

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYÂHÎZÂDE ALÎ EFENDİ VE GÜLŞEN-İ
AHBÂR ADLI PEND-İ ATTÂR TERCÜMESİ

REDA HAMADA
(11723001)

TEZ DANIŞMANLARI
Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU
Doç.Dr. SADIK YAZAR

İSTANBUL
2014

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYÂHÎZÂDE ALÎ EFENDİ VE GÜLŞEN-İ
AHBÂR ADLI PEND-İ ATTÂR TERCÜMESİ

REDA HAMADA
(11723001)

TEZ DANIŞMANLARI
Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU
Doç. Dr. SADIK YAZAR

İSTANBUL
2014

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİYÂHÎZÂDE ALÎ EFENDİ VE GÜLŞEN-İ AHBÂR ADLI PEND-İ ATTÂR
TERCÜMESİ

REDA HAMADA
(11723001)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:
Tezin Savunulduğu Tarih:

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur:

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanları:	Prof. Dr. Cihan OKUYUCU Doç. Dr. Sadık YAZAR	
Jüri Üyeleri:	Prof. Dr. Yakup ÇELİK Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK Yrd. Doç Dr. Ali YILDIZ	

İSTANBUL
Haziran/ 2014

ÖZ

SİYÂHÎZÂDE ALÎ EFENDİ VE GÜLŞEN-İ AHBÂR ADLI PEND-İ ATTÂR TERCÜMESİ

Reda HAMADA

Haziran/2014

Giriş ve beş bölümden müteşekkil olan bu çalışmada, XVIII. yy. da yaşamış olan Tab'î mahlaslı Siyâhîzâde Alî b. Şeyh Mehmed'in *Gülşen-i Ahbâr* isimli *Pendnâme* tercümesinin incelenmesi, kaynak metinle karşılaştırılması ve çeviriyazı metninin ortaya konması hedeflenmektedir.

Tezin giriş bölümünde, çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, “nasihat” kelimesinin, lügat ve ıstılah anlamları üzerinde durulduktan sonra bu kavram etrafında gelişen edebî türün İslâmî Edebîyatlarındaki (Arap, Fars ve Türk) önemi ve gelişmesi üzerinde kısaca durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, başta Attâr'ın hayatı, eğitimi, tasavvufî ve edebî kişiliği ile eserleri olmak üzere Attâr'ın *Pendnâme*'sinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, Siyâhîzâde'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin yanısıra *Gülşen-i Ahbâr* isimli tercümesi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise, Siyâhîzâde'nin *Gülşen-i Ahbâr* isimli tercümesi değerlendirip kaynak metinle karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızın beşinci bölümünde, adı geçen tercümenin Latinize edilmiş metni yer almaktadır. Metin, eserin yegâne nüshası olan Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi koleksiyonunda, 619 numaradaki nüshadan hareketle oluşturulmuştur.

Anahtar kelimeler: Attâr, *Pendnâme*, *Pendnâme* Tercümesi, Tab'î, Siyâhîzâde Alî, *Gülşen-i Ahbâr*.

ABSTRACT

SIYÂHÎZÂDE ALÎ EFENDÎ AND HIS GÜLŞEN-İ AHBÂR TITLED TRANSLATION OF THE PEND-Î ATTÂR

Reda HAMADA

June/2014

This study which consists of introduction and five chapters aims to study "*Gülşen-i Ahbâr*" which is the translated version of "*Pendnâme*" and is written by Siyâhîzâde Ali Efendi who lived in the eighteenth century and was used to sign by his nickname "Tabî". Furthermore to compare "*Gülşen-i Ahbâr*" with the original version "*Pendnâme*" and to transform the Arabic font to the corresponding Latin font.

The introduction consists of study aims, contents and method. In the first chapter the advice is mentioned as a word, as a term and its importance and evolution in the Islamic literatures (Arabic, Persian, and Turkish). The second chapter is about El-Attâr and his life, education, Sufism, Literary character and works. Then the chapter presents his poem which called *Pendnâme*. The third chapter is about Siyâhîzâde and his life, Literary character, Works. Then the chapter presents his translated version which called "*Gülşen-i Ahbâr*". The fourth chapter is the evaluation of the "*Gülşen-i Ahbâr*" and then comparing it with the original version.

The fifth chapter contains the transformed text from Arabic to Latin. The only available copy of the "*Gülşen-i Ahbâr*" is located in Süleymaniye Library within Ibrahim Efendi's collection (n:619), which was used as a main source for this study.

Keywords: Attâr, Pendnâme, Pendnâme Tercümesi, Tabî, Siyâhîzâde Alî, Gülşen-i Ahbâr.

ÖNSÖZ

“Siyâhîzâde Alî Efendi ve Gülşen-i Ahbâr adlı Pend-i Attâr tercümesi ” isimli çalışmamız giriş, beş bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Tezin giriş bölümünde, çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde “nasihat” kelimesinin, lügat ve ıstılah anlamları üzerinde durulduktan sonra bu kavram etrafında gelişen edebî türün İslâmî Edebiyatlarındaki (Arap, Fars ve Türk) önemi ve gelişmesi üzerinde kısaca durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, Attâr’ın hayatı, eğitimi, tasavvufî ve edebî kişiliği ile eserleri, özellikle de Attâr’ın Pendnâme’sinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, *Gülşen-i Ahbâr* adlı *Pend-i Attâr* tercümesinin mütercimi olan Siyâhîzâde’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin yanısıra tercümesi üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde ise tercümesi, tercüme açısından kaynak metinle karşılaştırılmıştır. Çalışmamızın beşinci bölümünü, adı geçen tercümenin çevriyazı metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi koleksiyonunda, 619 numaradaki nüsha esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu münasebetle gerek ders sürecinde gerek tez çalışmam esnasında sonsuz teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, bana karşı sabırlı ve hoşgörülü davranıp destek veren değerli hocam Prof. Dr. Cihan Okuyucu’ya kalbî teşekkürlerimi sunmayı bir vefa borcu olarak görüyorum. Hem konu seçiminde hem de çalışmam boyunca değerli zamanlarını bana ayıran, tezin her sayfasında çalışmalarından ve düşüncelerinden faydalandığım sayın Doç. Dr. Sadık Yazar hocama içten şükranlarımı sunuyorum. Bunun yanında bölüme geldiğim ilk günden beri değerli vaktini esirgemeyen, sayesinde eski edebiyat alanına girdiğim ve yetişmemde büyük katkıları olan Yrd. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım hocama da teşekkür ederim. Ayrıca üzerimde emeği olan Prof. Dr. Yakup Çelik, Doç. Dr. Aynur Koçak ve Dr. Sevim Yılmaz hocalarıma, çalışma süresince bana maddi ve manevi destek olup sıkıntılara ortak olan aileme ve kıymetli arkadaşlarım Hassan Alzyout, Rabba Rababaa, Halit es-Sivirkî, Kerîm Subhî ve adını saymadığım dostlarıma, bana güzel Türkçe’yi öğreten başta Gülhan Akbaba hanım olmak üzere TÖMER’deki bütün hocalarıma teşekkür etmeyi bir vazife addederim.

Reda HAMADA

İstanbul, 2014

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	Sayfa No.
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1.GİRİŞ	1
2. NASİHATNÂMELERE GENEL BİR BAKIŞ.....	3
3. ATTÂR VE PEND-NÂMESİ	8
3.1. Attâr'ın Hayatı, Eğitimi, Tasavvufî Kişiliği, Mezhebî, Edebî Kişiliği ve Eserleri	8
3.1.1. Hayatı	8
3.1.2.Eğitimi	13
3.1.3. Tasavvufî kişiliği	13
3.1.4.Mezhebi	13
3.1.5.Edebî kişiliği	14
3.1.6. Eserleri	15
3.2. Attâr'ın Pend-nâme'si	15
4.SİYÂHÎZÂDE VE GÜLŞEN-İ AHBÂR TERCÜMESİ.....	18
4.1. Siyâhîzâde'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî kişiliği	18
4.1.1. Hayatı	18
4.1.2. Edebî Kişiliği.....	29
4.1.3.Eserleri	29
4.1.3.1. Divan	30
4.1.3.2. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye	31
4.2. Gülşen-i Ahbâr Tercümesi	34
4.2.1. Tercümenin Özellikleri	34
4.2.2. Nüsha Tavsifi	35

5. BİR TERCÜME METNİ OLARAK GÜLŞEN-İ AHBÂR	37
5.1. Biçimsel Eşdeğerlik	37
5.1.1. Nazım biçimi	37
5.1.2. Aruz	37
5.1.3. Kâfiye	38
5.2. Kaynak Metinden Yapılan Eksiltmeler	46
5.3. Eklemeler	59
5.4. Kaynak Metindeki Kelimelere Karşılık Verme Şekli.....	71
5.4.1. Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Gurubunun Aynen Tercüme Dâhil Edilmesi	71
5.4.2. Tercüme Metindeki Sözcükle Aynı Olmayan Farsça veya Arapça Sözcüklerle Karşılıklamak	88
5.4.3. Türkçe Asıllı Bir Kelime ile Karşılıklamak	97
5.5. Tercüme Metodu	108
6. METİN	114
7. SONUÇ	237
KAYNAKÇA	242
ÖZGEÇMİŞ	244

KISALTMALAR

age	:adı geçen eser.
b	:ibin
Bs	:Baskı
c	:cilt
çev	:çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
haz	:Hazırlayan
Hz	:hazret
İst	:istinsah tarihi
Ktp	:kütüphane
ö	:ölüm
s	:Sayfa
S	:Sayı
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
thk	:tahkik eden
vb	:ve benzerleri
y.	:yaprak
AKÜ	: Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi

1.GİRİŞ

Nasihat, geçmişte olduğu gibi günümüzde de beşeri ilişkilerin kurulmasında ve bu ilişkilerin daha iyi seviyeye çıkartılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Hem ferdi hem de toplumu tehdit eden olumsuz davranışların ortadan kaldırılmasında başvurulan önemli bir araçtır. Ayrıca nasihat, ahlakın ve insan davranışının güzelleştirilmesinde etkin bir görev üstlenir. Bu nedendir ki hiç bir toplum nasihatten yoksun bırakılamaz.

İnsan topluluklarının önemli bir ilkesini teşkil eden, davranışların bir ifade şekli ve düşünce yöntemlerinin bir aynası olan edabiyatın –özellikle de nasihat ve irşatla en güzel ahlaka sahip olmaya teşvik eden İslâmî Edebîyatların– nasihate büyük ölçüde önem verdiğine şahit oluyoruz.

Bu sanat dalında telif edilen eserlerin bazısı, geniş kitleler nezdinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. En belirginini ise; çalışmamızın kaynağını oluşturan Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pendnâme* isimli manzumesidir.

Attâr'ın *Pendnâmesi*, yıllar boyu müşterek İslâmî kültürde oldukça yaygınlık kazanıp etkili olmuştur. Yazıldığı tarihten günümüze kadar birçok şerh ya da tercüme faaliyetine kaynaklık eden eser zamanla 'pendnâme' türünü ifade eder hale gelmiştir

Bu araştırma; Osmanlı döneminde Attâr'ın *Pendnâme*'si üzerinde yapılan tercüme ve şerh çalışmalarından biri olan Gülşen-i Ahbâr isimli tercümeyi konu almaktadır. Araştırmada esas olarak, söz konusu tercümeyi gerçekleştiren mütercimnin hayatı ve eserleri hakkında sağlam bilgilerin ortaya konulması, tercüme metninin kaynak metni ile karşılaştırılması ve söz konusu tercümenin çeviriyazı metninin hazırlanması amaçlanmaktadır.

Tezin giriş bölümünde, çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, nasihat, lügat ve ıstılah anlamları ile İslâmî Edebîyatlarındaki (Arap, Fars ve Türk) nasihatın önemi ve gelişmesi üzerinde kısaca durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, başta Attâr'ın hayatı, eğitimi, tasavvufî ve edebî kişiliği ile eserleri olmak üzere Attâr'ın *Pendnâmesinden*

bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, Siyâhîzâde'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerinin yanısıra Gülşen-i Ahbâr isimli tercümesi üzerine durulmuştur. Dördüncü bölümde ise Gülşen-i Ahbâr isimli tercümesi değerlendirip kaynak metinle karşılaştırılmıştır. Çalışmamızın beşinci bölümünde, adı geçen tercümenin çevriyazı metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi koleksiyonunda, 619 numaradaki nüsha esas alınarak okunmuştur.

2. NASİHATNÂMELERE GENEL BİR BAKIŞ

Sözlükte “bir şey saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak, iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek” anlamlarındaki **nush** kökünden türeyen **nasihat** kelimesi “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliğe teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” manalarında kullanılmaktadır.¹

Nasihat kelimesinin çoğulu *nâsâyah*’tir. Arapça “va’z” , Farsça “pend” kelimeleri de “nasihat” kelimesinin karşılıklarıdır. Arapça olan “va’z” kelimesi, “dini öğüt” anlamının yanında; “bir kimseye kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe sevk edecek surette söz söyleme ” anlamını da taşır. “Nasihat” kelimesi, yanına aldığı çok sayıda kelime ile birleşik, yeni kavramlar oluşturur. Örneğin “nasihat-âmîz: kendisinden öğüt alınacak söz; nasihat-ger: öğüt veren; nasihat-pezîr: öğüt dinler; nasihat-nâ-pezîr: öğüt dinlemez; pend-kâr: nasihat eden, öğüt veren” anlamlarındadır.²

Öğüt verme, başkalarına nasihat etmek amacıyla söz söyleme geleneği insanlık tarihi kadar olsa gerektir.³ Dürüst ve ahlâklı fertlerin oluşturduğu duyarlı bir toplum meydana getirebilmek için öğüt verici türde eserlere her kültürde rastlanır. Genellikle semâvî dinlerin ve ahlâk felsefecilerinin bu konuda ortaya koyduğu ilkeler bu tür eserlerin yazılmasına zemin hazırlamıştır.⁴

Araplar, Cahiliye döneminden beri fesahat ve hikmetleri ile her fırsatta övünüyorlardı, **en-Nu’mân b. Münzir**’in kavmi ile övünürken söyledikleri, buna apaçık bir tanık ve önemli bir delil sayılabilmektedir. Bu konu ile ilgili **İbnü’l-Münzir**, bir münasebetle şöyle diyor:

¹ Mustafa Çağrıcı, “Nasihat”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.32 (İstanbul: 2000): 408.

² Rıdvan Canım, **Divan Edebiyatında Türler** (İstanbul: Kitapyurdu, 2010) , 180,181.

³ Emre, **Tercüme-i Pendnâme-i Attâr**, haz. Azmi Bilgin (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998), 3.

⁴ İskender Pala, “Nasihat-nâme”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.32, (İstanbul: 2000): 409.

“Allah Araplar’a fesahat, bilgi, güzel şiir ve atasözlerin söyleyişini bağışladı.”⁵ Hikmetin ne demek olduğunu öğrenmek istiyorsak, hikmet şu şekilde tarif edilebilmektir: işleri kusursuz ve tam bir şekilde yapmak, hayır işlerini mükemmel bir meleke ve beceriklilikle eylemek, hakikatlerin gerçeğini bilmek, hayır yapmaya teşvik eden bilime dayalı söyleyiş, iş ve söyleyişte muvaffak olmak demektir.⁶ Başka bir deyişle hikmet: aklın sağlığı sayesinde, işlerin mükemmel bir şekilde yapılması ve doğru eylemeye yönlendirmek demektir; şüphesiz ki bu nasihatın temelidir. Öyleyse Araplar’ın, İslam’dan önce nasihatle ilgilenmesinde hiç bir kuşku kalmamaktadır.⁷

İslam’dan sonra ise Arap toplumunda nasihat, eskiden daha çok önem kazanmıştır, özellikle Kuran-ı Kerim ayetlerinde ve Hz. Peygamber’in hadisleri arasında, insanlara nasihatte bulunmak ve nasihat kabul edip onunla amel etmek ile ilgili pek çok tavsiye vardır:

Kur’an: “Rabbimin sözlerini size bildiriyor, öğüt veriyorum.”⁸, “Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm”⁹, “Andolsun ki size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim”¹⁰, “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir.”¹¹ gibi ayetlerle; Hz.Peygamber, “Din nasihattir.”¹², “Her Müslümana hayırhah olmak üzere Peygambere biat ettim”¹³, tarzındaki hadîsler ile nasihatın önemi üzerinde durmaktadır.¹⁴

⁵ İbni-‘Abdrabbü, **el-‘Ukdu'l-farîd** (Beyrût: Dâru'l-Kutub, 1404), c.1, s.275.

⁶Ebu El-bakâ’, **Külliyât Abû El-bakâ’**, thk. Adnân Dervîş Muhammed el-Masry (Beyrût, Mü’ssetü'l-Risâla), 367.

⁷ Hüseyin Mucîb el-Masry, **Beyne el-Adebü'l-‘Arabî ve el-Fârsî ve el-Türkî** (Al-Kahire: Mektebetü'l-Engilû el-Mısriyye, 1985), 169,170.

⁸ Kur’an-ı Kerim, 7/62.

⁹ Kur’an-ı Kerim, 7/68.

¹⁰ Kur’an-ı Kerim, 7/79.

¹¹ Kur’an-ı Kerim, 3/110.

¹² Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, **Riyazü’s-Sâlihîn**, c.2 (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), s. 51.

¹³ age, c.2, s. 51.

¹⁴ Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", **Türkler Dergisi**, c. 11 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002): 791-799.

Üstelikle Araplar'ın atasözleri, şiirleri ve söyleyişleri nasihatler ile doludur. Buna rağmen Arap edebiyatında, İran ve Türk edebiyatlarındaki gibi, *Nasihat-nâme* veya *Pend-nâmeler*'e ait müstakil eserler bulunmamaktadır.¹⁵

Fars edebîyatında pend-nâme veya nasihat-nâme yazmanın geleneği çok eskidir, özellikle Sâsânîyân zamanında bu edebiyatın türü revâç bulmuş ve bilhassa Ardeşîrbâbekân 'ın ve haleflerin söylediklerinde apaçık bir şekilde tecellî edilmiştir. İslâm'dan sonra, Farsça yazılan ilk nasihat-nâmenin ise Tehran'da 1311 Hicrîde basılmış olan Gazâlî'nin pend-nâmesi olduğunu tahmin edilir. Uzun süredir Fars dili ve edebiyatından pek çok nasihat-nâme telif edilmiştir. (Anûşîrvân'e nispet edilen pend-nâmeden, son zamanda yazılan Hâbibü'l-lâh Nûbaht'ın pend-nâmesine kadar) Çoğunluğu, İran, Mısır, Türkiye, Avrupa ve özellikle Hint'te basılmış, fakat onların en ünlüsü Attâr'ın pend-nâmesidir.¹⁶

Eski Türk Edebiyatı'nda ise *Nasihat-nâme*, *Pend-nâme* ya da *Öğüt-nâme* adı altında pek çok manzum eser kaleme alınmıştır. Şairler ve yazarlar, tecrübelerini, anlayış ve düşüncelerini çağdaşlarına, öğrencilerine, çocuklarına ya da gelecek kuşaklara aktarmak için bu tür eserleri yazmış; dinî, sosyal ve kültürel birikimlerini sorumluluk duygusu içinde ifa etmişlerdir. Bu tür eserlerde şairin yaşadığı dönemi, şehri, toplumun değer yargılarını, toplumsal hayat biçimlerini görmemiz mümkündür. Özellikle kendi çocuklarına hitaben yazdıkları manzumelerde onları dış dünyanın ya da bireysel olumsuz eğilimlerin girdabına düşmekten kurtarma çabası dikkat çeker. Kendi çocuklarını uyarmak, onlara iyiyi, güzeli, doğruyu göstermek amacıyla yazmalarının yanı sıra diğer gençleri de dikkate aldıkları gözden uzak tutulmamıştır.¹⁷

Nasihat-nâmeler, genel ahlâk konusunda öğüt vermek maksadıyla yazılabildiği gibi, dar anlamda, çeşitli meslek sınıflarını uyarmak için de yazılabilir. Çünkü nasihat-nâme yazmanın amacı, İslâmiyet'in, "iyiliği emretme, kötülükten sakındırma" ilkesine uymaktadır. Bu bakımdan nasihat-nâmelerin-İslâm'dan önce bulunmasına rağmen- gerçek doğuşunun Kur'an ve Hadis'ten olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de: "Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ

¹⁵ el-Masry, *age*, 172.

¹⁶ Ferîdüddin Attâr Nişâbü'rî, *Pendnâme*, thk. Silvestre de Sacy (Tahran: İntişârât Esâtîr, 1373) , 9.

¹⁷ Mahmut Kaplan, "Diyarbakırlı Emîrî ve Nasihat-nâmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.5, s.22 (2012): 72-84.

ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum.”¹⁸, Artık, Salih onlardan yüz çevirdi ve “Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatta bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz.”¹⁹ Dedi. (Şu’ayb) onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: “Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?”²⁰, “Allah’a ve Resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²¹, Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O’na döndürüleceksiniz.”²² Gibi âyetlerle: “Din Nasihattir” buyurdular. “Kim için?” diye soruldu. “Allah’a, Resulüne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara.” buyurdular. (Buhari, İman, 42; Müslim, İman, 95; Ebu Davud, Edeb, 59; Tirmizi, Birr, 17) gibi hadisler medrese eğitimi görmüş Divan şairleri teşvik edici bir amil olmuş ve nasihat-nâme türünde eserler yazılmıştır.²³

Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî* adlı eserinde de Nasihat-nâmeler şu şekilde tasnif etmiştir:

1-Konulara Göre Nasihat-nâmeler

- a- Dinî-tasavvufî nasihat-nâmeler.
- b- Sosyal muhtevalı nasihat-nâmeler.
- c. Çeşitli isimlerle ilgili nasihat-nâmeler.

2- Nazım Şekillere Göre Nasihat-nâmeler

- a. Mesnevî şekliyle yazılan nasihat-nâmeler.
- b. Kaside şekliyle yazılan nasihat-nâmeler.
- c. Gazel şekliyle yazılan nasihat-nâmeler.

¹⁸ Kur’ân, 7 / 62.

¹⁹ Kur’ân, 7/79

²⁰ Kur’ân, 7/93

²¹ Kur’ân, 9/91

²² Kur’ân, 11/34

²³ Kaplan, *age*, 1.

d. Terci-bend şekliyle yazılan nasihat-nâmeler.

3- Telif veya Tercüme Oluşlarına Göre Nasihat-nâmeler²⁴

a- **Telif Edilenler:** Bu tür nasihat-nâmelerde, şair yada yazar kendi hayat tecrübesini dine dayalı bir şekilde başkalarına aktarıyor. Bu tür eserlerin, bundan önce yazılan nasihat-nâmelerden ya da başkalarının tecrübesinden etkilenmesi de mümkündür. Bunun örneklerinden *Hayriyye-i Nabî'yi* sayabiliriz.

b- **Tercüme-Telif Nasihat-nâmeler:** Bu tür nasihat-nâmelerde şair yada yazar, tercüme edeceği metinde tasarruf ederek eksiltme, ekleme yapar. Bunun yanında mana aktarırken serbest davranabilir.

d- **Tercüme edilenler:** Şair ya da yazar sadece tercüme yapar, metinde her ne kadar eksiltilme yada ekleme yapılsa da bunlar yok denecek kadar azdır.

Nasihat-nâmelere tarihi seyir içerisinde bir sıralama yapacak olursak; ilk örnekler olarak Yusûf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig'i* ile Edip Ahmet Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakâyık'ı*nı göstermek gerekir.²⁵

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyat'ının ilk mahsûlü olan *Kutadgu Bilig*, iki cihan saadetinin dünyada çalışarak ve ibadet ederek sağlanacağını belirtmektedir. *Atabetü'l-hakâyık'ta* da aynı esasların yer aldığını görüyoruz. Zaman içerisinde son devrelere yaklaşıldıkça, nasihat kitaplarının daha çok babadan oğlu nasihat ihtivâ eden şekillerde geliştiğini de görmekteyiz ki, *Nâbî'nin Hayriyye'si*²⁶ bunlardan biridir.²⁷

Şeyh Edebali, Yunus Emre, Abdal Musa, Eşrefoğlu Rumî, Şah İsmail Hatayi'nin de birer nasihat-nâmelerinin olduğunu burada ifade etmek isteriz.²⁸

²⁴ Kaplan, *age*, 1-4.

²⁵ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, 4.bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 380.

²⁶ Müellif yanlış olarak Hayrâbed yazmıştır.

²⁷ Güzel, *age*, 380,381.

²⁸ *age*, 381.

3. ATTÂR VE PENDNÂMESİ

3.1. Attâr'ın Hayatı, Eğitimi, Tasavvufî Kişiliği, Mezhebi, Edebî Kişiliği ve Eserleri

3.1.1. Hayatı

Tarihçi ve tezkire yazarlarının çoğu, Attâr'ın adının Muhammed olduğunu kabul ederler²⁹, bize göre de bu bilginin doğru olması gerekir; nitekim Musibetnâme adlı eserinde geçen şu beyitlerde şairin ismini bu şekilde zikrettiği görülmektedir:

Ânci ân-râ şûfî ân güyed bih-nâm,

Ĥatm şüd ân ber-*Muhammed* ve's-Selâm.

Men Muhammed nâmem ve ĩn şive nĭz,

Ĥatm kerdem çũn *Muhammed* ey 'azĭz.

(Sûfî, adıyla her ne söylerse, Hz.Muhammed adıyla tamamlanmalı, benim adım Muhammed ve bu geleneğe göre Hz. Muhammed adıyla tamamladım, ve's-Selam.)

Yine Mantıku't-Tayr adlı eserinde de Hz. Muhammed ile adaş olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

²⁹ Bedî'ü'z-zaman Fırûzânefer, **Divân-ı Attâr**, 2. bs (Tahran: İntişârât Nigâh, 1376), 7; Sa'id Nefisî, **Tarih-i Nazm u Nesr der-İran u der-Zebân-ı Farsî tâ-Bâyân-ı Ķam-ı Dehüm Hicrî** (Tahran: 1344), c.1, s.113; Devletşâh Semerkandî, **Tezkereti's-Şü'ara'**, haz. Muhammed 'Abbâsî (Tahran: İntişârât Kitabfûrûşî Bârânî, 1337), 207; Zebîhu'l-lâh Şafâ, **Genc-i Sohen-i Şâ'irân-i Bozorg-ı Pârsî-gûy u Munteheb-i Âşâr-ı Ânân**, c.2, 4.bs (Tahran: Kaknûs, 1373) s.108; Rızâ Qalîhân Hidâyet, **Mecme'ü'l-Foşahâ**, haz. Mazhar Moşaffâ (Tahran: Çâp Mûsevî, 1339), .920; Rızâ Zâde Şafağ, **Tarih Edebiyat-ı İran** (Tahran: İntişârât Emîr Kebîr, 1342), 123; Ferinüddin Attar, **Pendnâme**, çev. Nûrî Gençosman, 4.bs (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968), V; Ferideddin Attar, **İlahinâme**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1992), .I; Feridüddîn Attâr, **Evliya Tezkireleri**, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 11.

Ez-günâh, rüyem ne-gerdânı siyâh,

Hağ hem-nâmı men dârı nigâh.

(Benim yüzüm, günâh işlemekten karalanmadı (burada günah yapmaktan sakındığını demek istiyor) canab- ı Hağ adaşımı (Hz.Muhammed) korusun.)

Esrâr-nâme adlı eserinde de, kardeşinin ölüm hikâyesini nazmederken, kardeşinin ona şöyle hayır dua ettiğinden söz ediyor:

Bih-âhır-ı dem çinin güft ân-nikû-kâr,

Hudâ-vendâ Muhammed-râ nikû-dâr.

(Bu iyilikseverin son nefeslerinde “ey Allah'ım Muhammed'i koru” dedi.)

Bu bilgilerden sonra İbnü'l-Fûfî'nin *der-Telhîs-i Mecma'ü'l-Edeb* adlı eserinde, Attâr'ın adını Sa'îd olarak kaydetmesini dalgınlıktan kaynaklanan bir hata olarak kabul etmek gerekir.³⁰

Muhammed 'Avfî'nin rivayetine göre Attâr'ın künyesi Ebû Hâmid'dir; Firuzanfer; Attâr'la çağdaş olduğu için Avfî'nin verdiği bu rivayeti, bazı araştırmacıların onun künyesini, Ebû Tâlib şeklinde kaydetmelerine tercih edilmesi gerektiğini ifade eder.³¹

Şeyhin lakabı ise Ferîdüddin olup bunda hiç şüphe yoktur; çünkü 'Avfî, İbnül-Fûfî ve onun biyografisini yazan tüm araştırmacılar, bu lakabı kabul edip zikretmişlerdir. Öte yandan Attâr'ın 682/1283-1284 tarihinde (Meclis: sayı.1268) istinsah edilen divanının el yazma nüshasının sonunda da bu lakabı kaydedildiği görülmektedir; Yine onun nazmettiği kaside, gazel ve mesnevîlerinde de bazen Ferîdüddin'in kısaltması -(Ferîd)- mahlasını kullandığı görülmektedir.³²

³⁰ Furûzânefer, **age**, 7.

³⁴ **age**, 7.

³² **age**, 7,8.

Bununla birlikte O, kaside ve gazellerinin büyük bir kısmı ile diğer bütün eserlerinde kendini Attâr lakabıyla anıyordu, çağdaşları ve kendisinden sonra gelenler de bu lakapla onu tanıdılar. Attâr'ın bu lakapla şöhret bulması, attarlıkla (eczacı ve hekim olarak çalışmak) uğraştığına hamledilmiştir; zira o dönemde eczacılık ve hekimlikte çalışmış olan kişi 'Attâr' diye adlandırılıyordu.³³

Şiirlerinde sadece Ferîd veya Attâr mahlasını kullandığı gibi aynı kaside, gazel veya mesnevisinde ikisini beraber de kullandığı görülmektedir. Bu kullanımda Attâr'ın tasarruf ile vezin kaygısının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun, şairlik yıllarının başında Ferîd ve daha sonra da Attâr'ı lakap olarak kullandığına dair verilen bilgilerin doğru olduğu kabul edilmez; çünkü şairin her iki mahlası mesnevilerinde kullandığı kesindir.³⁴

İslâm Ansiklopedisi ise, *Attar'ın adı, lakabı ve künyesini şöyle kaydetmiştir: "Ebû Hâmid Ferîdüddin Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhim-i Nîşâbûrî"*³⁵

Ahmet Metin Şahin, *Ferîdüddin-i Attâr'ın, Matiku't-Tayr* adlı eserinin Türkçeye aktardığı çevirisinin girişinde şöyle diyor: “ *Attar, şiirlerinde eczacı olduğundan, hastaya çağırdığından bahsetmektedir. Mantiku't-Tayr'da doktor ve eczacı olduğunu gösteren bir rivayet var. Bu bakımdan "Attar" kelimesinin eczacı mânâsına kullanıldığı ve bu kelimeyi mahlas olarak kullandığı muhakkaktır.*”³⁶

Attâr hakkında bilgi veren çoğu kaynağın ittifak ettiği üzere, onun babasının adı İbrâhîm, künyesi de Ebû Bekr'dir. İbnü'l-Fûfî'nin, babasının adını Yûsuf olarak kaydetmesi, Attâr hakkında verdiği çoğu bilginin hatalı olması gerekir; ancak Attâr'ın *Meclis-i Şûrâ Nûshesi*, Ktp.'de bulunan divanının sonunda, babasının adı Mahmûd olarak kaydedilmiştir. Attâr'ın yaşadığı döneme yakın bir devrede istinsah edilen bu yazmadaki kaydı göz ardı etmemek gerekir. Yine de rivayetlerin çoğu Attâr'ın babasının adını İbrâhîm, künyesini de Ebû Bekir olarak kaydettikleri için bu rivayet tarafımızdan da tercih edilmiştir.³⁷

Sonuç olarak Attâr'ın adı, lakabı ve künyesi şu şekilde olmalıdır: “Feridüddin Ebû Hâmid Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm el-Attâr el-Nîşâbûrî”

³³ age, 8.

³⁴ age, 8.

³⁵ Nazif Şahinoğlu, “Attâr, Ferîdüddin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.4 (İstanbul: 2000): 95.

³⁶ Feridüddin Attâr, **Mantiku't-Tayr**, çev. Ahmed Metin Şahin (İstanbul: Ravza Yayın Evi, 2011), 15.

³⁷ Furûzânefer, age, 8,9.

Süleyman Uludağ, Attâr'ın doğum ve ölüm tarihinin kesin olarak bilinmemekle birlikte; H. 540-618 yıllar arasında yaşadığının tahmin edildiğini ifade ediyor.³⁸

TDV *İslâm Ansiklopedisi* ise, Attâr'ın *Horasan Selçukluları*'nın son zamanlarında ve tahminen 537-540 (1142-1145) yılları arasında *Nîşâbûr*'da dünyaya geldiğini ve 618/1221 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir.³⁹

Târîh-i Güzîde yazarı 'Avfî, İbnü'l-Fûtî ve Câmî, Attâr'ın doğum tarihi hakkında hiç bilgi vermezken Câmî'yle aynı çağda yaşamış olan Devletşâh ise, Attâr'ın sultan Melikşâh (511/1117-1118-552/1157-1158) zamanında, hicrî (513/1119-1120) yılının Şa'bân ayının altısında doğduğunu zikreder.⁴⁰ Sonraki kaynaklar da bu rivayeti kabul edip nakletmişlerdir. Ayrıca *Mecma'ü'l-füshâhâ ve Riyâzü'l-Ârifîn*'in yazarı, Attâr'ın doğum tarihini 512/1118-1119 olarak kaydetti.⁴¹ Ancak Devletşâh dışında başka bir kaynağı kullanmadığı kuvvetle muhtemel olduğuna göre verdiği bu tarihin bir baskı hatası olması gerekir.⁴²

Şüphesiz ki Devletşâh'ın, bu konu hakkında kaydettiği bilgiler yanlıştır. Bunu da aşağıdaki delillerle açıklayacağız:

1) 'Avfî, Attâr'ı, *Sancar* (522/1128) zamanından sonra yaşamış olan şairler arasında kaydetti, bu nedenle söyledikleri, *Devletşâh*'ın söylediklerinden tamamen farklıdır.

2) Eğer Devletşâh'ın kaydettiği üzere, Attâr'ın bu doğum (513) ve ölüm (627) tarihleri doğru sayılırsa, onun 114 yıl yaşamış olması gerekir. Bu durumda Attâr gibi velut bir şairin yaklaşık 35 yıl boyunca hiç şiir söylemediği yorumuna götürür. Bütün bunlar bize, Devletşâh'ın kaydettiği tarihin yanlışlığını apaçık ortaya koyar.

Attâr'ın doğum yeri noktasında, onun biyografisini kaleme alanlar görüş birliğinde olup, onun Nîşâbûrlu olduğunu kabul etmektedirler.⁴³ Kimi kaynaklar ise

³⁸ Uludağ, *age*, 11.

³⁹ Şahinoğlu, *agm*, 95.

⁴⁰ Semerkandî, *age*, 207.

⁴¹ Hidâyet, *age*, 920.

⁴² Furûzânefer, *age*, 10.

⁴³ Nefisî, *age*, 113; Semerkandî, *age*, 207; Şafâ, *age*, 108; Hidâyet, *age*, 920; Şafaq, *age*, 123; Şemlû, *age*, 695; Gençosman, *age*, V; Gölpınarlı, *İlahiname*, .I; Uludağ, *age*, 11; Şahinoğlu, *agm*, 95.

Attâr'ın doğduğu köyü de kaydederek onun Nîşâbûr'a bağlı Kedeken adlı bir köyden olduğunu rivayet ederler.⁴⁴

Sonuç olarak Attâr'ın 540/ 1145-1146 yılında doğup Moğolların yaptığı katliam sırasında, 618/ 1221-1222 yılında da vefat ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumda onun vefat ettiği sırada 70 veya 80 yaşlarında olduğunu ileri sürebiliriz. Bunu şöyle delillendirmek mümkündür:

1)Attâr, şiirlerinde kendi yaşından bahsetmiştir; bahsettiği bu yaşların en küçüğü 30 en büyüğü de 70'tir.

2)Attâr, şiirlerinde 6.yy.ın yarısında yaşamış olan birkaç mutasavvıf ve zahitten söz etti. Ancak söylediklerinden, onlar ile karşılaşmadığını ve şiir yazmaya başlamasından önce vefat ettikleri anlaşılmaktadır.

3)Attâr da, şiirlerinde Sencer İbn Melikşâh'tan çok söz etti, galiba ondan, vefat etmiş olanlar gibi bahsetmiş. Demek ki Attâr, Sincer zamanından sonra şöhret kazandı; bu münasebetle Attâr'ın doğum günü Sencer'in son zamanına rastlar.

4)İbn el-Fûtî'nin rivayetine göre, Hoca Naşîrüddin Tûsî (597-672), Attâr'ı Nîşâbûr'da karşıladığında Attâr yaşlıydı. Ayrıca, Naşîri'd-din Tûsî, 618 yılında, onun hocası Kûtbüddin Maşrî'nin Nîşâbûr'un katliamında vefat ettiğinden hemen sonra, bu şehri terk edip Sâlim Bin Bedrân Maşrî'ye gidip ondan *Gınyetü'n-nizû' İbn Zahra* kitabının rivayet icâzesini aldı. Bunun üzerine şüphe yok ki Tûsî'nin Attâr ile karşılaşması, 618 yılından önce gerçekleşmiştir. Tûsî'nin Attâr ile karşılaşmasının tarihi belli olmamasına rağmen, 612-618 yılları arasında meydana gelmiş olmalıdır; çünkü Tûsî'nin Attâr hakkında söylediklerinden, o zamanda onun yaşının 15 yaşından daha az olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen, tasavvuf ve sûfîlerden çok bilgili ve basiretlidi. Ayrıca Tûsî'nin doğum tarihi 597/ 1200-1201 yılında olduğu için, Attâr ile 512 yılından önce karşılaşmamıştı. Ayrıca Attâr 618 yılında Nîşâbûr'un katliamında öldürüldüğü ve Tûsî de o tarihte bu şehri terk ettiği için Attâr ile karşılaşmasının bu tarihten sonra gerçekleşmesi mümkün değil. Öte yandan Tûsî, Attâr hakkında şöyle dedi (وكان شيخاً مفوها) yani: Attâr ile karşılaştığı zaman Attâr faşih bir şeyhti, Arap dilinde şeyh kelimesi, genellikle yaşları 50-80 yılları arasında insanlara denir. Hem de söylediğimiz gibi Attâr, şiirlerinde yaşını 30-70 küsur yaşına

⁴⁴ Hidâyet, **age**, 920; Semerkandî, **age**, 207; Nefisî, **age**, 113; Gölpınarlı, **İlahiname**, I.

kadar kaydetti ve daha fazla kaydetmedi; demek ki Tûşî, Attâr ile karşılaştığı zaman, Attâr'ın 70 küsur yaşında olması gerekmektedir.

5)Attar, şiirlerinde Nîşâbûr'un kıtlık olaylarından, olayları görmemiş gibi söz etti; bu kıtlık 532.543.552. yıllarında meydana geldi. Bütün bunlardan açıkça anlaşılıyor ki şeyhin doğum tarihi 540 yılında, ölüm tarihi 618 yılında olmalıdır.⁴⁵

3.1.2.Eğitimi

Attar, küçüklüğünde Nîşâbûr civarındaki Şâdyâh'ta babasının açtığı attarlık dükkânında attar olarak çalışmasının yanında ilim ve irfan öğreniyordu. Attâr'ın eserlerine baktığımızda iyi Arapça, Farsça, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, hikmet, felsefe, yıldızlar, eczacılık, tıp gibi ilmler öğrendiğini fark edebiliriz. Ancak bu bilimlerini nerede ve kimlerden öğrendiğine dair elimizde bilgi yoktur. Fakat o dönemde Nîşâbûr şehri büyük bir bilim ve irfan merkeziydi; bunun için Attar'ın, sefer yapmadan bu şehirde iyi bir eğitim gördüğünü tahmin edebiliriz.⁴⁶

3.1.3. Tasavvufî Kişiliği

Attâr'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırkasını giyip giymediği kesin olarak bilinmemektedir, Fakat eserlerinden, devrindeki birçok mutasavvıf ve şeyhle tanıştığı, onlar ile dostluk kurup eserlerini okuyarak kendisini tasavvûf merhalelerini aşmaya hazırladığı, bu gayretler sonunda irşad makamına ulaştığı anlaşılmaktadır.⁴⁷ Bazı tarihçiler Attâr'ın tasavvûfta âdet olduğu üzere seyahatler yaptığından, Mekke'ye gidip Kâbe'yi ziyaret ettiğinden, hatta Şam, Mısır ve Hindistan'a kadar gittiğinden söz etse de bütün bunlar aslı olmayan rivayetlerden ibarettir. Zira hayatının sonunda yazdığı *Esrâr-nâme*'de Kâbe'yi görme iştîyâkı içinde olması Hicaz'a gitmediğinin delilidir.⁴⁸

3.1.4.Mezhebi

Attar'ın mezhebi hakkında verilen bilgilere bakılırsa, genelde sünniler sünniligi⁴⁹, şiiler şiiligi⁵⁰ derler. Özellikle mutaassıp olanların bu meseleyle

⁴⁵ Furûzânefer, **age**, 10-15.

⁴⁶ Uludağ, **age**, 12.

⁴⁷ Şahinoğlu, **agm**, 95.

⁴⁸ Uludağ, **age**, 12.

⁴⁹ Uludağ, **age**, 18; Gölpınarlı, **age**, III;

uğraşmaları çok fazladır. O kadar ki Attâr'ın şii veya sünniliğini isbat edebilmek için, şiirlerine sahte şiir eklemekle yetinmemekle beraber ona ait olmayan bazı eserler⁵¹ de isnat ederek tanık olarak kullanmaya başladılar.⁵²

Bu konu hakkında bir sonuç çıkarmamız gerekirse şunu söyleyebiliriz: *Attâr*'ın mezhebinin şii veya sünni olduğunu söylemek büyük bir yanıltır ve hakikatten tamamen uzaktır. Nasıl *Attâr* gibi büyük bir sûfî bunun gibi meselelerle uğraşabilir?! *Attâr* gibi tasavvufun büyük kutupları bu küçük meseleleri düşünmekten daha uludurlar. Yani en azından bu ulu şeyh gibi sadece şii-sünni çatışmalardan uzak değil, dünyadan veya daha doğrusu evrende her ne varsadan uzaktır, evrende ancak ve ancak tek bir şey görüp onu düşünür, O da evrenin yaratıcısı tek ve Kâdîr olan Allâhtır.

3.1.5.Edebî Kişiliği

Klasik nazım şekillerinin pek çoğunu kullanan Attâr, daha çok mesnevi ve gazelde başarı sağlamıştır. Orjinal ve yer yer aşkla dolu rubâiler yazmışsa da bu türde Hayyâm derecesine ulaşmamıştır. Kasideleri na't, öğüt ve tasavvufun ana meseleleri hakkındadır ve bunlar *Gazneliler* devrinin büyük kaside üstatları Unsurî, Ferruhî ve Minûçihri'nininkiler kadar güzel, âhenkli, akıcı ve olgun değildir. Buna rağmen dinî ve ahlâkî kasidelerde sadece Senâî ve Nâsır-ı Hüsrev'i geçmemiştir.⁵³

Attâr'ın ustalığı tasavvufî gazellerinde aranmalıdır. O, bu nazım şeklinde yalnız yaratıcı olmakla kalmamış, kendisinden sonra gelen, mutasavvıf olan ve olmayan şairlerin örnek aldığı kişi olmuştur. Gazel ve mesnevilerinde Senâî dâhil bütün seleflerini geride bırakmış, bu konuda istisnalarla yalnız Mevlânâ aşabilmiştir.⁵⁴

Selefleri gibi, Horasan üslûbunda şiir söyleyen Attâr'ın sözü akıcı ve süssüz, dili sıcak ve tatlıdır. Şiirleri aşk ve iştîyakı dile getirir. Güç ve anlaşılmaz tarafı azdır. Kelimeler genellikle bilinen anlamlarıyla kullanılmıştır. Eserlerinin hemen hepsini

⁵⁰ Furûzânefer, **age**, 30-35; Nefisî, **age**, 114.

⁵¹ Attâr'ın-aşağıda göstereceğiz gibi- günümüze kadar gelen ve Attâr'e ait olmasında şüphe bulunmayan yedisi manzum, biri mesur sekiz eseri vardır. Buna rağmen Rizâ Kâlfîhân Hidâyet 190, Kâzî Nûru'l-lâh Şosterî 114, Devletşâh 40 eser ona isnat ettiler. Bkz: Furûzânefer, **age**, 38.

⁵² 'Abdî'l-Hüseyn Zerrînkûb, **Nağd Edebî Costîcû der-Uşûl ve Tork ve Mebâhîs-ı Nuğâdî** (Tahran: 1338), 149,150.

⁵³ Şahinoğlu, **agm**, 95.

⁵⁴ Şahinoğlu, **agm**, 95,96; Gölpınarlı, **İlâhînâme**, VIII; Uludağ, **age**, 19; Şafağ, **age**, 127.

tasavvufî konuları açıklamak için yazmış, bu yolda zaman zaman lafız fesahatini mâna uğruna feda etmiş, sırf bu yüzden uygun ve güzel düşmeyen bazı şiirler de söylemiştir.⁵⁵

3.1.6. Eserleri

Tezkirelerin yazarları, Şeyh'in eserleri hakkında verdiği bilgiler, çok abartılı ve hakikatten tamamen uzaktır. Rizâ Kâlihan Hidâyet 190⁵⁶, Kâzî Nûru'l-lâh Şüsteri 114, Devletşâh 40⁵⁷ eseri Attâr'a nispet ettiler.⁵⁸ Şüphe yok ki Attâr, çok şiir yazdı, o kadar ki ona geveze dediler. Ancak Attâr'a ait ve şüpheli olmayan eserleri, onları *Hüsrev-nâme* ve *Muhtâr-nâme* eserlerinin mukaddimesinde zikretti, bu iki eserlerin mukaddimesinde zikrettikleri eserler şunlar: “*İlâhî-nâme*, *Esrâr-nâme*, *cevâhir-nâme*, *Hüsrev-nâme*, *Şerhi'l-ğalb*, *Müşibet-nâme*, *Manıku't-tayr*, *Divanı*, *Muhtâr-nâme*”dir. *Evliyâ Tezkirleri*'ni onlara eklemekte şüphe olmayan dokuz manzum ve bir mensur eserin Attâr'a ait olması muhakkaktır. Ancak *cevâhir-nâme* ve *Şerhi'l-ğalb* hala kayıp olduğu için ortada şeyhin eserlerinden sadece sekiz eser bulunmaktadır.⁵⁹

Attâr'a mensûp olan ve kesinlikle ona ait olmayan eserlerinden “*Mažharu'l-'acâyib*, *Lisânü'l-ğayib*, *Cevâhirü'z-zât*, *Üştür-nâme*, *Müftâhu'l-fütüh*, *Bî-ser-nâme*, *Haydar-nâme*” gibidir ki muhakkak ve kesin bir şekilde sahteciler ona nispet ettiler.

Bazı kaynaklar, şüpheli olan Attâr'ın eserlerine, *Pend-nâme*'yi de eklerler.⁶⁰

3.2. Attâr'ın *Pend-nâme*'si

Attâr'ın *Pendnâmesi*, yıllar boyu müşterek İslâmî kültürde oldukça yaygınlık kazanıp etkili olmuştur. Yazıldığı tarihten günümüze kadar birçok şerh ya da tercüme faaliyetine kaynaklık eden eser zamanla *Pendnâme* türünü ifade eder hale gelmiştir. *Pendnâme*'yi cumhuriyet döneminde Türkçeye çeviren *Nuri Gençosman* eser hakkında şu bilgileri verir:

⁵⁵ Şahinoğlu, **agm**, 96

⁵⁶ Hidâyet, **age**, 920.

⁵⁷ Devletşâh, **age**, 210.

⁵⁸ Furûzânefer, **age**, 38.

⁵⁹ Burada Furûzânefer, Attâr'ın *Hüsrev-nâme* ve *Muhtâr-nâme* adlı eserlerinin mukaddimelerinde zikrettiği eserlerine Evliyâ Tezkireleri'ni de eklemekle yetendi. Halbuki Nefîsî, Şafak, Gölpınarlı ve diğ. Attâr'ın şüpheli olmayan eserlerine başka eserleri, *Pendnâme* gibi de eklediler. Bkz. Furûzânefer, **age**, 38-41; Şafak, **age**, 126; Gölpınarlı, **İlâhî-nâme**, IV.

⁶⁰ Furûzânefer, **age**, 40; Şahinoğlu, **agm**, 98; Uludağ, **age**, 22.

*İslâmî ve Tasavvufî bir görüşe dayanan pratik ahlâk kurallarını, insanlık duygularını beşerî faziletlerle muaşeret usullerini, hattâ en basit yaşayış tarzlarını kuvvetli ve âhenkli bir mesnevi kalıbı içinde vecizelendiren bu küçük eser, kendi nevinden en mükemmel bir örnektir. Çok itinalı bir şekil ve üslûp nizâmı altında yazılmış olan Pendnâme bize sekiz asır önce Şark-İslâm klâsiklerinin şekil ve öz bakımından eriştiği merhaleyi de aydınlatmaktadır.*⁶¹

Çoğu araştırmalarda Attâr'a atfedilmekle birlikte, bu kadar önemli ve yaygın bir eser olmasına rağmen *Pendnâme*'nin yazarı hakkında tartışmalar bulunmaktadır. Tezkire yazarları ile edabiyat tarihçilerinin bu konuda üç gruba ayrıldıkları görülmektedir. Birinci grup, bu eseri Attâr'ın şüpheli olmayan eserleri arasında sayarken⁶² ikinci grup eserin kesin bir şekilde ona ait olmadığını söyler. Üçüncü grup ise eserin Attâr'a ait olduğu noktasında ihtiyatlı davranmaktadır.⁶³

Durum böyle olmakla birlikte gerek tercümeleri gerek şerhlerinde gerekse kendisinden bahseden kaynaklarda *pendnâme*'nin Attâr'a aidiyeti noktasında şüphe duyulmadığı görülmektedir.

Pendnâme mesnevî nazım biçiminde ve aruzun remel bahrinde (fâ'ilâtün fâ'ilün) vezinde yazılmıştır. Makbul görülen Desasi neşrine göre eser 79 fasıl ve 853 beyitten oluşmaktadır. Mesnevî nazım biçimine özgü bölümlendirmeler her bir ögesiyle olmasa da mevcuttur. Buna göre 1-25 beyitleri arası tevhit, 26-34 beyitleri arası na't ve medh-i çâr-yâr-ı güzîn, 35-40 beyitleri arası din büyüklerine övgü, 41-52 beyitleri arası münâcât gibi giriş bölümleri yer almaktadır. 53-847 beyitleri arasında ise eserin asıl konusu teşkil eden muhtelif başlıklar altındaki nasihatler bulunmaktadır. 849-853 beyitleri arası ise sonuç yani hâtimetü'l-kitâb bölümü oluşturur⁶⁴.

Attâr'ın *Pendnâme*'si, hacim bakımından küçük olmasına rağmen sufîlerin pek çok deyimleri, sembolleri ve düşüncelerini içermesi yanında İslâm dini ve esasları yönünden hayli zengin bir muhtevaya sahiptir. Eser boyunca işlenen konularla ilgili pek çok ayet ve hadise meâlen ya da telmihen göndermelerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra din büyükleri ve bazı tarihi karakterlere yer

⁶¹ Gençosman, **age**, VI.

⁶² Nefisî, **age**, 114; Şafak, **age**, 126; Gölpınarlı, **İlâhînâme**, IV.

⁶³ Furûzânefer, **age**, 40; Uludağ, **age**, 22.

⁶⁴ Çalışmamızda *Pendnâme*'nin De Sacy neşri esas alınmıştır.

verilmiştir. Eser dinî-ahlâkî didaktik bir mesnevî olması dolayısıyla tasavvufun ahlâkî yanlarını da belirgin bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca eserde toplumsal bazı olgulara da değinilmektedir. Özellikle *Mahzenü'l-esrâr ve Gülistan ve Bostan* gibi benzeri temaları işleyen eserlerde görülen konuları hikâyelerle örneklendirme temayülü *Pendnâme*'de görülmemektedir.

4. SİYÂHÎZÂDE VE GÜLŞEN-İ AHBÂR TERCÜMESİ

4.1. Siyâhîzâde'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî kişiliği

4.1.1. Hayatı

Giriş ve hatime olabilecek beyitler de dâhil olmak üzere, elimizdeki tercümenin metninde mütercimın ismi ya da mahlasına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tercümenin başladığı 94b sayfasından evvelki sayfada (94a) yani tercümenin başında mütercim ve tercümeyle dair bilgilerin verildiği iki kısa kayıt bulunmaktadır. Öncelikle bu kayıtlara yer vermekte fayda vardır:

كتاب ترجمة يند عطار عليه رحمة الملك العزيز الستار للفقير المحتاج الى الحي القدير المعروف
بسياهی زاده نال بلطف خالقه فی الدارين مراده فی سنة سبع وتسعين ومائة والى من هجرة من له العز
والشرف صلى الله تعالى عليه وسلم وعلى اله وصحبه

*Attâr'ın – günahları örten ve aziz olan Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-
Pendnâme'sinin tercümesi. (bu tercüme) Allah'ın mağfiretine muhtaç Siyâhîzâde
olarak meşhûr olan bu fakire aittir. Tercüme 1197 senesinde kaleme alınmıştır.*

قد رفع عن الترجمة فی ساحل بيقوز الذى هو من لواحق قلعة بوردر حين قرء على كتاب بند العطار
عليه رحمة الكريم الغفار في هذا الساحل من اهاليه وغيره من المقيمين فيه ولما اتموا القراءة بدأوا كتاب كلستان
فملاً اشتياق بعض منهمكتبت شرحي الذى عليه رمضان من سنة 1197

*Burdur kalesine bağlı sahillerden olan Beykoz sahilindeki insanların bana
Attâr'ın Pendnâme'sini okuyup (bunu tercüme etmemi istemelerinden) sonra
başladığım bu tercüme Beykoz sahilinde tamamlandı. Pendnâme'yi okumayı
tamamladıklarında bu sefer Gülistân kitabını okumaya başladılar. Bazıları bu kitabı
(tercüme etmemi) çok istediler. Ben de Ramazan 1197' de bu kitaba bir şerh yazdım.*

Birinci kayıttaki “الفقير المحتاج الى الحي القدير” li'l-fakîr el-muhtâc ile'l-Hayyi'l-Kadîr” ifadesinden açıkça anlaşıldığı üzere çok büyük bir ihtimalle mütercim tarafından düşülen bu nottan, elimizdeki tercümenin Siyâhîzâde diye meşhur olan biri tarafından yapıldığını anlıyoruz. Verilen bilgilerden hareket ederek biyografik

kaynaklara müracaat ettiğimizde, sadece Esad Mehmed Efendi'nin *Bağçe-i Safâ-endûz* adlı tezkiresinde Siyâhîzâde ile ilgili şu bilgilere rastlıyoruz:

“‘Ahd-i ‘Abdü’l-Hamîd Hân üdebâsından Nûr-ı‘Osmânî Kütüb-hânesinde hâfız-ı kütüb-i evvel ve fûnûn-ı‘Arabîyyede sâni-i ekmel Gülistânı ihtisâren Türkî lisân ve dürre-i sühandân-ı güzîn-i hazret-i Zeyne’l-‘Âbidîn radiya’llâhu te’âlâ ‘anhü mensûb ve kaside-i mugazzele-i mertebe-i mücezzeleyi ‘Arabî-i ‘azbü’l-beyân ile şârih kitâbeten ve te’lifin sâ’ir kevâkib-i âsâr-ı kalemiyyesi sipihr-i kabûlde lâyiğ nazm u nesr-i ‘Arabîyyesi belîgâne ve nazmı nahviyyâne ammâ eş’âr-ı Türkiyyesi fakihâne evâhir-i ‘ahd-i mezkûrda murg-i revânına ravza-i cinân âşiyâne olan Siyâhî-zâde ‘Alî Efendi ibnü’ş-Şeyh Mehmed Efendidir.”⁶⁵

Esad Efendi'nin tezkiresinde, konumuza dair verilen bilgiler kısıtlı olmakla birlikte, Siyâhîzâde'nin adı, işi, nerede çalıştığı ve eğitim seviyesi hakkında önemli bilgiler elde etmekteyiz. Adı geçen tezkireden, onun isminin ‘Alî Efendi, babasının ise Şeyh Mehmed Efendi olduğunu ve Nûr-ı‘Osmânî Kütüphanesinde⁶⁶ hâfız-ı kütüb-i evvel olarak çalıştığını, Arapça ve Farsçaya, bu dillerde şiir yazacak kadar hâkim olduğunu anlıyoruz.

Araştırmamızı biraz daha derinleştirince, Siyâhîzâde'nin Tab'î mahlasıyla yazdığı şiirlerini bir araya getirdiği bir divanın bulunduğunu ve bu divan üzerine bir tez yapıldığını tespit ettik.⁶⁷ Milli Kütüphane'de FB 216 numarada kayıtlı bulunan bu divanın birkaç yerinde Tab'î mahlasını kullanan şairin kendi ismini de birkaç manzumede kaydettiğini görmekteyiz. Örneğin 62. şiirin başına konulan aşağıdaki bilgilerde şair ismini ve lakabını açık bir şekilde yazmaktadır.

“Merhûm haremeyn yazıcısı ‘Abdullâh Efendinin kethüdâlığı ve umûrunu görmekte mu‘temedün ‘aleyhliği hizmetinde olan şâhzâde vekîl-i hârcı Mollâ İsmâ‘îl vesâletiyle şeref-zuhûr olan hizmet-i ferâşet-i celîle bu a‘cez-i âdem ve ahkâr-ı ‘âlem ve ahvec ü efkariyyeti müselleme **Siyâhîzâde ‘Alî ‘afâ ‘anhüm el-melikü’l**

⁶⁵ Esad Mehmed Efendi, **Bâğçe-i Safâ-endûz**, haz. Rıza Oğraş (Burdur: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2001), 138.

⁶⁶ III. Osman'ın Nuruosmaniye Külliyesi'nde kurduğu kütüphane. Detaylı bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, “Nuruosmaniye Kütüphanesi” **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 33 (İstanbul: 2007): 266-267.

⁶⁷ Bkz: Nejla Kaya, “Tab'î, Hayatı, Edebî kişiliği ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, AKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009). Kaya'nın bu tez çalışmasında, çeviriyazımı yapılan Divân metninin, kendisinden istifade etmeyi imkânsızlaştıracak derecede hatalarla dolu olduğu görülmüştür. Hâl böyle olunca şairin hayatı hakkında önemli bilgilerin yer aldığı Divân'ını kaynak alırken, bahsi geçen bu çeviriyazımdan değil de el yazmasından hareket ettik.

*ḳaviyyü'l-a'lâ yedine 'arzı vârid olduğunda 'ināyet ü 'avn-ı hazret-i Bārī yārī olıcak işbu midḥat-şî'âr-ı eş'ârı ber-vech-i ḳaşîde inşâ ve bu maḥalle ḳayd u imlâ olundı ve vakt-i neşîdede taraf-ı mûmâ ileyh merḥûm 'Abdullâh Efendi hayatda olmağın bâ-yed-i müşârûn ileyh Mollâ İsmâ'îl irsâl şud sene 1180.'*⁶⁸

Tab'î'nin divanında bulunan manzumelerden biri, Sermed mahlaslı Şükrîzâde Seyyid Feyzullâh Efendi'nin Tab'î'nin *Mefâtîhu'd-Dürriye* şerhine yazdığı takrizdir. Sermed bu şiirinde Tab'î'nin adını ve lakabını şu şekilde kaydeder:

Sebkiniñ ḥüsni bedihî-i celî

İsm-i şâriḥ gibi miḳdârı 'alî

Tâlibe ḳıldı simâṭ âmâde

Kilk-i nigîn-i Siyâhî-zâde⁶⁹

Siyâhîzâde'nin divanı, klâsik divanlardan farklı olarak daha ziyade tarih manzumelerinin bulunduğu bir divan olup diğer nazım biçimindeki şiirler oldukça azdır. Şair, divanında yer alan bu tarih manzumelerinin başına da bu manzumeleri neden yazdığını ifade eden tanıtıcı bilgilere yer vermektedir. Hal böyle olunca şairin divanı; onun hayatı, hamileri ve içinde bulunduğu edebî muhit noktasında bizim için önemli bir kaynak olmaktadır.

Yukarıda tanıtılan kaynaklardan hareketle Siyâhîzâde'nin hayatına baktığımızda; öncelikle onun doğum tarihi veya yerinin net olarak kaydedilmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte divanındaki tarihlerde yer alan birtakım ipuçlarından hareketle onun doğum tarihi hakkında tahmini bilgiler vermek mümkündür. Buna göre, şairin divanında karşılaştığımız en eski tarihli manzume Zilhicce 1151/ Mart-Nisan 1739 tarihini vermektedir. Kasîde nazım biçimindeki bu tarih manzumesinde, Siyâhîzâde, el-Hâc Muḥammed Efendi adlı birinin, Rumeli canibinde Vidin kazasına kadı olduğunda, onun nâ'ibi olarak yanında gittiğini şu şekilde ifade etmektedir:

⁶⁸ Tab'î, **Tab'î Divânı**, Millî Kütüphanesi-F216, y. 39b.

⁶⁹ **age**, y. 41b.

“*Rûmili cânibinde Vidine nām kazāya el-Hac Muhammed Efendi 1151 zîlhiccesinde kâdî olup ol mevķi‘ye varıldıkda fakîr de nā’ib bulunup ma‘zûl olan kâdî ‘Abdullāh Efendi nām kimesne müsinn u ihtiyār ve ıyāl [u] evlādı bile ve ol vakıtde şî‘ânîñ şiddeti ve altı karışdan mütecāviz kar ve bir dürlü yola çıkılmak anlara göre bî-imkân olduğından a‘yân-ı vilāyet ricāsıyla bir mıkḍār mekṣ ol daḥi konağında bilā-naḳl ızın ve bizim olduğımız yer aliniñ (?) konağı maḥkeme i’tibār olundukda ol ma‘zûl kaḍı gicelerde ba‘zı umûr-ı ḥükûmete müte’allıka şeylere cesaretinde vilāyet-i a‘yânı el-Hac Muhammed Ağaya inṣā şud.*”⁷⁰

Güçlü bir ihtiyat payı bırakarak, bu görevin Siyâhîzâde’nin mesleki kariyerinin başlangıcı veya başlangıç yılları olarak kabul edersek, Siyâhîzâde’nin bu tarihte 20-30 gibi bir yaş aralığında olduğunu düşünebiliriz. Buna göre Siyâhîzâde’nin 1710-1720 yılları arasında doğduğunu tahmin edebiliriz.

Yine yukarıdaki kaynaklardan anlaşıldığına göre, onun asıl ismi **Alî** olup halk arasında **Siyâhîzâde** diye bilinmektedir. Şiirlerinde kullandığı mahlası ise **Tab’î**’dir. Babasının ismi ise Şeyh Mehmed Efendi’dir.

Bâğçe-i Safâ-Endûz’daki bilgilerden anlaşıldığına göre, Siyâhîzâde iyi bir eğitim almış olup sağlam bir Arapça bilgisine sahiptir. Elimizdeki Pendnâme tercümesi ile Gülistân’ı şerh ettiği bilgisini dikkate aldığımızda onun iyi bir Farsça bilgisinin de olduğunu söyleyebiliriz.

Siyâhîzâde’nin mesleki kariyerine gelince; *Bâğçe-i Safâ-Endûz*’da verilen sınırlı bilgiler hariç, diğer biyografik kaynaklar ile Gülşen-i Ahbâr tercümesinde bu konu ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak sözünü ettiğimiz tezkirede kayıt edilen sınırlı bilgiler ile Siyâhîzâde’nin Tab’î mahlasıyla şiirler yazdığı divanını incelediğimizde bu konuyla ilgili birtakım bilgiler tespit edilebilmiştir. Bu bilgileri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

Yukarıda da ifade edildiği gibi 1151/1739 yılında yazdığı kasidesinin başına koyduğu bilgilerden, Siyâhîzâde’nin Vidin kazasına yeni terfi edilen el-Hâc Muhammed Efendi’nin naib⁷¹i olarak çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu tarih, divandaki en

⁷⁰ age, y. 16b.

⁷¹ İslâm devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi devlet ricâlinin vekili, temsilci veya yardımcısına denir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Nâib”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 32 (İstanbul:2006): 312-313.

eski tarihli manzume olduğuna göre, bir ihtiyat payı bırakarak bu görevin Siyâhîzâde'nin ilk görevi olduğunu söyleyebiliriz.

Sözünü ettiğimiz görevin ne zamana kadar sürdürüldüğü bilinmemekle birlikte şairin, 1158/1746 yılında, yeni yıl münasebetiyle Şerif Paşa'ya sunduğu bir kasideden anlaşıldığına göre bu vazife, kasidenin yazıldığı tarihten evvel sona ermiştir. Çünkü *Siyâhîzâde*, bahis mevzuu olan kasidede hayat sıkıntılarından şikâyet ederek Şerif Paşa'dan kendisini hizmetine kabul etmesini istemektedir. Bundan dolayı Siyâhîzâde'nin bu dönemde (kasideyi Şerîf Paşa'ya sunduğu tarihte) eski görevinden azlolunduğu ve işsiz kaldığı tahmin edilebilir. Öte yandan aynı kasidede Şerif Paşa'nın erdemlerini ve özellikle cömertliğini methettiği gibi Paşa'dan ihsan gördüğünü de belirtmektedir. Dolayısıyla bu dönemde şaire hamilik eden kişinin söz konusu kasideye konu olan bu Şerîf Paşa olduğunu söylemek mümkündür. Bahsi geçen kasidedeki başlığı ve ilgili beyitleri şu şekilde vermek mümkündür:

*“Şerîf Paşa'ya sene-i cedîd târîhi zımnında Tahmâsîñ inhizâm u izmihlâlini
îmâyı müştemil bir neşîdedir muharrem 1158”⁷²*

Du'â-güvyân-ı nâçiziñ derinde şad hezârânı

Faķirin de du'ânızda ķuluñdur eyle istiħdâm

Elimde hâme geh tûî olur geh bûlbûl-i gûyâ

Gehi gül-reng olur müşğîn ü 'anber-fâm

Degildir mümkün elťâf-ı firāvânıñ hisâb itmek

Huşâta cümle bārânı iderse đarb ulü'l-efhâm

Göñülde ķalmadı bir ârzü ancak şu ķaldı kim

Eşiginde ķoyup başı idem telsîm-i ser encâm⁷³

⁷² age, y. 4a.

Yukarıda alıntılanan beyitlerde görüldüğü üzere Siyâhîzâde, Şerif Paşa'yı övdüğü gibi yaşam sıkıntılarından şikâyet ederek “istihdam edilmesini” talep etmektedir. Ancak divanının hiçbir yerinde, şairin bu isteğinin Paşa tarafından yerine getirildiğini gösteren bir bilgi tespit edilmemiştir.

Divanın başka bir yerinde Siyâhîzâde, Sakız muhassıldâr⁷⁴lığının mevkiini ihraz eden Ahmed Ağa'nın yeni makamına geçmesi münasebetiyle kendisini tebrik etmek için ona bir kaside yazıp sunmuştur. Kasidede Sultan Mahmûd Hân (I. Mahmûd) ve döneminin sadrazamı olan Hasan Paşa'yı methettikten sonra Ahmed Ağa'nın cömertlik ve mertliğini de övmüştür. Bunu yaparken de Ağa tarafından “kitâbette tavzîf edildiğini” yani kâtiplik ile görevlendirildiğini açıkça söylemiştir. Diğer kasidelerinden de öğreneceğimiz üzere, bu görev Siyâhîzâde'nin hayatının büyük bir bölümünde maişetini temin edeceği mesleğini oluşturacaktır. Bu paragrafta verilen bilgilerin yer aldığı kasidenin başlığı ile konumuzla doğrudan ilgili beyitleri şu şekilde vermek mümkündür:

*“Şerîf Paşa merhûmuñ iç mehter başısı Ahmed Ağayı Paşa-yı mûmâ-ileyh
Sakız muhassıllığı ile çerâğ buyurdıklarında inşâ şud”.*

Muhaşşıl oldı Sakız nâm maħalle hıl'atñ geydi

Biçilmiş ħaftanı uymuş başı endāmına dirler

Mübârek ola bu cāh-ı feraħ-gāh-ı şafā-rāhıñ

Daħi günden güne olsun ziyāde devletiñ evfer

Vücūduñ dā'im olsun döndüğünce nüh felek ħürşîd

Murādiñ üzre kām almak müyesser ola ser-tā-ser

⁷³ age, y. 5a-5b.

⁷⁴ Devlete ait vergi ve resimleri toplayan görevlilere verilen ad. Detaylı bilgi için bkz. Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, “Muhassıl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 31, (İstanbul 2006): 18-20.

Maḳāmıñ dem-be-dem ‘ālī ide ‘ömrüñ ziyād Bārī

Yüzünden niçe bī-kesler merāma vāşıl olsunlar

Kerem mevc-i biḥārıñ sāḥil-endāz-ı sürūr itdin

Kitābetde olup müstaḥdemiñ bu Ṭab‘iyā çāker

Zuhūr-ı ni‘met-i ğayr-ı muraḳḳabdır bu ḥidmet kim

‘İnāyet ḥazret-i ḥaḳḳdan sebep sensin feraḥ-aḥter

Hemişe ḥazret-i Bārī muvaffaḳ ide her bārı

Saḥa şādi kılup Bārī ola zātıñ şafā-me’şer

Gelüp bir elf-i ḳāmet ‘ālem-i ğaybdan didi tāriḥ

Muḥaşşıl ğāhice aḥbābına tatlu saḳız çiğner⁷⁵

Siyāḥîzâde’nin Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesinde çalıştığını, divanın iki farklı yerinden öğrenmekteyiz. İlki İbrahim Efendi’nin isteği üzerine nazım ettiği kütüphane redifli ve *Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesi*’nde bulunan kitaplarını kayıt etmek amacıyla yazılmış olan kasidedir. Bu kasidenin başlığı ile matla’ı şöyledir:

“Ḳasīde-i müştemile berāy-ı esāmī-i kütüb ki be-her yek ism rā ma’nā-yı münāsib şud be-maḳām ve der-zımneş tāriḥ-i Kütüphāne-i ‘Oşmāniyye der-zemen-i Kātibü’l-Ḥaremeyn İbrāhim Efendi”

Gül-i esrār-ı bismillāh gülistānı kütübḥāne

Maḳām-ı ḥamdülillāhıñ fetih-ḥ’ānı kütübḥāne⁷⁶

⁷⁵ age, y. 5b-6a.

⁷⁶ age, y. 3b.

Siyâhîzâde'nin Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesinde çalıştığını gösteren diğer kaside ise kendisinin aynı kütüphanedeki deki meslektaşısı olan Abdullâh Efendi Karamanî'yi, padişahın huzurunda verdiği dersi kutlamak amacıyla yazdığı kasidedir. Kasidenin başlığı şöyledir:

“Kütübhâne-yi ‘Oşmāniyye’de refîkimiz Seyyid ‘Abdullâh Efendi huzûr-ı humâyûnda icâd olunan ders fî’l-aşıl on beş nevbet olup qarîha-yı humâyûndan dört nevbetlik müderris efendiler dahı istid’â olunduğda mûmâ ileyh ‘Abdullâh Efendi dahı dâhil-i nevbet (?) olunduğda târîhdir”⁷⁷.

Siyâhîzâde'nin divanında yer alan 1180/1766-1767 tarihli bir kasidededen onun “ferâşet⁷⁸” görevinde de bulunduğu anlaşılmaktadır. Kasidede bu görevin ne zamana kadar sürdürüldüğü söylenmese de Siyâhîzâde'nin, görevini yerine getirmek için Medine⁷⁹'ye gittiği ve bir süre burada kaldığı bu bilgi ile kesinleşmektedir. Kıvvetle muhtemeldir ki Siyâhîzâde bu görevde bulunduğu sırada *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eserini kaleme almış ve bu nedenle eserin tek nüshası da Medine’de bulunan Melik Abdülazîz Kütüphanesi’nde bulunmuştur. Aşağıda, bu kasidenin başına konulan bilgilere yer vermekte fayda olduğunu düşünmekteyiz:

“Merhûm haremeyn yazıcısı ‘Abdullâh Efendiniñ kethüdâlığı ve umûrunu görmekte mu'temedün ‘aleyhliği hıdmetinde olan şâhzâde vekîl-i harcı Mollâ İsmâ’îl vesâfetiyle şerefyâb-ı zuhûr olan hıdmet-i ferâşet-i celîle bu a'cez-i âdem ve ahkâr-ı âlem ve ahvec ü efkariyyeti müselleme Siyâhîzâde ‘Alî ‘afâ ‘anhüm el-melikü’l kavyyü’l-‘alîyedine ‘arzı vârid olduğında ‘inâyet ü ‘avn-ı hazret-i Bârî yâri olıcağ işbu midhat-şî’âr-ı eş’ârı ber-vech-i kaşîde inşâ ve bu maħalle kayd u imlâ olundı ve vakt-i tenşîdde taraf-ı mûmâ-ileyh merhûm ‘Abdullâh Efendi hayâtda olmağın bâ-yed-i müşârün-ileyhi Mollâ ‘İsmâ’îl irsâl şud sene 1180⁸⁰”

⁷⁷ age, y. 39a.

⁷⁸ *Mekke ve Medine’deki mukaddes ve mübarek makamların süpürülüp temizlenmesi* anlamına gelen ferâşet için bkz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986), 110; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 2004), c. I, 606; Tahsin Yazıcı- Mehmet İpşirli, “Ferrâş” *DİA*, c. XII, 408-409.

⁷⁹ M. Zeki Pakalın’ın verdiği bilgiye göre, Mekke ferâşeti görevi 1267/1851 yılında ihdas edilmiştir; Medine ferâşeti ise daha eski bir görevdir. Dolayısıyla Siyâhîzâde’nin de Medine ferâşeti görevinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Pakalın, age, 606.

⁸⁰ age, y. 39b.

Bu bahiste sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, Siyâhîzâde Alî Efendi, meslek hayatına nâiblik ile başlamıştır. Bir süre bu görevde bulunduktan sonra birkaç farklı devlet adamının yanında kâtiplik görevini icra ettikten sonra 1180 yılında ferâşet-i şerîfe görevinde bulunmuştur. Ömrünün sonunda ise *Bâhçe-i Safâ-Endûz*'da da ifade edildiği üzere Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesi'nde hâfız-ı kütüplük görevinde bulunduğunu görmekteyiz.

Siyâhîzâde'nin hamileri konusuna gelince, konuyla ilgili olarak divanda yer alan kasideler dışında elimizde bir kaynak bulunmadığı için, şairin hamilerine dair divanında yer alan bilgileri şu şekilde tespit edip kronolojik bir şekilde vermek mümkündür.

Siyâhîzâde'nin divanı mütalaa edilince, 1151/1739 yılında yazılan ve *Vidin* kadısı olan el-Hac Muhammed Efendi'ye takdim edilen kaside⁸¹, -daha önce açıklandığı gibi- divanın en eski tarihli manzumesidir. Siyâhîzâde'nin bu kasidenin başlığında, bahsi geçen kadının na'ibi olarak çalıştığını belirtmekle beraber kasidede de zikredilen kadının cömertliğine ve ihsanlarına da değinmiştir. Bu bilgilere istinaden el-Hac Muhammed Efendi'nin o tarihte Siyâhîzâde'nin hamisi olduğunu söyleyebiliriz.

Siyâhîzâde'nin, el-Hac Muhammed Efendi'nin hamiliğinde ne kadar kaldığı bilinmemekle birlikte divanın başka yerlerinde Şerif Paşa'ya sunduğu kasidelerden ve özellikle 1158/1745 tarihinde yazılan kasideden artık Siyâhîzâde'nin eski hamisi olan el-Hac Muhammed Efendi'nin hamiliğinde bulunmayıp Şerif Paşa'nın hamiliğine girdiği anlaşılmaktadır.⁸²

Şerif Paşa'nın ölümünden sonra Siyâhîzâde, bahsi geçen Paşa'nın iç mehterbaşı olan Ahmed Ağa'nın hamiliğine girdiği divanın beş numaralı ve yukarıda arz ettiğimiz kasideden öğrenilmiştir.⁸³ Daha önce ifade edildiği gibi Siyâhîzâde, bu kasidede açıkça Ağa'nın ihsanlarını gördüğünü dile getirdiği gibi onun tarafından kâtiplik görevine getirildiğini belirtmiştir.

Siyâhîzâde, Ahmed Ağa'dan sonra, asıl hamisi olan ve divanında bulunan kaside ve tarihlerin büyük bir bölümünü kendisine sunduğu Hameyn Yazıcısı

⁸¹ age, y. 16b.

⁸² age, y. 4a.

⁸³ age, y. 5b.

İbrahim Efendi'nin hamiliğine girmiştir. Şairin, İbrahim Efendi'ye sunduğu ilk manzume 1166/1753 tarihinde⁸⁴ son manzume ise 1172/1759 tarihindedir.⁸⁵ Bu kasidelerde verilen bilgilere göre Siyâhîzâde, İbrahim Efendi'nin hamiliğinde yaklaşık 6 yıl kalmıştır. Şairin İbrahim Efendi'ye takdim ettiği kaside ve tarihlerinden onun hamiliğinden çok memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Bunun en açık ifadelerinden biri, şairin divanında 11 numarada bulunan ve 1170/1756 tarihinde yazılan kasidenin aşağıdaki beyitlerinde görülmektedir:

Niçe dil eylemesün hayr-ı du'âda tekrâr

İden akrân arasında beni sensin i'lâ

Seniñ ihsânına müstağrakım ey bahr-ı kerem

Seniñ eltfâfıñ ile bulmadayım neşv ü nemâ

Bu ni'am şükrine kâdir miyim 'aczim zâhir

Seherî Hakkâ tazarru' hizmet-i dil anca baña⁸⁶

'Atebeñ eyleye Hakk melce-i erbâb-ı niyâz

Aça kapuñı Hudâ ehl-i recâya ebedâ

Dañi ol nesl-i nesîl-zâde-i pâkîze-güher

Ola Mevlâya emânet kıla hıfzında Hudâ

İrüp a'lâ rütbe-i devlet-ile biñ yaşaya

⁸⁴ age, y. 21b.

⁸⁵ age, y. 30b.

⁸⁶ Mısra da vezin bozuktur.

Ola yektâ-yı aşır zât-ı ma'ârif-dânâ

Yed-i aşhâb-ı havâyic tuta dāmānıñ anıñ

İde 'arz hâcetini aña a'lâ ednâ⁸⁷

Ne kadar kılsa du'â dil yine takşîr eyle

Kerem it setr-i zelev 'afv-ı hata eyle şehâ.⁸⁸

Siyâhîzâde, 1172/1758-1759 tarihinden sonra yazdığı kaside ve tarihleri farklı kişilere sunmuştur. Bunlardan bazılarının ismini tespit ederken bazılarının ismi ise tespit edilememektedir. Bu kasidelerde isimleri tespit edilen hamiler arasında Harameyin Yazıcısı Abdullâh Efendi'nin dönemin en önemli hamisi olduğu düşünülmektedir.⁸⁹ Aşağıda alıntılanan iki beyti, bu düşüncemize kanıt olarak gösterebiliriz:

Luţf-ı 'Abdullâh Efendi hâzreti dâ'im ola

Bir çerâğ efrûhte kıldı lem'ası eflâk-sibâk

Rahmeten lil-'âlemîniñ hürmetine yâ İlâh

Devletini eyle müzdâd 'ömrini ber-insimâk⁹⁰.

XVIII. yüzyılda yaşamış ve *Nur-ı Osmaniye Kütüphanesi* 'nde hafız-ı kütüb-i evvel mevkiine kadar terfi etmiş, elimizde ona aidiyetini tespit ettiğimiz *Gülşen-i Ahbâr* adlı tercümesinin yanında, bir divanı ile Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye Tercüme ve Şerhi isimli eseri de olan Siyâhîzâde, *Bahçe-i Safa-endûz* tezkiresinde verilen

⁸⁷ Mısrada vezin eksiktir.

⁸⁸ age, y. 11b.

⁸⁹ age, y. 39b.

⁹⁰ age, y. 2a.

bilgiye göre, Sultan I. Abdülhamîd (ö.1203/4-1789) son zamanında *Hakk*'ın rahmetine kavuşmuştur. Esad Efendi'nin “*evâhir-i 'ahd-i mezkûr*” ifadesinden net bir tarih çıkarmak mümkün değildir. Ancak I. Abdülhamîd'in 1774-1789 yılları arasında saltanatta olduğu ve Siyâhîzâde'nin *Gülşen-i AHBÂR*'ını da 1197-1782/3 yılında tamamladığını söylemesi dikkate alınırsa onun 1197-1782/3 ile 1204-1789/90 yılları arasında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Eserlerinden, özellikle de divanında yer alan kasidelerden Siyâhîzâde'nin hayatının büyük bir bölümünü İstanbul ve çevresinde geçirdiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar bir kayıt ve bilgi tespit edemediysek de onun ölüm yerinin de İstanbul'da olduğunu söylemek çok güç olmasa gerektir.

4.1.2. Edebî Kişiliği

Siyâhîzâde'nin şairlik yeteneği ve sanatkârlık gücü itibariyle orta derece bir sanatçı olduğu *Gülşen-i AHBÂR* isimli tercümesi başta olmak üzere onun divanından da anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde, kendi dönemine kadar gelen divan şairlerinin işlediklerinden farklı, orijinal bir düşünce yoktur. O, kendisinden önceki Arap, Türk ve İran şairlerinin ifade ettikleri fikirlerden ruhuna uygun bulduklarını seçerek işlemiştir. Ayrıca onun şiirlerinde lirizm coşkun bir halde değildir. Yazdığı şiirlerinde aklı ön planda tutarak duyguya fazla ağırlık vermemiştir.

Siyâhîzâde'nin şiirleri, şekil bakımından ve özellikle aruz ve vezinde -*Gülşen AHBÂR* isimli tercümesinde görüleceği gibi- bazı kusurlar bulunduğu görülmektedir. *Gülşen-i AHBÂR* isimli tercümesi başta olmak üzere divanında da yer alan kaside, tarih ve başka manzumelerde de ara sıra vezin hecelerinde fazla veya da eksikliği tespit edilmiştir. Öte yandan Siyâhîzâde, divanında adları geçen kişilerin, mevkii, eğitim ve kültür seviyelerinin farklı olduğu halde divanda kullanılan dil ve üslubun baştan sona kadar aynı olduğu bulunmuştur. Birinci veya ikinci sıra şairlerinden birisi olsa buna benzer yanlışları yapmayıp mevki, eğitim ve kültür seviyesinin yanı sıra duruma göre şiir yazarlar.

4.1.3. Eserleri

Araştırmamızın son anlarına kadar farklı şekillerde yaptığımız taramalara göre, Siyâhîzâde'nin çalışmamıza konu olan *Gülşen-i AHBÂR* adlı tercümesi dışında

bir divanı ile seçtiği bazı Arapça meselleri tercüme ve şerh ettiği bir eseri tespit edilebilmiştir. Bunun yanında Siyâhîzâde'yi ele alan yegâne biyografik kaynak durumundaki *Bahçe-i Safâ-endûz*, onun meşhur İranlı şair Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistan adlı eserini Türkçe olarak, meşhur Arap şairi Ferazdak'ın İmâm Ca'fer Sâdık'ı methettiği ve *Kaside-i Mugazzele* diye bilinen kasidesini de Arapça olarak şerhettiğini kaydetmektedir.⁹¹ Ancak bu iki eserin de nüshası tespit edilememiştir. Ayrıca divanındaki bir tarih manzumesinden anlaşıldığına göre, Siyâhîzâde'nin *Şerh-i Mefâtîhu'd-Dürriyye* adlı bir eseri de bulunmaktadır. Söz konusu tarih manzumesi, Sermed mahlasını kullanan Şükrîzâde Seyyid Feyzullâh Sermed Efendi tarafından Siyâhîzâde'nin bahsi geçen eserine bir takrîz olarak yazılmış olup başlığında şu ifadeler yer almaktadır:

*İşbu fakîriñ Mefâtîhü'd-Dürriyye şerhi takrîzidir ki nihrîr-i pür-ma'ârif
'aşrımızñ kâmilî müderrisîn-i kirâmdan Şükrîzâde Seyyid Feyzullah Sermed Efendi
hâzretleri inşâ buyurmuşlardır*⁹².

Tam adı *Mefâtîhu'd-Dürriyye fî İsbâti'l-Kavânîni'd-Deriyye* olan kaynak metin, Mustafâ b. Ebûbekir es-Sivasî'nin Farsça'nın kurallarına dair eseri olup Abdullâh Selâhaddîn Uşşâkî (ö. 1782) bu eseri tercüme ettiği gibi, Ebü'l-İsme Mustafâ İsâmeddîn Üsküdarî el-İstanbulî (ö.1788) ve Abdullâh Necîb b. Muhammed b. Şa'bân (ö. 1804) da aynı eseri Türkçe olarak şerh etmiştir.⁹³ İşte Siyâhîzâde'nin de bu eseri şerh etmiş olması gerekir. Ancak divanda yer alan bu bilgi doğrultusunda, bahsi geçen şerhin bir nüshasını bulmak amacıyla katalogları taradıysak da Siyâhîzâde'ye atfedilen böyle bir eserle karşılaşamadık.

Siyâhîzâde, arkadaşı Sermed Efendi'nin bu takrîzine karşılık teşekkür mahiyetindeki bir manzumeye de bu manzum takrîzden hemen sonra yer verir.

4.1.3.1. Dîvân

Siyâhîzâde'nin divanı, tarih ve kasideler başta olmak üzere muhammes, gazel, takrîz ve nazirelerden oluşmaktadır. Söz konusu kişi, şöhretini, sıradan insanlara ve

⁹¹ Esad Mehmed Efendi, *age*, 138.

⁹² Tab'î, *age*, y. 41b.

⁹³ Bkz. Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği" (İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE 2005) c. II, 1124-25.

daha sonra imparatorluğun ileri gelenlerine tarih düşürmekle elde edebilmiştir. Siyâhîzâde'nin şiir yazma ve hassaten tarih düşürme yeteneği, onun devlet mensupları ve ileri gelenlerine yakınlaşma fırsatını sağlayıp onların ihsan ve hoşnutlarının yanı sıra himayelerini de edinmesini sağlamıştır. Bu şekilde devlet dairelerinde bir görev bulup Nûr-ı Osmaniye Kütüphanesi'nde Hafız-ı Kütüb-i evvel mevkiine kadar terfi edilmiştir.

Siyâhîzâde'nin divanına baktığımızda da tasavvufî unsurlar yok denecek kadar azdır. Divanında rastladığımız tasavvufla ilgili kelime ve terimler hüner göstermek için kullanılmış, sayısı sınırlı, hemen her divan şairinin kullanageldiği tarzdadır.

Siyâhîzâde'nin divanında, divan Şiirin geleneksel Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Ermenice, Tatarca, Kürtçe, Yunanca, Boşnakça ifadelerle de rastlanmamız onun kültür seviyesinin yüksekliğini yansıtmaktadır.

4.1.3.2. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye

Muhtemelen Araplara Türkçe öğretmek için yazılan bu eserin, şerh ve tercüme metninde, şârih/mütercim, ismi ya da mahlasına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu eserin birinci sayfasından evvelki sayfada şârih/mütercim ve şerh/tercümeyle dair bilgilerin verildiği bir kısa kayıt bulunmaktadır. Öncelikle bu kayda yer vermekte fayda vardır:

کتاب ضروب امثال عربيہ کہ ترجمہ قیلنوب شرح الفاظیلہ تعبیراتی واستعمالاتی واقعی با جمعہا مفصلاً ذکر اولنمشدر با ترتیب حروف، لسیاہی زادہ نال فی الدارین مرادہ، امین ثم امین، بعون رب العالمین ولطفہ وکرمہ.

Alfabetik olarak tertip edilen Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye adlı bu eserde, Arapça meseller tercüme edilip bu mesellerdeki lafızlar açıklanmıştır (şerh edilmiş). Ayrıca tercüme ve şerh edilen bu mesellerin kullanılma yer/zaman/bağlamları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu eser Siyâhîzâde'ye aittir, Allah'ın yardımı, lütfu ve keremi ile muradına ersin! Amîn!

Yukarıdaki kayıta elimizdeki bu eserin Siyâhîzâde'ye ait olduğu açıkça söylenmektedir. Ayrıca bu kayıt incelendiğinde, “Siyâhîzâde” lafzından sonra gelen duâ ifadesinin Siyâhîzâde'ye aidiyetini tespit ettiğimi *Gülşen-i Ahbâr* isimli *Pend-i Attâr* tercümesinin başındaki kayıta yer alan dua ifadesiyle aynı olduğu

görülmektedir. Bu elimizdeki her iki eserin de aynı kişi tarafından yazıldığına güçlü bir delil olarak ortaya çıkmaktadır.

كتاب ترجمة يند عطار عليه رحمة الملك العزيز الستار للفقير المحتاج الى الحي القدير المعروف
بسياهى زاده نال بلطف خالقه فى الدارين مراده فى سنة سبع وتسعين ومائة والى من هجرة من له العز
والشرف صلى الله تعالى عليه وسلم وعلى اله وصحبه.

*Attâr'ın – günahları örten ve aziz olan Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun-
Pendnâme'sinin tercümesi. (bu tercüme) Allah'ın mağfiretine muhtaç Siyâhîzâde
olarak meşhûr olan bu fakire aittir. Tercüme 1197 senesinde kaleme alınmıştır.*

Seçilen bazı Arapça mesellerin tercüme ve şerh edilmesinden oluşan bu eserin yegâne nüshası, Medine'de bulunan Melik Abdülazîz Kütüphanesi'indeki 'Ârif Hikmet koleksiyonunun 3465 numarasında yer almaktadır. 45 yapraktan oluşan bu eserin, her bir sayfasında 19 satır bulunmakta olup sayfa ölçüleri 170*110 mm ölçülerindedir.

Eserin şerh metoduna baktığımızda Siyâhîzâde'nin kendine has bir tertibe başvurduğu görülmektedir. O, öncelikle tercüme veya şerhini yapacağı Arapça meselin Türkçe karşılığı olabilecek mesellere yer verir. Bunu yaparken de alfabetik tertibe riayet eder; yani tercüme ve şerh ettiği Arapça mesel elif harfinde ise bunlara karşılık olarak verdiği Türkçe meseller de elif harfi ile başlamaktadır. Siyâhîzâde, Türkçe karşılıklarını verdikten sonra madde başı olarak seçtiği Arapça meselin metnini harekeli olarak verip varsa bu meseldeki lafızların hareke durumuna ve anlamına dair açıklamalar yapar. En sonda ise meselin kullanıldığı bağlama dair bilgiler verir ki bu bazen bir hikâye veya anekdot olabilir. Biz bu noktada kitabın şerh metodunu göstermek için aşağıdaki örnek ile iktifa edeceğiz:

Bâbü'l-elif

*Arslandan cesâretli ve bi-'ibâretin; artık şalışı arslandan ve bi-'ibâretin;
arslandan geçmiş şalışda, ve bi-'ibâretin; arslandan artık şalıcı ve bi-'ibâretin;
arslan bunuñ yanında neci. 'Arabîsi: "أَجْرًا مِنْ قَسُورَةٍ" (ecrâ'ü min qasûaretin), cerâ'et
zamm-ile cesâret ma'nâsındadır. Qasûratin, feth-ile arslan dımeğdir. İsti'mâluhü;*

*kahr ve ğalebesi müzdād olup demür pençeli olmak sebebiyle umūr-ı 'izāma cesāret idene müteġallibe gürūhından olan kiři ħaħķında ħarb olunur.*⁹⁴

⁹⁴ Siyāhîzāde, **Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye**, Melik Abdülzzîz ktp. 3465, y. 2.

4.2. Gülşen-i Aḥbâr Tercümesi

4.2.1. Tercümenin Özellikleri

Attâr'ın *Pendnâme*'si, Osmanlı döneminde birkaç farklı kişi tarafından, farklı yüzyıllarda tercüme edilmiştir. Bu tercümelerden birini de, XVIII. yüzyılda yaşayan Siyâhîzâde Alî Efendi b. Şeyh Mehmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Mesnevî nazım şekliyle ve aruzun remel bahrindeki *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla oluşturulan bu tercüme, 77 fasıl ve 847 beyitten oluşmaktadır.

Siyâhîzâde, tercümesine herhangi biri giriş yapmadan, başka bir ifade ile tercümesine dair muhtemel bilgilere yer vermeden doğrudan kaynak metnin tercümesi ile başlar. Tercüme metnindeki tercümeyle dair yegâne bilgi, eserin sonunda yer alan şu beyitte bulunmaktadır:

Pend-i 'Attâr çün mütercem nazm-ıla oldı tamām

Bu kitāba Gülşen-i Aḥbâr deyü virdi nām

Mütercim bu beyitte, Attâr'ın Pend'ini manzum olarak tercüme etmeyi sona erdirdiğini söylerken tercümesine Gülşen-i Aḥbâr ismini verdiğini de ifade etmektedir. Bu isimlendirmenin aynı zamanda, ebced hesabına göre tercüme tarihine (1197/1783) de denk geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim tercüme metninin başladığı sayfanın bir önceki sayfasında (94a) yer alan kayıt da bu bilgiyi teyit etmektedir.

Tercüme metninde, tercümeyle dair olabilecek yegâne bilgiler bunlardır; ancak tercüme metninin başladığı 94b'den önceki sayfada (94a) tercümeyle ilgili önemli bilgilerin yer aldığı iki kayıt bulunmaktadır. Aşağıda alıntılanan bu kayıtların ikincisinde, eserin sebep-i tercüme bölümüne tekabül edecek bilgiler yer almaktadır.

قد رفع عن الترجمة في ساحل بيقوز الذى هو من لواحق قلعة بوردر حين قرء علي كتاب بند العطار
عليه رحمة الكريم الغفار في هذا الساحل من اهاليه وغيره من المقيمين فيه ولما اتموا القراءة بدأوا
كتاب كلستان فملأ اشتياق بعض منهم.... كتبت شرحي الذى عليه رمضان من سنة 1197

Burdur kalesine bağılı sahillere olan Beykoz sahilindeki insanların bana Attâr'ın Pendnâme'sini okuyup (bunu tercüme etmemi istemelerinden) sonra başladığım bu tercüme Beykoz sahilinde tamamlandı. Pendnâme'yi okumayı tamamladıklarında bu sefer Gülistân kitabını okumaya başladılar. Bazıları bu kitabı (tercüme etmemi) çok istediler. Ben de Ramazan 1197' de bu kitaba bir şerh yazdım.

Söz konusu elimizdeki bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Siyâhîzâde, tercümesini Beykoz sahilinde sakin insanların istekleri üzerine Ramazan 1197/ Temmuz-Ağustos 1783 tarihinde gerçekleştirmiştir.

4.2.2. Nüsha Tavsifi

Yazma eser kütüphanelerinde tarafımızdan yapılan araştırmalara göre, *Gülşen-i Ahbâr*'ın ulaşabilen yegâne nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan İbrahim Efendi koleksiyonunda, 619 numarada bulunmaktadır. Her bir sayfanın normal ve yazı alanı 218*153, 173*112mm ölçülerinde olan bu nüsha; her bir sayfasında 18 satır bulunan 26 yapraktan oluşmaktadır. Tercüme 94b'den başlayıp 119a'de son bulmaktadır. 94a sayfasında tercümeyle dair bilgilerin yer aldığı iki önemli kayıt bulunmaktadır. Verilen kayıtlarda mütercim'in lakabı başta olmak üzere sebeb-i tercüme, tercümenin tarihi ve tamamlandığı yere dair bilgiler bulunmaktadır. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere, besmele dışında sonradan eklenen başlıkların kırmızı mürekkeple yazıldığı görülmektedir.

Birinci başlık dışında, tercümede yer alan başlıkların tümü, tercüme edilmeden yani Farsça olarak kırmızı mürekkeple yazılıp beyitler arasına sıkıştırılmıştır. Bu başlıkların bazılarında hatalar bulunurken, bazıları da yeri değiştirilerek ait olmadıkları bölümlerin başına eklenmiştir. Dolayısıyla bunlar göz önüne alınırsa, bu başlıkların tercüme metnini yazandan farklı biri tarafından, sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Özellikle mütercim'in iyi bir Farsça eğitim gördüğü ve *Pend-i Attâr* tercümesi dışında, *Bahçe-i Safa-endûz*'da onun bir *Gülistân* şerhinden de söz edildiği nazar-ı itibara alınırsa, bu başlıkların kuvvetli bir ihtimalle, tercüme metnini yazdığını düşündüğümüz Siyâhîzâde'den farklı biri tarafından eklendiği düşünülebilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu başlıkların bazı örneklerine aşağıda yer vermekte fayda var:

Kaynak metinde “در ذکر اسباب آنکه از ان فقر آید” şeklinde yer alan başlık, elimizdeki tercümede “در ذکر اسباب انکر فقر آید⁹⁵” şeklinde hatalı olarak yazılmıştır. Aynı şekilde, “در مذمت مدبران بدکران⁹⁶” şeklinde yazılan başlığın “در مذمت مدبران” şeklinde yazılması gerekmektedir.

Eserin “در ذکر صفت زنده کانی⁹⁷” şeklindeki başlığı da yine “در ذکر صفت زندگانی” şeklinde hatalı olarak yazılmıştır.

Ayrıca daha önce söylediğimiz gibi bazı başlıklar, konu ile hiç alakası olmayan bölümlerin başına eklenmiştir. Örneğin kaynak metinde در بیان چار چیز که اندر “وی خطر بود” başlığı altında, dört tehlikeli nesneden söz edilirken, elimizdeki tercümede, konuyla ilgisiz olarak “در صفت اهل دنیا⁹⁸” başlığı yazılmıştır. Halbuki bu bölümde dünya ehlinin sıfatlarından söz edilmektedir.

Kaynak metindeki 21 numaralı başlığın da konu ile alakası yoktur. Kaynak metinde “در بیان آنکه حقیر داشتن نباید” başlığı altında kulluktan bahsedilip dört nesnenin hakir görülmemesinden söz edilirken elimizdeki tercümede ise konuyla ilgisiz olarak “در بیان اوصاف بردگی⁹⁹” (Kulluk vasıfları hakkında) başlığı şeklinde yazılmıştır.

⁹⁵ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 116a.

⁹⁶ **age**, y. 102a.

⁹⁷ **age**, y. 105b.

⁹⁸ **age**, y. 98a.

⁹⁹ **age**, y. 102a.

5. BİR TERCÜME METNİ OLARAK GÜLŞEN-İ AHBÂR¹⁰⁰

5.1. Biçimsel Eşdeğerlik

5.1.1. Nazım biçimi

Attâr'ın *Pendnâmesi* mesnevi nazım biçimi ile kaleme alınmıştır. Siyâhîzâde'nin *Gülşen-i AHBÂR* isimli tercümesi de aynı şekilde mesnevî nazım biçimiyle yazılmıştır. Nazım biçimi noktasındaki bu eşdeğerlikde şaşılacak bir durum yoktur; zira klâsik Türk edebiyatı, eklemlendiği İran edebiyatında olduğu gibi uzun soluklu konuları bu nazım biçimi ile yazmaktadır. Dolayısı ile mütercim-şair kaynak metnin nazım biçimine sadık kalmıştır.

5.1.2. Aruz

Eserindeki dil ve üslup özellikleri dikkate alındığında, toplumun tüm kesimlerine ulaşmayı amaçladığı anlaşılan Attâr, düşüncelerini başarıyla okuyuculara aktarıp yaymak için, herkesin kolayca anlayacağı sade bir dil ve akıcı bir üslubun yanı sıra, ezberlemeyi kolaylaştıracak bir aruz kalıbını seçmesi de gerektiğinin farkındaydı. Bu yüzden eserini, sade bir dil ve üslubun yanısıra remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbında nazmetmiştir. Siyâhîzâde de, *Gülşen-i AHBÂR* isimli tercümesini kaleme alırken aynı vezni kullanmakla birlikte, kaynak metindeki manayı (özü) rahatça ve serbest bir tarzda hedef dile aktarabilmek için her mısraa bir tef'ilelik eklemede bulunarak Attâr'ın kullandığı kalıbı *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* haline gelmiştir. Böylece Siyâhîzâde, kaynak metinde 22 heceden oluşan beyitleri 30 heceden oluşan beyitlerle, yani kaynak metni genişleterek ve açımlayarak tercüme etmiştir.

¹⁰⁰ Bu bölüm oluşturulurken Sadık Yazar'ın “Osmanlı Dönemi Şiir Tercümesinde Karşılaşılan Biçimsel (Nazım Biçimi, Aruz ve Kâfiye) Zorluklar” başlıklı makalesi, [Metnin Hâlleri: Osmanlıda Telif, Tercüme ve Şerh (Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX), **Klasik Dergisi**, (İstanbul: 2014): s. 248-93], örnek alındı.

5.1.3. Kâfiye

Siyâhîzâdenin tercümesi, kaynak metinde olduğu gibi ayrı kafiyeli nazım biçimlerinden mesnevî nazım biçimi ile yazılmış olup metindeki her bir beyit kafiye noktasında diğer beyitlerden bağımsızdır. Dolayısıyla metnin bütününe göze aldığımızda kafiye noktasında bir eşdeğerlikten bahsedilemez; ancak beyit düzeyindeki kafiye eşdeğerliklerinin oluşması mümkündür. Bu bağlamda 422 beyti esas alarak, Siyâhîzâde'nin tercümesini Attâr'ın *Pendnâme*'si ile karşılaştırdığımızda, diğer tercüme metinlerine nisbetle çok az sayıda kafiye eşdeğerliklerinin oluşturulduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle Siyâhîzâde'nin, az sayıdaki beytin tercümesinde, kaynak metindeki kafiye de koruduğu görülmektedir. Tespit edilebilen örneklerle bakıldığında, mütercim-in tercüme ettiği 422 beyitten 51'inin, yani %12 oranında kafiye eşdeğerliği sağladığı anlaşılmaktadır. Mütercim-şair bunu birkaç şekilde ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi mütercim-şair, kaynak metinde kafiye oluşturulan her iki kelimeyi olduğu gibi erek metne yine kafiye oluşturulan kelimeler olarak taşıyabilmektedir:

آن خداواندی که هنگام سحر

کرد قوم لوط را زیر وزیر¹⁰¹

Қуввет-і Қаһһәр ile Cibrîl irişdi bir seher

Қавм-ı Lûtı bir түг-іle eyledi zîr ü zeber¹⁰².

شافعی ادريس ومالك با زفر

یافت ز یشان دین احمد زیب و فر¹⁰³

¹⁰¹ *Pendnâme*, 47; Çalışmamızda kaynak metinde yapılan alıntılar için de Sacy'nin neşri kaynak alınmıştır.

¹⁰² *Gülşen-i Ahbâr*, y. 94b.

¹⁰³ *Pendnâme*, 50.

Birisi de Şâfî hem biri Mâlikle Züfer

Bunlar ile şer'-i Ahmed buldı ancak zîb ü fer¹⁰⁴.

ای برادر، گر تو هستی حق طلب

جز به فرمان خدای مگشای لب¹⁰⁵

Ey oğul sen eyler-isen Hakk rızāsını taleb

Emr-i Hakkdan gayrıya gāyet şağın sen açma leb¹⁰⁶.

Bu türden, yani kaynak metindeki kafiye kelimelerinin aynen alınarak, kafiye eşdeğerliğinin sağlandığı beyitlerin sayısı 25'tir ki tüm kafiye eşdeğerliklerinin %49.01 oranına denk gelmektedir.

Kafiye noktasındaki eşdeğerliklerin bir bölümü ise şöyle gerçekleşmektedir: Mütercim-şair kaynak metinde kafiye oluşturarak kelimeleri olduğu gibi erek metne, yine kafiye oluşturarak kelime olarak taşıdıktan sonra bu kelimelere redif ekleyebilmektedir. Mütercim, kimi zaman kaynak metinde redifli olan kafiye'nin redif bölümünü oluşturan ek veya kelimeyi tercüme edip veya atladıktan sonra bir kafiye oluşturur. Kimi zaman da aynen değil şeklini değiştirip erek metne aktarmaktadır ki bunun en büyük sebebi, tercih edilen aruz kalıbının hecelerini yakalayabilme çabasıdır. Aşağıdaki örneklerde bu şekilde yapılan kafiye eşdeğerlikleri görülmektedir:

Aşağıdaki örnekte, kaynak metinde “rûh” ve “Nûh” kelimeleri kafiye'yi, “râ” ekleri de redif oluşturmaktadır. Siyâhîzâde redifleri atlayıp sadece kafiye'yi oluşturan kelimeleri olduğu gibi erek metne almıştır.

¹⁰⁴ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 95b.

¹⁰⁵ **Pendnâme**, 52.

¹⁰⁶ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 96b.

آنکه در آدم دمید او روح را
داد از طوفان نجات، او نوح را¹⁰⁷

Қара балықдан kurulmuş şürete nefh itdi ruh
Тутди şu dünyayı tufāndan ḥalāşı buldı Nūh¹⁰⁸

Aşağıdaki örnekte ise, “izhâr” ve “gūlzâr” kelimeleri kaynak metnin kafiyesini, “kerd” kelimeleri ise redifini oluşturmaktadır. Siyâhîzâde kafiye kelimeleri aynen alırken redif kelimelerini ise “eyledi” şeklinde tercüme ederek kaynak metinden farklı bir redif oluşturmuştur.

آنکه لطف خویش را اظه^{ار} کرد
بر خلیش نار را گلزار کرد¹⁰⁹

Ol ‘azîmü’ş-şān kemāl-i kudret izhār eyledi
Âteş-i Nemrûdı İbrāhîme gūl-zār eyledi¹¹⁰.

Aşağıdaki iki örnekte de kafiye kelimeleri aynen erek metne alınırken redifler tercüme edilmiştir.

آنکه آمد نه فلك معراج او
انبیاء و اولیاء، محتاج او¹¹¹

¹⁰⁷ age, 47.

¹⁰⁸ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 94b.

¹⁰⁹ *Pendnâme*, 47.

¹¹⁰ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 94b.

¹¹¹ *Pendnâme*, 49.

‘Arşı-ile kürsî semāvāt oldılar mi’râc aña
Enbiyâ u evliyâ rûz-ı kiyâm muhtâc aña¹¹².

آنکه مال خود دهد با جاهلان
آنچنان کس کی شود از مقبیلان¹¹³

Mālını bezl iden eylik bilmeyen cāhillere
Nice virür qarışır böyle sefih muḳbillere¹¹⁴.

Kaynak metindeki kâfiye kelimelerinin aynen alındığı aşağıdaki örnekte de, “yâ” harfinden oluşan redifin yerine “geçmedi” redifi getirilmiştir.

بی گناه نگذشته بر ما ساعتی
با حضور دل، نکرده طاعتی¹¹⁵

Üstümüzden bî-günāh ašlā ki sā’at geçmedi
Bir ḥuşū’-ı ḳalb-ıla hîç bizde tā’at geçmedi¹¹⁶.

Aşağıdaki örnekte ise kaynak metinde kafiye kelimelerini oluşturan “recâ” ve “hayâ” kelimeleri aynen erek metne alınırken “est” şeklindeki redife herhangi bir şekilde eşdeğerlik oluşturulmamıştır.

¹¹² *Gülşen-i Ahbâr*, y. 95a.

¹¹³ *Pendnâme*, 70.

¹¹⁴ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 101b.

¹¹⁵ *Pendnâme*, 49.

¹¹⁶ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 95b.

سه از آن شش، بایقین، خوف ورجا ست

پس توکل، با محبت با حیا ست¹¹⁷

Altınıñ üçü yakındür hem dahı havf u recā

Dahı üçdür tevekkülle muḥabbet hem hayā¹¹⁸.

Aşağıdaki örnekte Siyâhîzâde kaynak metnin kafiye oluşturan kelimelerini aynen almakla iktifa etmeyip bunlara kaynak metinde karşılığı bulunmayan “ını” redifini eklemiştir.

تا نگیری ترک عز و مال وجاه

از همه بر سر نیایی چون کلاه¹¹⁹

Sen ki itmezsın cihānıñ terk-i ʿizz ü cāhını

Başına niçün geyersin terk-i cāh külāhını¹²⁰.

Aşağıdaki örneklerde ise, mütercim-şair kafiye eşdeğerliğini sağlarken kaynak beytin, her iki mısraında değil de, tek bir mısraındaki kafiye kelimesini aynen erek metne taşıyıp diğer mısraın kafiye kelimesini ise kaynak beyitte yer almayan bir kelimedenden seçmektedir.

آن یکی، او را رفیق غار بود

وان دگر لشکر کش ابرار بود¹²¹

¹¹⁷ Pendnâme, 53.

¹¹⁸ Gülşen-i Ahbâr, y. 107b.

¹¹⁹ Pendnâme, 64.

¹²⁰ Gülşen-i Ahbâr, y.104a

¹²¹ Pendnâme, 49.

Vaqt-i hicret Bū-Bekir oldı refîk-i yār-ı ġār
Niçe dem oldı 'Ömer ser-leşker-i nuşret-şi'ār¹²²

هر دم از ما صد درود و صد سلام
بر رسول و آل و اصحابش، تمام¹²³

Gice gündüz dā'imā yüz biñ salāt-ile selām
Ol Resūle āline ashābına olsun müdām¹²⁴.

در ریاضت، نفس بد را، گوش مال
تا نیندازد تو را اندر وبال¹²⁵

Her güneşden kaçmağ-ıçün nefse virse gūş-māl
Cürme hiç irmez eli tolansa de şağ u şimāl¹²⁶.

تا به کی چون مور باشی دانه کش؟
گر تو مردی، فاقه را مردانه کش¹²⁷

Niceye dek sen qarınca gibi olduñ dāne-keş
Sen er iseñ faqr-ı merdānı çek ol erlere eş¹²⁸.

¹²² *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 95a.

¹²³ *Pendnâme*, 49.

¹²⁴ *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 95a.

¹²⁵ *Pendnâme*, 51.

¹²⁶ *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 96a.

¹²⁷ *Pendnâme*, 62.

¹²⁸ *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 100b.

هر که در راه از گرانباران بود

هر دمش از دیده خون باران بود¹²⁹

Kim ağır yüklü ise şaşar kalur hayrân olur

Ol dem anıñ gözlerinden kanlu yaş bārān olur¹³⁰.

نیست در تن بهتر از تقوی لباس

در تکلف مرد را نبود اساس¹³¹

Her kişiniñ zātına a'lā olur taqvā libās

Yüz çevir dünyādan ey sālīk derūnden gide pas¹³².

گر تواضع پیشه گیری ای جوان

دوست دارندت همه خلق جهان¹³³

Ger tevāzu' eyler isen dost olur hālq-ı cihān

Ṭağdaki hayvān dahı mūnis olur ol hemān¹³⁴.

زر چو ابله را همی آید به کف

می کند اسراف و می سازد تلف¹³⁵

¹²⁹ Pendnâme, 63.

¹³⁰ Gülşen-i Ahbâr, y. 101a.

¹³¹ Pendnâme, 64.

¹³² Gülşen-i Ahbâr, y. 104a.

¹³³ Pendnâme, 67.

¹³⁴ Gülşen-i Ahbâr, y. 105b.

¹³⁵ Pendnâme, 70.

Böyle aḥmaḳ cāhile altun viren bulmaz şeref

Nāzenīn altunı isrāf eyler ol kılar telef¹³⁶.

هر که در چشمش عدو باشد حقیر

از بلای او کند روزی نفیر¹³⁷

Düşmeniñ her kim görüp ḥor eylese gözde hakīr

Şonra çok zahmet çeker andan figān eyler faḳīr¹³⁸.

می سزد گر عمر را داری عزیز

چون رود، بیشش نخواهی دید نیز¹³⁹

Ger sezādır ‘ömrini tutsan ‘azīz sen ey ‘azīz

Çün geçen geçmişdi bārī eldekini tut ‘azīz¹⁴⁰.

آدمی را چار چیز آرد شکست

با تو گویم، گوش دار، ای حق پرست¹⁴¹

Bil ki dört nesne cihānda ādami eyler [şī]kest

Ben saña anı diyem tut ezberinde Hāḳ-perest¹⁴²

¹³⁶ **Gülşen-i Aḥbâr**, y.101b.

¹³⁷ **Pendnâme**, 70.

¹³⁸ **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 102a.

¹³⁹ **Pendnâme**, 74.

¹⁴⁰ **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 103b.

¹⁴¹ **Pendnâme**, 75.

¹⁴² **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 106a.

5.2. Kaynak Metinde Yapılan Eksiltmeler¹⁴³

XVIII. yy.ın edebî eserlerinden biri olan Gülşen-i Ahbâr tercümesinin en önemli özelliklerinden biri, Siyâhîzâde'nin, tercümesini gerçekleştirirken serbest bir şekilde hareket ederek, hedef dile aktaracağı ibarenin anlamını zihninde tasvir edip o şekilde aktarmasıdır. Manayı rahatça aktarabilmek için kaynak metnin vezin tef'ilelerine iki tef'ile daha eklemiştir. Ayrıca aktarmak istediği mananın eksik veya muğlak olduğunu hissettiğinde bir mısra veya bir veya birkaç beyit eklemiştir. Bazen de kaynak metinden eksiltmeler yapan mütercim bu eksiltmeleri; beyit, mısra ya da bir veya birkaç kelime düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte tercümede karşılaşılan eksiltmeler, eklemelere nispetle daha azdır. Mütercim, tercümesini gerçekleştirirken nasıl bir tercüme üslubu benimsediğine dair bilgi vermediği için bu eksiltmelerden amacının ne olduğunu net olarak bilemiyoruz. Fakat yapılan karşılaştırmalı okuma neticesinde bu eksiltmelerin amacına dair bazı ipuçlarına ulaşılabilmektedir. Aşağıda birkaç örnekle bunu açıklamaktayız.

Mütercimin, kimi zaman yakın veya aynı manada bulduğu beyitlerinden biri veya daha fazlasını tercüme etmeden atladığı tespit edilmiştir. Örneğin kaynak metnin 41. bölümünde yer alan aşağıdaki iki beyitte cömertliğin faziletinden bahsedilmekte ve her iki beyitte de ortaya çıkan mana birbiriyle oldukça yakınlık arz etmektedir. Bu durumun farkında olan mütercim bu iki beyitten birincisini aşağıdaki gibi tercüme etmekle iktifa ederken ikincisini atlamıştır.

از سخوات اب روی افزون شود

واز بخیلی بی خرد ملعون شود¹⁴⁴

(Halka karşı eli vergili olan, onlar nazarında hürmet ve saygısını artırır¹⁴⁵ ve akılsız olan kişi, cimrilikle, lanetlenir)

¹⁴³ Bu bölüm oluşturulurken Sadık Yazar'ın, Gırnâî Seyâhatnâmesinin XVI. yy. Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb, başlıklı kitabındaki (İstanbul: Okurakademi, 2012), ilgili bölüm örnek alındı.

¹⁴⁴ **Pendnâme**, 79.

¹⁴⁵ Gençosman, **age**, 36.

Hem saḥī cevmerd kişi 'ırz u vaḳārıñ arturur

Ol baḥīl nā-kes şaḥış ḥalḳıñ firārıñ arturur¹⁴⁶.

در سخاوت کوش اگر داری غنا

تا فزاید آب رویت در سخا¹⁴⁷

(Servetin varsa cömertlik yapmaya çalış, bu meziyetle şerefın artsın.¹⁴⁸)

Bu türden eksiltmelerden biri de kaynak metnin 33. bölümünde geçer. Aşağıdaki iki beytin ilkinde cömert olmak, ikincisinde de ilk beytin anlamı doğrultusunda cimrilerden sakınmak tavsiye edilmektedir.

ای برادر، بنده معبود باش

تا توانی با سخاء وجود باش

باش از بخل بخیلان بر حذر

تا نسوزد مر تو را نار سقر¹⁴⁹

(Ey kardeş, tanrı kulu ol, elinden gelirse cömert ve vergili ol. Cimrilerin miskinliğinden sakın k1, seni cehennem ateşi yakmasın.¹⁵⁰)

Siyâhîzâde, yukarıdaki kaynak beyitlerin manalarını birbirine yakın bulduğundan dolayı ilk beyti aşağıdaki beyitle tercüme edip ikincisini atlamıştır:

Haḳḳa ḳulluḳ eyle ḳulluḳ gice gündüz ey aḥī

¹⁴⁶ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 108a

¹⁴⁷ **Pendnâme**, 79.

¹⁴⁸ Gençosman, **age**, 33.

¹⁴⁹ **Pendnâme**, 74.

¹⁵⁰ Gençosman, **age**, 32.

Sen şaķın olma baķıl cevmerdlik eyle ol saķı¹⁵¹

Benzer şekildeki eksiltmelerden biri de, kaynak metnin 29. bölümünde geçer. Kaynak metnin şairi, bu iki beyitte de tembelliğin olumsuzluklarından bahsetmektedir.

کاهلی را هر که سازد پیشه [بی]

آید از خواری به پایش تیشه [بی]

(Tembelliği kendine huy edinen kişinin ayağına, rezillik baltası çarpar.¹⁵²)

هر که او از تنبلی باشد بلید

بر قفایش، شاید ار سیلی رسید¹⁵³

(Tembellikten aptal olan kişinin ensesine tokat yemesi gerek.)

Siyâhîzâde, burada da manaları tekrarlanan yukarıdaki iki beytin birincisini aşağıdaki beyitle tercüme edip ikinci beyti atlamıştır.

Kim ki 'âdet idine tenbelliği olur rezîl

Kendi ayağına balta kendüsi urur sefîl¹⁵⁴.

Cömertliğin faziletlerinden bahsedildiği kaynak metnin aşağıdaki iki beytinden birincisi aşağıdaki gibi tercüme edilirken ikincisi atlanmıştır:

¹⁵¹ **Gülşeni Ahbâr**, y. 103b.

¹⁵² Şeyh Ferîdüddin Attâr, **Pendnâme**, çev, Ali Özkan (İstanbul: Semerkand Yayın Evi, 2012), 41.

¹⁵³ **Pendnâme**, 71.

¹⁵⁴ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 102b.

در رخ مرد سخی نور و صفاست
زانکه در جنت قرینش مصطفاست

اسخیا را با جهنم کار نیست
جای ممسک جز میان نار نیست¹⁵⁵

(Daima elvergili ol, çünkü cömert asla cehennemlik olmaz. Cömert adamın yüzünde nur ve safa vardır; çünkü cennette yoldaşı Hazret-i Mustafa'dır. Cimrilerin yeri ateşten başka bir yer olmaz.¹⁵⁶)

Kaynak metinden yapılan kimi eksiltmeleri de, mütercimin dinî ve kültürel hassasiyetine hamletmek mümkündür. Şöyle ki mütercimin, dinî bağlamda uygun görmediği veya tercüme etmesinde bir sakınca gördüğünden kaynak metindeki bazı beyitleri atlayarak eksiltme yoluna gittiğini düşünüyoruz. Bunu da kaynak metnin 55. faslında yer alan aşağıdaki beyit ile örneklendirmek mümkündür:

گرچه خادم عاصی و مفسد بود
بهتر از صد عابد ممسک بود¹⁵⁷

(Hizmet ehli ne kadar asî ve fesatçı da olsa yine yüz sofudan daha iyidir.¹⁵⁸)

Yukarıdaki beyit, *Pendnâme*'nin tercümesi olan *Gülşen-i Aḥbâr*'da bulunmayıp Siyâhîzâde tarafından atlanmıştır. Beytin içinde bulunduğu bağlamdaki genel konu hizmettir. Bu beyitte ise bir müridin şeyhine hizmeti anlatılmaktadır. Kaynak metnin yazarı bu hizmeti o kadar üstün görmektedir ki “Şeyhine hizmet eden mürid, ‘âsî ve halk arasında fesat çıkaran biri olsa bile dinine sıkıca bağlı yüz dindardan daha iyidir.” şeklinde bir yorum getirmektedir. Biz mütercimin bu yoruma

¹⁵⁵ *Pendnâme*, 96.

¹⁵⁶ Gençosman, *age*, 54.

¹⁵⁷ *Pendnâme*, 90.

¹⁵⁸ Gençosman, *age*, 48.

katılmadığını, hatta bu yorumu sakıncalı gördüğünden ötürü tercüme etmeden atladığını düşünüyoruz. Bununla birlikte bu eksiltmenin dalgınlık veya kullanılan kaynak metnin nüsha özelliğinden de kaynaklanabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bu tür eksiltmelerinden biri de, kaynak metnin 54. bölümünde geçer. Yukarıdaki örneğe oldukça benzeyen aşağıdaki beyitte de, hizmet etmenin öneminden bahsedilmektedir. Kaynak metnin yazarı, bu beyitte herhangi bir şekilde hizmet eden birinin cennete gireceğini ve gazilerin sevabı kadar sevap kazanacağını dile getirmektedir. Başka ihtimallere de kapıları açık bırakarak, Siyâhîzâde'nin, dile getirilen bu yoruma katılmadığını, hatta dinî bağlamda bunu uygun görmediğinden dolayı bu beyti atladığını düşünmekteyiz:

هر که خادم شد، جنانش می دهند

مر ثواب غازیانش می دهند¹⁵⁹

(Cenneti, erenler hizmetinde olanlara verirler. Onlara gaziler sevabı da ihsan edilir¹⁶⁰.)

Yukarıdakilere benzer eksiltmelerden biri de kaynak metnin *Hâtimetü'l-kitâb* bölümünde geçer. Söz konusu bölümün ikinci beyti durumunda olan aşağıdaki beyitte; kaynak metnin yazarı kitabında dile getirdiği nasihatlerin önemine değinip “Kim ki bu nasihatlere uymazsa Allah’tan uzak kalır.” şeklinde bir yorum getirir.

وَر نیارد این وصیت را بجا

دور ماند بی شکی او از خدا¹⁶¹

(Bu öğütleri tutmayanlar ise Rabbü'l-âlemîn'den uzak kalırlar.¹⁶²)

¹⁵⁹ *Pendnâme*, 90.

¹⁶⁰ Gençosman, *age*, 48.

¹⁶¹ *Pendnâme*, 110.

¹⁶² Özkan, *age*, 71.

Bu yoruma katılmadığını düşündüğümüz Siyâhîzâde'nin, tercüme edilmesinde sakınca görerek bu beyti atladığını düşünüyoruz. Bununla birlikte yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi, bu türden eksiltmelerin başka sebeplere de dayanmış olabileceğini unutmamak gerekir.

Kaynak metinden yapılan beyit düzeyindeki eksiltmelerin bir bölümünün, kaynak metnin “fasıl” diye isimlendirilen bölüm sonlarındaki beyitlerinden yapıldığı tespit edilmiştir. Örneğin “tevhîd” bölümünün sonunda yer alan aşağıdaki iki beyit, mütercim tarafından atlanmıştır.

از زمین خشک رویاند گیاه
آسمان را نیز او دارد نگاه

هیچ کس در ملک او انباز نی
قول او را لحن نی آواز نی¹⁶³

(Kuru topraktan otlar bitirir. Gökleri de korur. Mülkünde ortakçısı ve benzeri yok. Sözlerinde ses ve âhenk bulunmaz.¹⁶⁴)

Bu tür eksiltmelerden biri de, kaynak metnin 61. bölümünde tespit edilmiştir. Siyâhîzâde, aşağıdaki bölümün son üç beytini atlamıştır:

آنکه در بند زیادت می شود
دور از اهل سعادت می شود
بندگان حق چو جان را باختند
اسب همت تا ثریا تاختند

¹⁶³ Pendnâme, 48.

¹⁶⁴ Gençosman, age, 4.

تا نبازی در ره حق آنچه هست

آنچه می باید کجا آید به دست؟¹⁶⁵

(Mal artırma sevdasında olan, saadet ehli erlerden uzak yaşar. Tanrı erenleri canlarını feda ettiler ama hikmet atını Süreyya yıldızına sıçrattılar, Hak yolunda bütün varlıklarını feda etmezsen sana gerekli olan şeyleri nereden elde edebîlirsin?¹⁶⁶)

Bu tür eksiltmelerden biri de, kaynak metnin yedinci bölümünde geçer. Siyâhîzâde, bu bölümün son beyti durumunda olan aşağıdaki beyti atlamıştır:

هر که کارش از برای حق بود

کار او پیوسته با رونق بود¹⁶⁷

(Riyasız ve Hak yolunda çalışanların işi daima parlak ve güzel olur.¹⁶⁸)

Yine kaynak metnin 29. bölümünde son beyit durumunda olan aşağıdaki beytin tercüme edilmeden atlandığı tespit edilmiştir:

هر که او افتادهء تن پرور است

نیست انسان، کمتر از گاو و خر است¹⁶⁹

(Hele miskin ve obur kimse ise insan değil belki öküzden, eşekten daha aşağıdır.¹⁷⁰)

¹⁶⁵ **Pendnâme**, 96.

¹⁶⁶ Gençosman, **age**, 53-54.

¹⁶⁷ **Pendnâme**, 53.

¹⁶⁸ Gençosman, **age**, 10.

¹⁶⁹ **Pendnâme**, 71.

Bu şekildeki eksiltmelerin, hangi sebebe dayandığını net olarak tespit etmek güçtür; ancak bunun kaynak alınan nüshanın farklılığına dayandığı kuvvetle muhtemeldir.

Kaynak metinden yapılan beyit düzeyindeki eksiltmelerinin yanında, mısra düzeyinde de eksiltmeler tespit edilmiştir. Bu tür eksiltmelerde, mütercim kaynak beytin birinci mısraını tercüme ettikten sonra ikinci mısraını atladığı, bu mısraın yerine kendi zihninde kurguladığı bir anlamı ikinci mısraın yerine koyduğu görülmektedir. Bunu da aşağıdaki örneklerle göstermek mümkündür:

ای پسر، از آخرت غافل مباش

با متاع این جهان خوش مباش¹⁷¹

Bu beytin tercümesinin şu şekilde olması gerekmektedir:

(Ey oğul, âhiretten gafıl olma, bu dünya varlıklarına o kadar sevinme!¹⁷²)

Mütercim ise şu şekilde birinci mısraı tercüme edip beytin ikinci mısraını atlamıştır:

‘Âfıl isen âhiretten gâfil olma gözünü aç

Açma esrâr kimseye sen itme ‘arz-ı ihtiyâç.

(Eğer biraz olsun aklın varsa gözünü aç da ahiretten hiç gafıl olma! Sırlarını hiç kimseye söylemeyip kimseden bir şey isteme!)

¹⁷⁰ Gençosman, **age**, 29.

¹⁷¹ **Pendnâme**, 59.

¹⁷² Gençosman, **age**, 15-16.

Aşağıdaki kaynak beyitlerin de ikinci mısralarının mütercim tarafından atlandığı ve yerlerine mütercimin kaynak metinden bağımsız olarak kurduğu yeni mısralar eklendiği tespit edilmiştir:

وانكه سعى اندر فصاحت می کند

چهرهء دل را جراحت می کند

رو، زیان را در دهان محبوس دار

واز خلائق، خویش را مأیوس دار

هر که او بر عیب خود بینا شود

روح او را قوتی پیدا شود¹⁷³

(Sanatlı söz söylemeye çabalayanlar da gönüllere ıstırap verirler. Git dilini ağzına hapset, halktan hiçbir şey bekleme. Kendi ayıbını görebilenlerin ruhlarında bir kuvvet belirir.¹⁷⁴)

Siyâhîzâde yukarıdaki kaynak beytleri, aşağıda görüleceği gibi, ikinci mısralarını eksiltmiş ve onların yerine kendisinin yazdığı yeni mısraları eklemiştir:

Ehl-i sük-ile nedür lutfı feşâhat itmenüñ

Bu da bir nev'îdür ancak bed kabâhat itmenüñ.

Var oğul yazık saña bunda belâgat eyleme

Halka şatma ıştırâhı gel talâkat eyleme.

¹⁷³ Pendnâme, 52.

¹⁷⁴ Gençosman, age, 9.

Kendü 'aybın gör kaç andan düşme eller kaydına

Kendine kendiñ gerekse kendine gel kendine¹⁷⁵.

Aynı türden eksiltmelerden biri de, aşağıdaki kaynak beyitlerin tercümesinde görülmektedir. Siyâhîzâde'nin, birinci mısraların tercümesiyle yetinerek ikinci mısraları eksilttiği tespit edilmiştir:

رو زبان از غیبت مردم ببند

تا نبینی دست و پای خود به بند

هر که از غیبت زبانش بسته نیست

انچنان کس از عقوبت رسته نیست¹⁷⁶

(Git halkın gıybetinden dilini tut ki, bir gün elini ayağını bağlanmış görmeyesin. Dilini gıybetten korumayan kimse Tanrı cezasından kurtulmuş değildir.¹⁷⁷)

Ėıybet itme kapa ağızñ çek dilin bağlayıgör

Eyledinse tevbe kıl sen şimdiden ağlayıgör.

Kim ki dil çekmezse ġaybet itmeden hâli yaman

Āhıretde kırtlu lâşe yir çağırır el-amān¹⁷⁸

¹⁷⁵ *Gölşen-i Ahbâr*, y. 96b.

¹⁷⁶ *Pendnâme*, 52.

¹⁷⁷ Gençosman, *age*, 8.

¹⁷⁸ *Gölşen-i Ahbâr*, y. 96b.

Siyâhîzâde'nin aşağıdaki beyitleri de serbest bir şekilde tercüme ederek ikinci mısralarını eksiltip kaynak metinden bağımsız olarak yazdığı yeni mısraları koyduğu tespit edilmiştir:

بخل شاخی از درخت دوزخ است

وان بخيلك از سگان مسلخ است¹⁷⁹

(Cimrilik cehennem ağacından bir daldır, zavallı cimricik de mezbaha köpeklerine benzer.¹⁸⁰)

Ağacı nâr-ı cahîmdan buhl anuñ budağıdur

Hayye-yi gayyâ bahîller içi tolu ağıdır¹⁸¹.

با زنان بسیار اگر خلوت کند

خويشتن را شاه بی هیبت کند¹⁸²

(Hele kadınlar ile fazla halvet çekilirse kendini hürmetsiz bir şah mevkiine düşürür.¹⁸³)

Şâlişen 'âdet iden şâh 'avret ile halveti

Pâdişâhlık süremez olur esîr-i şehveti¹⁸⁴.

عيب کس با او نمی باید نمود

زانکه نبود هیچ لحمی بی غدود¹⁸⁵

¹⁷⁹ Pendnâme, 65.

¹⁸⁰ Gençosman, age, 22.

¹⁸¹ Gülşen-i Ahbâr, y. 104b.

¹⁸² Pendnâme, 54.

¹⁸³ Gençosman, age, 10.

¹⁸⁴ Gülşen-i Ahbâr, y. 97a.

¹⁸⁵ Pendnâme, 84.

(Kimsenin kusurunu yüzüne vurmamalıdır; çünkü bezsiz et olmaz. (Ayıpsız insan olmaz.)¹⁸⁶.)

Bir kişinin 'aybını mahfice göstermek gerek

Tatlu dille hoşca ta'bır ile bildirmek gerek¹⁸⁷.

Siyâhîzâde'nin Gülşen-i Ahbâr isimli tercümesinde, bu türden mısra düzeyindeki eksiltmelerin çokça örneği bulunmaktadır. Bunların hepsini burada göstermek mümkün olmadığından yukarıdaki örneklerle iktifa edilmiştir.

Daha ziyade kaynak metinden yapılan beyit ve mısra düzeyindeki eksiltmelerin yanında, kaynak metnin bütününe yayılan kelime düzeyindeki eksiltmeler de bulunmaktadır. Bunlar bir veya birkaç kelimedenden oluşmaktadır. Elimizdeki tercümede, mütercim oldukça serbest bir tercüme usulü benimsediğinden birçok kelimeyi de atladığı görülmektedir. Birkaç örnekle bu durumu açıklamaya çalışalım:

Aşağıdaki beyitlerde görüleceği gibi mütercim serbest bir şekilde hareket ederek beytin anlamını zihninde tasavvur edip erek metni oluşturduğundan beyitte geçen kelimelerin bazılarını atlamıştır.

در میان دوستان مسرور باش

گر خرد داری ز دشمن دور باش¹⁸⁸

(Dostlar arasında neşeli yaşa, aklın varsa düşmandan uzak kaç.¹⁸⁹)

Gülşen-i Ahbâr'da bu beyit şu şekilde tercüme edilmiştir:

¹⁸⁶ Gençosman, **age**, 41.

¹⁸⁷ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 109b.

¹⁸⁸ **Pendnâme**, 55.

¹⁸⁹ Gençosman, **age**, 11.

Dostlarla sen otur kalk görüş anlarla müdām

Kaç 'adūdan görme sen yüzüñ anıñ ey nīk-nām¹⁹⁰.

Görüldüğü üzere, mütercim kaynak beytin birinci mısraındaki “mesrûr bâş”, ikinci mısraındaki “ger hıred dârî” kelime gruplarını atlamış, bu kelimelere doğrudan bir karşılık ver(e)memiştir.

Aşağıdaki örneklerde de, altı çizgili olan kelimelerin mütercim tarafından atlandığı tespit edilmiştir:

ذکر خاص الخاص، ذکر سر بود

هر که ذاكر نيست او، خاسر بود¹⁹¹

(En yüce erenlerin zikri de sır iledir. Zikretmeyen daima ziyandadır.¹⁹²)

Zıkr-i hāşu'l-hāş üçüncü sırr-eşer maḥfî güzer

Kim ki ḥaḳḳānī zikir bilmez sen andan kıl ḥazer¹⁹³.

ای پسر بسیار خواهی خفت، خیز!

گر خبر داری ز خود، بی گفت، خیز!

Āḥiri ḳabre giriş var sen uyursun anda çok

Bunda at yorğanı kalk anda lāzım örtü yok

دل در این دنیای دون بستن خطاست

دامن از وی گر تو در چینی، رواست¹⁹⁴

¹⁹⁰ *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 97b.

¹⁹¹ *Pendnâme*, 67.

¹⁹² Gençosman, *age*, 25

¹⁹³ *Gülşen-i Aḥbâr*, y. 105b.

Bu kâfâya bağlama gönlün be-ğâyet tiz geçer

Dâmeniñ devşir elin çek bunda olanlar göçer¹⁹⁵.

5.3. Eklemeler

Elimizdeki tercümenin en önemli özelliklerinden biri de, kaynak metne yapılan eklemelerdir. Siyâhîzâde, tercümesini gerçekleştirirken bu eklemeleri yaparak aslında kendi edebî şahsiyetini ve özel üslubunu da kurduğu erek metinde ortaya koyma fırsatı bulmuştur. Mütercim kaynak beytin havi olduğu mananın (özün) tercümesiyle yetinmeyip bu manayı teyit eder nitelikte veya kaynak metnin anlamından tamamıyla bağımsız yeni manalar eklemiştir. Siyâhîzâde bu eklemeleri ile oluşturduğu erek metni, söz varlığı ve edebî değer bakımından zenginleştirebilmiştir. Bu eklemeler sayesinde ki mütercim Gülşen-i Ahbâr ismini verdiği erek metnini kaynak metne sıkı sıkı bağlı, motamot/kelime kelime bir tercümeden mümkün mertebe uzaklaştırmıştır. Öyle ki her ne kadar Gülşen-i Ahbâr'ın telif-tercüme olduğunu söyleyemezsek de bu türe yakın tercümelerinden biri olduğu sonucuna varabiliriz. Yukarıda bahsi geçen eksiltmelere nispetle örnekleri daha çok olan bu eklemeler, tespit edilip incelendiğinde; bazılarının kaynak metnin daha iyi anlaşılması çabasına yönelik açıklama ve açıklama tarzı eklemeler olduğu görülmektedir. Bu tarz eklemelere şu örnekleri verebiliriz:

Attâr, *Pendnâmesinin* “der-Beyân-ı Çâr Çîz Ki ez-Kerâmât-i Hâk O Est” başlığı altında, Allah'ın insanlara lutfettiği sıdk, emânet, sehâ ve fazl şeklindeki dört nesne üzerinde durduktan sonra bölümün aşağıdaki son iki beytinde namaz kılmayan ve zekât vermeyenlerden uzak durmaktan söz eder.

Kim ki 'öşr-ile zekâtı vermeye 'işyâdadur

Kılmayan beş vakti nâr içre o büryâdadır

¹⁹⁴ *Pendnâme*, 58.

¹⁹⁵ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 98b.

Böylelerden sen şaķın her-dem şaķın olma şaķın

Mü'min ile kâfiri fark beş vaktidir bil yakîn.

Siyâhîzâde de, bu son beyti tercüme ettikten sonra bu beyitteki anlamı açıklayan, genişleten ve tefsir eden altı beyit daha ekleyip namazın vaktinde kılınmasının gerekliliğinden bahseder ki bunlar kaynak metinde yer almaz.

Bir vakt terkinde yetmiş yıl yanar ğayyâda o

Haķ 'azâbından kaçan kılsun namâz dünyâda o

Farz namâzı kıl diyü Kur'ânda âyât katı çok

Emr-i Haķ tekrâr-be-tekrâr terkinin hîç 'özri yok.

Karşu karşu kâfir ile cenk kurulmuşken o dem

Emr olundı farz edâsı vakt irince ey dedem.

Ceng-i küffâr olunurken kılıç elde kıl namâz

Râhatındayken vatandaş nic' olur terk-i namâz.

Kalb kararır yüz şararmış önce gir kalıp kalıp

Anda âb-dest yok cahîme gitmede dalıp dalıp.

Râhat istersen oğul âb-desti al sen kıl namâz

İki cihânda yüzi aķ olmağı eyle niyâz.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Gülşen-i Ahbâr, y. 110b.

Kaynak metnin 39. bölümünde, ömrün kısalmasına sebep olan beş nesneden bahsedildiği bölümde, yaşlılık döneminde birilerine muhtaç olmak, gurbette kimsesiz ve hasta olmak, ölüye bakmak ve düşmanlardan korkmaktan söz edilir. Mütercim, bu bilgileri tercüme ettikten sonra kaynak metinde olmadığı hâlde; düşmanlardan değil, *Allah*'tan korkmak gerektiğini belirterek aşağıdaki iki beyti ekleyip bir anlamda kaynak metni açıklamıştır:

Çorqu Hâlıkandır ancak çorç Hudâdan dem-be-dem

Düşmeniñ mañlûk olunca çurtuluş var çekme ğamm.

Hakk 'azâbı hakkıdır andan çorç ki 'işyân eyleme

Hakk-ı kıldan pek şağın zulm-ile giryân eyleme¹⁹⁷.

Attâr, ömrün uzamasına sebep olan beş nesneden bahsettiği bölümde, bu sebepleri güzel ses dinlemek, güzel yüz görmek, güvende olmak ve arzusuna erişmek olarak verir. Mütercim, bunları tercüme ettikten sonra kaynak metinde olmadığı hâlde; aşağıda görüleceği üzere dört beyit daha ekleyerek kaynak metni genişletmiştir:

Her ne ki itse murâd âsân olur anı ele

Hilkati ahlâkı pâkiñ 'ömri de artar hele.

Gerçi bu dört zâhirâ eşğâl-i dünyâ gösterür

İnbisât-ı rûh için ervâha rû'yâ gösterür.

¹⁹⁷ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 107a.

Çün beşer kendini dā'im şıkmağ olmaz açmalu

Böyledür hāl-i beşer şıkındıdan ki kaçmalu.

Ger anı şıkışdırırsan yolda kalur yük atar

Menzile irmez gerüler ayrılır yoldan şapar¹⁹⁸.

Kaynak metinde, Allah'ı zikretmenin öneminden bahsedildiği bölümde, Allah'a zikretmenin gerekliliğinden, fayda ve türlerinden bahsedildikten sonra zikretmenin yüceliğinden şu şekilde söz edilir:

ذکر بی تعظیم گفتن، بدعت است

واندر آن يك شرط دیگر حرمت است¹⁹⁹

(Tanrı'nın ululuğunu dile getirmeden zikretmek bid'at, zikirde başka bir şart da hürmettir.²⁰⁰)

Siyâhîzâde, yukarıdaki kaynak beyti tercüme ettikten sonra kaynak metinde olmadığı hâlde; zikrin bid'atlarından söz ettiği gibi Abdülkâdir-i Geylânî gibi ihlaslı bir kul olmanın gerekliliğinden de söz ederek bu beyte dört beyit da ekler:

Sâlike şart oldu evvel zikre ta'zîm eylemek

Kaşr ile meddini icrâ ile tekrîm eylemek.

Zikre ta'zîmi koyup lahn eylemek bid'at durur

Mevzi'-i kaşrında meddile dimek bid'at durur.

¹⁹⁸ age, y. 107a.

¹⁹⁹ Pendnâme, 67.

²⁰⁰ Gençosman, age, 25.

Mu'temed rāvī rivāyet kıldı her bid'at dālāl

Bu dālālet rāha rāhī ola mı hīç ehl-i hāl.

Görmedin mi 'Abd-ı Kādir gibi Gīlānī eri

Ḥazret-i faḥr-ı cihānıñ işiginde baş yeri.

Faḥr-ı 'ālem dāmeniñ tutdı girüp bu Ḥaḳ yola

Vāşıl-ı maḳşūd olan zātıñ biri de bu ola²⁰¹.

Kaynak metnin 37. bölümünde Attâr, Allah'ın insanlara verdiği nimetlerinden olan dört nesneden bahseder. Siyâhîzâde, bu bilgileri aktardıktan sonra aşağıdaki üç beyti ekleyerek Attâr'ın ifadelerini genişletme ve şerh etme yoluna gider:

İtmek İblîsle cihād igvāsını karşılamak

Ḥilesiyle aldadur ister seni darulamak.

Her kaçan kındırsa 'işyāna anı sen işleme

Gösterür ḥayrāt fidānıñ n'eyleyem şer işleme.

Nā-murādı ber-murād itmek demek bil ey kişi

Bir faḳîr ü şābire eyle kerem bitsün işi²⁰².

Attâr, Pendnâme'sinde, *Der-beyân-ı Ān ki Ḥaḳîr Dāştan Ne-bāyed* başlığı altında; düşman, ateş, ilim ve hastalık şeklindeki dört nesnenin küçük görülmemesi gerektiğinden söz eder. Siyâhîzâde, bu bilgileri aktarmakla kalmayıp ilmi hakir

²⁰¹ Gülşen-i Ahbâr, y. 106a.

²⁰² age, y. 106b.

görmeden bahsedilen beyti tercüme ettikten sonra yaptığı eklemelerle bu beytin anlamını genişletmekle kalmaz ilim öğrenmenin gerekliliğinden de bahseder.

Her ne deñlü az olursa ‘ilmi öğren tutma ħor.

Anıñ içün ki ‘ilimde var şeref artar o nūr.

Siyâhîzâde kaynak metinde karşılığı bulunan yukarıdaki beyte aşağıdaki dört beyti eklemiştir:

Cehli ‘ilm eyler izâle andan az artmağdadır

Çoğı ‘ilmiñ olur azdan cehli azaltmağdadır.

Yüz kıarasıdur cehâlet ‘ilm-ile yüz ağ olur

Birikince azlar artar nice kıumdan tağ olur.

Diz çök üstâd kıarşusunda günde beş sâ‘at olur

Şabr it ağırırsa diziñ sen bulasın rif‘at olur²⁰³.

Bahsi geçen beyit düzeyindeki eklemelerin bazı örnekleri de, kaynak metindeki bir beyti iki beyitle tercüme etme temayülünün bir neticesi olarak ortaya çıkar. Kimi zaman Siyâhîzâde, kaynak metindeki bazı beyitlerin havi olduğı manayı (özü) daha rahat ve açık bir şekilde hedef dile aktarmak için aşağıda görüleceğı gibi bir beyti iki beyit ile tercüme eder:

اول آوردن به گوش، آواز خوش

وانگهی دیدن جمال ماه و ش²⁰⁴

²⁰³ Gülşen-i Ahbâr, y. 102a.

(Birincisi güzel ses dinlemek, ikincisi ay gibi güzel yüzler seyretmek.²⁰⁵)

Oķuna laħn-ı ‘Arabla ĥoş řadā na’t-ı resūl

‘Ömri arturmaz da neyler cāna te’şīr ider ol

Hüsn-i Yūsuf lehce sūnbül zülfe serv-i ķad ile

Bir ‘iyāle mālīkin artmaz mı ‘ömri medd ile

Attār *Pendnâmesinin* “Naşā’ih” başlıklı bölümünün 13. beytinde, ölüm gelince kimsenin onu erteleyemeyeceğinden ölümden korkmamak gerektiğinden bahseder:

پر مخور اندوه مرگ، ای بوالهوس

چونکہ وقت آید، نگردد پیش و پس²⁰⁶

(Ey heves düşkünü! Fazla ölüm korkusuna kapılma; vakit sona erdiğinde ne önüne geçebilirsin ne de geciktirebilirsin.²⁰⁷)

Siyâhîzâde, yukarıdaki bilgileri aşağıdaki iki beyitte nazm ederek kaynak beyiti genişletir:

Sen ölüm ġammiñ yimezsın mı heves-kār-ı heva

‘İllet-i mevte ķılamaz olsa da Loķmān deva

Vaķt iricek bir daķīķa olmaz ilerü girü

²⁰⁴ *Pendnâme*, 77.

²⁰⁵ Gençosman, *age*, 34.

²⁰⁶ *Pendnâme*, 81.

²⁰⁷ Özkan, *age*, 47.

Yolcısıñ yolda gerek a'mālını gör ilerü²⁰⁸.

Kaynak metne yapılan bu beyit düzeyindeki eklemelerin birkaç tanesinin de dua etmek veya Hz. Peygamber'e salavât getirmek amacıyla yazılmış olduğu görülmektedir. Örneğin Attâr, *Pendnâmesinin* “der-Fazîlet-i E'imme-i Dîn” başlığı altında din büyüklerinden bahs ettikten sonra bölümün aşağıdaki son beytinde bu imâmlara dua eder.

روحشان در صدر جنت شاد باد

قصر دین از علمشان آباد باد²⁰⁹

(Ruhlarının Cennet kürsüsünde şad olsun, din sarayı onların bilgisinden bayındır olsun.²¹⁰)

Siyâhîzâde, yukarıdaki kaynak beyti aşağıdaki gibi iki beyit haline getirerek sadece Hz. Peygamber'in ashâbına dua etmek yerine onlara, Hz. Muhammed'e, ailesine ve etbâ'ına da salavât getirip bir ekleme yapar.

Niçe biñ kerre şalât olsun habîb-i ekreme

Âline aşhâbına etbâ'ına olsun heme²¹¹.

Ol habîbiñ Aḥmede olsun şalât ile selâm

Âline aşhâbına tâ ki ol rûz-ı kıyâm²¹².

Bu tür eklemelerden biri de, kaynak metnin “der-Beyân-ı Ān ki Ḥaḳîr Dāştan ne-Bāyed” başlığı altında yer almaktadır. Attâr bu bölümde düşman, ateş, hastalık ve ilmi hakir görmeme gerekliliğinden bahs eder. Siyâhîzâde, bu bölümü tercüme

²⁰⁸ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 108b.

²⁰⁹ *Pendnâme*, 50.

²¹⁰ Gençosman, *age*, 6.

²¹¹ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 95b.

²¹² *age*, y. 96a.

ettikten sonra, Allah'ın dünya ve ahirette kimseye cehennem ateşi göstermemesi için dua ettiği gibi Allah'a yalvararak ahirette sırat köprüsünden hızlıca geçmesi ve Hz. Peygamber'in havz-ı kevserinden kana kana içmesi için de dua ederek aşağıdaki iki beyit eklemiştir.

Haḳ Ta'ālā āteşi göstermeye her iki dār

Hıfz ıde Bārī Ta'ālā görmeye kulları nār.

Haḳ Resūlūñ hürmetiyçün sen sırātı tiz geçür

Şalli ve sellim 'aleyke havz-ı pākinden içür.

Kaynak metne yapılan beyit düzeyindeki eklemelerin yanında, mısra düzeyinde de eklemeler tespit edilmiştir. Bu türden eklemelerin beyit düzeyindeki eklemelere nispetle daha fazla olduğu görülmüştür. Bu tür eklemelerin bir kısmında, mütercim kaynak beyitteki manayı (özü) bir mısra ile hedef dile aktardıktan sonra ikinci mısraı kaynak metinde doğrudan karşılığı olmayan; ancak kaynak metnin manasını destekleyen, açıklayan, açımlayan ve şerh eden bir tarzda oluşturur.

Mütercim aşağıdaki beyitlerde, beytin tümüne yayılan manayı bir mısraa sıkıştırarak tercüme ettikten sonra ikinci mısra da bu anlamı destekleyen bir cümle ekler:

ای پرادر، پردهء مردم مدر

تا ندرت پرده ات شخصی دگر²¹³

(Ey kardeşim! İnsanların ayıplarını yüzlerine vurma ki, kimse senin kusurlarını ifşa etmesin.²¹⁴)

Perde-yi halkı şaḳın yırtma ki yırtarlar seni

²¹³ **Pendnâme**, 79.

²¹⁴ Özkan, **age**, 46.

El yamandur nîze ile şoñra dūrterler seni²¹⁵.

اول آن باشد که مانند مگس

مرد ناخوانده شود مهمان کس²¹⁶

(Birincisi çağırılmayan bir adamın, sinek gibi herkesin sofrasına konması.²¹⁷)

Da'vet olmadık ʔa'āma ʔonma sinek gibi

Kimse bakmaz yüzine sūʔ içre havlar seg gibi²¹⁸.

ای پسر، در مردمی مشهور باش

از بخیلی و تکبر دور باش²¹⁹

(Oğlum: İnsanlıkla şöhret kazan, kibirden pintilikten uzak dur.²²⁰)

Sen hemîn cevmerd olagör hem tevāzu' idegör

Çehre-yi ʔalbiñ ola tā ki mücellā maḥẓ-ı nūr²²¹.

چون شود گریان یتیمی نگهان

عرش حق در جنبش آید آن زمان²²²

(Çünkü bir yetimin bir an için ağlamasından bile derhal Tanrı, arşı titemeğe başlar.²²³)

²¹⁵ **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 108a.

²¹⁶ **Pendnâme**, 83.

²¹⁷ Gençosman, **age**, 40-41.

²¹⁸ **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 109a

²¹⁹ **Pendnâme**, 97.

²²⁰ Gençosman, **age**, 54.

²²¹ **Gülşen-i Aḥbâr**, y. 114b.

²²² **Pendnâme**, 104.

²²³ Gençosman, **age**, 66.

Bir yetim ağlar olıcağ 'arş-ı Hağ ditrer o dem

Didiler bu mu'teber şavli muhiqqîn ey dedem.

Siyâhîzâde'nin tercümesindeki eklemelerin bir kısmı da kelime ya da kelime grubu düzeyinde ortaya çıkan eklemelerdir. Daha evvel ifade edildiği üzere, mütercim tercümesini gerçekleştirirken kaynak metindeki manayı rahatça aktarabilmek için olsa gerek, kaynak metinde kullanılan aruz kalıbına iki tef ile daha eklemiştir. Bu tercihten dolayı Gülşen-i Ahbâr'ın birçok beytinde, tercih edilen aruz kalıbının hece sayısını yakalamak için kelime düzeyindeki eklemelere başvurulmuştur:

Aşağıdaki beyitlerin tercümesinde altı çizili kelimelerin kaynak metinde olmayıp mütercim tarafından eklendiği tespit edilmiştir:

تو نکوکاری وما بد کرده ایم

جرم بی بیان وبی حد کرده ایم²²⁴

(Sen iyilik işleyen (Tanrı) biz ise kötülüklerle uğraşan(kul)larız. Ölçüsüz günahlar yüklenmişiz.²²⁵)

Sen kerîmsin el-emân yâ Rabb şabâhet içreyüz

Ĥaddi yok pâyânı yok 'işyânda yatur zümreyüz²²⁶.

²²⁴ Pendnâme, 50.

²²⁵ Gençosman, age, 6.

²²⁶ Gülşen-i Ahbâr, y. 95b.

از تکلف دور باش، ای میزبان

تا گرانی نبودت از میهمان²²⁷

(Ey ev sahibi: fazla külfetten uzak ol ki misafirden sana ağırlık gelmesin.²²⁸)

Ey müsâfir alıcı zât ol tekellüfden ırak

Tā ki şıklet gelmeye yok iktizā-yı tūnṭurāk.²²⁹

²²⁷ Pendnâme, 91.

²²⁸ Gençosman, age, 49.

²²⁹ Gülşen-i Ahbâr, y. 112b.

5.4. Kaynak Metindeki Kelimelere Karşılık Verme Şekli

İslâm kültürünün temellerini oluşturan Arap, Fars ve Türk dillerinin çerçevesinde yazılan edebî eserlere baktığımızda, bu eserlerin hiç birinin bu üç dilin birinden ârî olmadığı görülmektedir. Örneğin, Arapça olarak yazılan bir eser incelenirse, Arapça kelimelerin yanında, Farsça ve Türkçe kelimelerle de karşılaşılabilir. Arap milletinden sonra Fars ve Türk milletlerinin de İslamiyet’i kabul etmeleriyle bu üç millet birbirleriyle sınırsız bir şekilde imtizaç etmişlerdir. Bu imtizaç da, İslami dillerin birbirlerini etkilemek ve birbirlerinden etkilenmek ve sonuçta birbirlerini zenginleştirmesinde görülebilmektedir. Attâr’ın *Pendnâme*si ve onun *Gülşen-i AHBâr* isimli elimizdeki Türkçe tercümesi de söylediğimize kâfi bir kanıt sayılabilir.

Elimizdeki *Gülşen-i AHBâr* isimli *Pendnâme* tercümesinin en önemli özelliklerinden biri de; mütercim, tercümesini oluştururken mümkün olduğu kadar Arapça ve Farsça kelime kullanmaktan sakınması ve ekseriyetle Türkçe kelime kullanmaya gayret göstermesidir. Siyâhîzâde, geniş halk kitlelerine ulaşmak için olsa gerek, kendi dönemine göre kaleme aldığı bu eserini, o günkü Türkçenin imkânlarıyla oluşturmuş ve Türkçe kelimeleri kullanmaya daha fazla rağbet etmiştir.

Kaynak metinle elimizdeki tercüme metni kelime kelime karşılaştırılıp tercüme sırasında kaynak metindeki kelimelere karşılık verilirken nasıl bir üslubun benimsendiği incelendiğinde, mütercim, belirli bir üslup benimsemediği tespit edilmiştir. Fakat karşılaştırmalı okuma neticesinde ortaya çıkan malzeme göz önüne alındığında, kaynak metindeki kelimelere karşılık vermede üç ayrı yola başvurulduğu görülmektedir.

5.4.1. Kaynak Metindeki Kelime/Kelime Gurubunun Aynen Tercüme Dâhil Edilmesi

Mütercim, kaynak metindeki kelimeleri karşılarken başvurduğu yollardan biri, kaynak metindeki bazı kelime veya ibareleri, değiştirmeden olduğu gibi erek metne alıp kullanmasıdır. Bu şekildeki aynen alınmalar şu başlıklar altında değerlendirilebilmektedir:

- a) Siyâhîzâde, aşağıdaki ayet ve hadislerde altı çizili ibareleri, tercüme etmeden kaynak metinde olduğu erek metne aynen almıştır.

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي

لَا تَقْنَطُوا

دَارُ السَّلَامِ

إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ

لَا تَفْرَحْ

رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

فَصَبِّرْ جَمِيلٌ

مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلَى بَابِهِ

اِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ , وَإِذَا أَوْثَمَنَ خَانَ

- b) Benzer şekilde kaynak metinde yer alan bazı dinî ve tasavvufî deyim ve ibarelerin de aynen erek metne alındığı tespit edilmiştir.

‘Atā-yı Hakk	عطای حق
‘Amel-i hālīş	عمل خالص
‘Arş-ı Hakk	عرش حق
Aşl-ı tecrīd	اصل تجرید
‘Azīmü’ş-şān	عظیم الشأن
Cennet-i Dārü’s-selām	جنت دار السلام
Cennet-i a’lā	جنت اعلا
Cennet-i Şafā	جنت صفا
Ehl-i buhl	اهل بخل
Ehl-i cennet	اهل جنت
Ehl-i īmān	اهل ایمان
Ehl-i kibr	اهل کبر
Ehl-i sülūk	اهل سلوک
Ehl-i şakā	اهل شقا
Ehl-i taqvā	اهل تقوی
Ehl-i yakīn	اهل یقین
Ehl-i zulm	اهل ظلم
Ehl-i zühd	اهل زهد
E’māl-ı hālīş	اعمالی خالص
Fānī mutlak	فانی مطلق

Günāh-ı ekber	گناه اکبر
Hakḳ Ta'ālā	حق تعالی
Hıfz-ı emānet	حفظ امانت
Hulūş-ı niyyet	خلوص نیت
'İlmi'l-yakīn	علم الیقین
İrtikāb-i seyyi'āt	ارتکاب سیئات
Ḳādir-i Ḳahhār	قادر قهار
Kāfir-i muṭlaḳ	کافر مطلق
Ḳaṭ'-ı raḥim	قطع رحم
Ḳazā-yı Hakḳ	قضای حق
Ḳūt-ı ḥarām	قوت حرام
Ḳūt-ı ḥelāl	قوت حلال
Ḳuvvet-i Ḳahhār	قوت قهار
Ma'rifet-i Hakḳ	معرفت حق
Mü'min-i kāmīl	مؤمن کامل
Nār-ı Saḳar	نار سقر
Nefs-i bed	نفس بد
Nefs-i emāre	نفس اماره
Niyyet-i ḥālīş	نیت خالص
Nūr-ı yakīn	نور یقین

Raḥmet-i Ḥaḳḳ	رحمت حق
Rızā-yı Ḥaḳḳ	رضاي حق
Rūz-ı kıyām	روز قيام
Rūz-ı maḥşer	روز محشر
Şāhib-i tecrīd	صاحب تجريد
Şāhib-i vere'	صاحب ورع
Şālih a'māl	صالح اعمال
Şalli ve sellem 'aleyke	صلی وسلم عليك
Şıdk-ı lisān	صدق لسان
Şırāt-ı müstaḳīm	صراط مستقیم
Şem'-i îmān	شمع ایمان
Şer'-i Aḥmed	شرعی احمد
Şer'-i şerīf	شرع شریف
Şeyāṭīn-i melā'īn	شیاطین ملاعین
Ṭarīḳ-i müstaḳīm	طریق مستقیم
Terk-i dünyā	ترك دنیا
Zıkr-i ercül	ذکر ارجل
Zıkr-i ilāh	ذکر اله
Zıkr-i ḳalb	ذکر قلب
Zıkr-i lisān	ذکر لسان

b) Arapça ve Farsça bazı dua, nidā, sıfat ve ibāreleri de tercüme edilmeden
erek metne aynen alındıkları görülmektedir.

‘Ālī maḳām	عالی مقام
‘ālī niṣān	عالی نشان
‘Arz-ı ihtiyāc	عرض احتیاج
baḥtī kūṣād	بختی گشاد
Bī-gümān	بی گمان
Cümle-i ḥalḳ efdālī	جمله خلق افضلی
Defn-i ḳubūr	دفن قبور
E’ime-i müctehide	ائمء مجتهدہ
Ehl-i ‘ulūm	اهل علوم
El-amān	الأمان!
Edeb erkānī	الادب ارکانی
el-ḥazer sümme el-ḥazer	الحذر ثم الحذر
El-‘iyāz	العیاذ!
A’māl-i ḥisāb	اعمال حساب
Ey ‘azīz	ای عزیز!
Ey cān-ı peder	ای جان پدر!
Ey cā-nümā	ای جا نؤما!

Ey cüvān	ای جوان!
Ey gulām	ای غلام!
Ey ḥaḳīr	ای حقیر!
Ey ḥoca	ای خوجه!
Ey muvaḥḥid	ای موحد!
Ey nīk-nām	ای نیک نام!
Ey pūser	ای پسر!
Ey Zārīf	ای ظریف!
Eyā baḥīl	ایا بخیل!
Faḥr-ı serverān	فخر سرواران
Fāriḡ ḥayāl	فارغ خیال
Gāyetül-gāye	غایة الغایه
Ḥācet-i miskīn	حاجت مسکین
Ḥācet-i muḥtāc	حاجت محتاج
Ḥātem-i Peyḡamberān	خاتم پیغمبران
Ḥāṭır-ı eytām	خاطر ایتام
Ḥayrū'n-nās	خیر الناس
Ḥikmet erbābı	حکمت اربابی
İmām-ı a'zam	امام اعظم
İşğāl-ı cihān	اشغالی جهان

Ḳalb-i meyyit	قلب ميت
Ḳarīn-ı müflisân	قرين مفلسان
Lâyîḳ libās	لايق لباس
Libās-ı fâḥir	لباس فاخر
Mā-lā-ya'nî	ما لا يعني
Muşarraḥ ḳā'ide	مصرح قاعده
Nân-ı baḥîl	نان بخيل
Nūr-ı bâhire	نور باهره
Nuşret-şi'âr	نصرت شعار
Rabb-ı nās	رب ناس
Re'y-i 'iyāl	رأى عيال
Re'y-i şavāb	رأى صواب
Refîḳ-i yār-ı ġār	رفيق يار غار
Ribḥ-i māl	ربح مال
Sa'âdet-i tâc	سعدت تاج
Sîret-i ḥûb	سيرت خوب
Şakḳ-ı Ḳamer	شق قمر
Ṭarfetü'l-'ayn	طرفة العين
Yâ aḥî	يا اخي!
Yâ Ġafûr	يا غفور!

Yā Kerīm	یا کریم!
Yā Mu'īn	یا معین!
Yā Rabb meded	یا رب مدد!
Ziynet-i zāhire	زینت ظاهره

- d) Aşağıdaki görülen aynen alınma kelimeler ise Osmanlı Türkçesinde zaten kullanılan adeta Türkçeleşmiş Arapça ya da Farsça kelimelerdir:

Ahiret, 'Alāmet, 'Ālim, Allah, A'māl, 'Amel, 'Ārif, Arz, Arzū, Āyet, A'zā', 'Azāb, Baḥīl, Beden, Buḥl, Cehennem, Cennet, Cihān, Derece, Dīn, Dūnyā, Elem, Emān, Emīr, Emn, Emr, Faḳīr, Faḳr, Fermān, Fuḳarā, Ġāfil, Ġaflet, Ġanī, Ġaḏab, Ġınā, Ġıybet, Ḥā'in, Ḥakīm, Ḥakīr, Ḥaḳḳ, Ḥarām, Hasta, Haṭā, Havf, Ḥayāt, Ḥayvān, Helāk, Helāl, Hıṭāb, Hikmet, Hūb, Hudā, Hūş, Hürmet, İhsān, İhtiyāç, İlāh, 'İlm, Īmān, İnsān, Kader, Kāfir, Karār, Kazā, Keder, Kerem, Kerīm, Kibr, Kuvvet, La'net, Mağfiret, Mağfiret, Maraz, Ma'rifet, Ma'rūf, Melek, Melik, Merḥamet, Meşakḳat, Mevşūf, Mihmān, Muḥtāç, Mülūk, Mü'min, Münāfık, Müsāfir, Mütevāzı', Namaz, Nār, Nebāt, Nefs, Ni'met, Nişān, 'Ömr, Pādişāh, Peygamber, Rabb, Rağbet, Rāḥat, Raḥmet, Resūl, Rızā, Rūḥ, Şabr, Şādık, Şafā, Şāhb, Şavāb, Şavm, Şākir, Şekvā, Şeyṭān, Şikāyet, Şükr, Tama', Tevāzu', 'Uzv. Ümerā, Vaşf, Za'f, Zaḥmet, Zākīr, Zekāt, Zemīn, Zikr

- e) *Gülşen-i Aḥbār*'da, kaynak metindeki kelimeleri tercüme metnine olduğu gibi aktarma yollarından biri de; kaynak metindeki mürekkebi (birleşik) fiillerin, isim görevinde (fonksiyon) olan birinci kelimesinin aynen alınıp Farsça yardımcı fiil görevinde olan ikinci kelimesinin ise Türkçe asıllı bir yardımcı fiil ile karşılandığı yoldur. Bu şekilde ortaya çıkan karşılık vermelerde, birinci kelimesi Arapça asıllı olan bazı birleşik fiillerde; isim görevindeki ilk kelimenin şeklinin değiştirildiği görülmektedir:

عفو پیش آوردن	'Afv itmek
آگاهدار شدن	Āgāhdār olmak
عقل داشتن	'Ākıl olmak
آشکاره کردن	Āškāre eylemek
آزار کردن	Āzār eylemek
عزیز داشتن	'Azīz tutmak
باغی شدن	Bāgī olmak
باران بودن	Bārān olmak
باران شدن	Bārān olmak
بد گفتن	Bed söylemek
بد خوی کردن	Bed-ḥūyluk itmek
بقا داشتن	Beḳā olmak
بر دوش کردن	Ber-düş kılmak
جان دادن	Cān virmek
جواب دادن	Cevāb virmek
دانه کش شدن	Dāne-keş olmak
دم زدن	Dem urmak
دوست شدن	Dūst olmak
دشمن شدن	Düşmen olmak
ایمن بودن	Emīn olmak

اثر شدن	Eşer olmak
فاش کردن	Fāş eylemek
فصاحت کردن	Feşāhat İtmek
فغان کردن	Figān eylemek
فضول کردن	Fuzülluk eylemek
غافل بودن	Gāfil olmak
غنا خواستن	Ġanīlık istemek
گلزار کردن	Gül-zār eylemek
گناه کردن	Günāh itmek
گناه کردن	Günāh-kār kalmak
گشاده کردن	Güşāde eylemek
گشاده داشتن	Güşāde eylemek
خانهء ساختن	Ĥāne binā kılmak
خراب گشتن	Ĥarāb eylemek
حرام کردن	Ĥarām kılmak
حسد داشتن	Ĥased eylemek
حاصل کردن	Ĥāşıl kılmak
بر حذر بودن	Ĥazer kılmak
همدم شیطان شدن	Hem-dem-i Şeytān olmak
هم نشین شدن	Hem-nişin olmak

خذلان بودن	Hızlân olmak
خدمت کردن	Hidmet eylemek
خدمت گزیدن	Hidmet kılmak
خوار گشتن	Hūr olmak
خور کردن	Hūr tutmak
خواری بودن	Hūrluk olmak
احتیاط کردن	İhtiyât itmek
منت کردن	İmtinân olmak
اسراف کردن	İsrâf eylemek
مستغفر بودن	İstigfârdadır
عذر خواستن	İ'tizâr eylemek
اظهار کردن	İzhâr eylemek
قبول کردن	Qabûl kılmak
کافر مطلق بودن	Kâfir-i muṭlaq olmak
کامل شدن	Kâmil olmak
قانع بودن	Qâni' olmak
قصد جان کردن	Qaşd-ı cân itmek
کسلان بودن	Keslân olmak
قرب جستن	Qurbıyyet dilemek
لب گشودن	Leb açmak

لج کردن	Lec itmek
مغفرت یافتن	Mağfîret bulmağ
مغفرت امید داشتن	Mağfîret ümîd itmek
مهجور داشتن	Mehcūr olmağ
ملول شدن	Melûl olmağ
ملعون گشتن	Mel'ûn olmağ
مشغول بودن	Meşgûl olmağ
میل کردن	Meyl eylemk
موم کردن	Mum olmağ
معتبر گشتن	Mu'teber olmağ
مبتلا گردیدن	Mübtelâ olmağ
جلا دادن	Mücellâ eylemek
ناچار شدن	Nâçâr kalmak
ناکام شدن	Nâ-kâm olmak
نامدار کردن	Nâm-dâr itmek
نا پسند بودن	Nâ-pesend olmağ
نجات یافتن	Necât bulmağ
ناکام شدن	Nîk-nâm olmak
نشان شدن	Nişân olmağ
پاک ساختن	Pâk eylemek

پاك داشتن	Pāk itmek
پاك شدن	Pāk olmak
پشیمان گشتن	Peşīmān olmağ
پیوند گسلیدن	Peyvendī kırmak
پنهان شدن	Pinhān olmak
رحمت یافتن	Raḥmet bulmağ
رضا دادن	Raẓī olmağ
رد کردن	Redd itmek
رفیق بودن	Refīk olmağ
رأى صواب بودن	Re'y şavāb olmağ
رجوع کردن	Rücū' itmek
راضی شدن	Rızāda bulunmağ
سایلان	Sā'il
ساعت گذشتن	Sā'at geçmek
صبر کردن	Şabūr olmağ
صادر شدن	Şādır olmağ
صفا دادن	Şafā virmek
سفر رفتن	Sefer eylemek
سر کشیدن	Ser-keşlik itmek
صحبت داشتن	Şoḥbet-gīr olmağ

سستی کردن	Süslük göstermek
شادی	Şādlık
شق شدن	Şakḵ olmak
شامل شدن	Şāmil olmak
شاکر بودن	Şükr itmek
تمام شدن	Tamām olmak
بول کردن	Tebevvel itmek
تلف ساختن	Telef kılmak
تن پرستی کشیدن	Ten-perestī eylemek
تندرستی یافتن	Ten-dürüst olmak
تن پرست شدن	Ten-perest eylemek
ترك کردن	Terk kılmak
تواضع شدن	Tevāzu' eylemek
وقف کردن	Vaḳf eylemek
یغما کردن	Yağmā itmek
زحمت بردن	Zaḥmet çekmek
زبون شدن	Zebūn olmak
زیب و فر یافتن	Zīb ü fer bulmak
زیبا نمودن	Zībā görünmek
زیر وزبر کردن	Zir u zeber eylemek

ظلم کردن	Zulm etmek
----------	------------

5.4.2. Tercümede, Kaynak Metindeki Kelimeleri Karşılamanın Bir Şekli de, Tercüme Metindeki Sözcükle Aynı Olmayan Farsça veya Arapça Sözcüklerle Karşılamaktadır.

طهارت	Āb dest
ظاهر	Āşkāre
آشنا	Aḥbāb
خویش	Akraba
مرد راه	'Ābid
پیشه	'Ādet
مردی	Ādemiyyet
داد کار	'Ādil
ابله	Aḥmaḳ
خرد	'Āql
خویشان	Aḳribā
خلاف	'Aks
بهتر	A'lā
نابینا	A'mā
جهان	'Ālem
خلق آزار	āleme cevr eyleyen
بلند	'Ālī

سود خواران	Akçe ribhın ekl idenler
لذت	Ārzū
نار	Āteş
زنان	'Avret
چار پا	At deve kaṭır eşek
در	Bāb
سیم وزر	Baḥş u 'aṭā
نیک بختی	Baḥt-ı hoş
بی اصل	Bed-aşl
با حضور دل	ber-Ḥuşū' -ı kalb
دادن	Bezl itmek
بی حد	bī-Nihāyet
مرکب	Bisāt
دوزخ	Caḥīm
بی عقلان	Cāhilān
به دست آوردن	Cem' olmak
بهشت	Cennet
لاشه	Cīfe
دنیا	Cihān
پیش از همه	Cümleden a' lā

تیز	Cüst
خاکساران	Denīler
نیک بخت	Devlet
مؤمن	Dīn kardaş
پاکان	Ehl-i zühd
خور	Ekl
فرمان	Emir
گرد	Eṭrāf
سود	Fāide
درویش	Faḫīr
گدایان	Faḫīrān
جوع	Faḫr u fāḫa
اندیشه	Fikr
نہان	Gizlū
دنیا دار	Ġanī
پایان	Ġāyet
جز	Ġayr
دیگر	Ġayr
خشم	Ġayz
سبک	Ḥafīf

نجات دادن	Ḥalās bulmak
رها کردن	Ḥalās eylemek
پاك	Ḥālis
رجم کردن	Ḥark kerdn
سرشت	Ḥaşlet
بیمار	Ḥasta
خاتم المرسلین	Ḥātem-i peygamberān
ترسیدن	Ḥavf
ترس	Ḥavf
ناکس	Ḥasīs
انعام	Ḥayvān
یاد گیری	Ḥıfz
نگه داشتن	Ḥıfz itmek
ناجنس	Ḥilāf-ı cins
نیکو	Ḥoş
خوش آواز	Ḥoş şadā
نیاز	İhtiyāc
زنده داشتن	İhyā'
نیکیوی	İhsān
دانش	'İlm

فریاد رس	İmdād iden
داد	İnşāf
دانش	‘İrfān
گناه	‘İşyān
گور	Ḳabr
پذیرفتن	Ḳabūl kılmak
دل	Ḳalb
بند	Ḳayd
سك	Kelb
بسیار	Keşīr
همیان	Kīse
دروغ	Kizb
زور	Ḳuvvet
روا	Lāyık
استزّه	Lecc ü ‘inād
حلاوت	Lezzet
جامه	Libās
رحمت	Mağfıret
مهربان بودن	Maḥabbet itmek
جای	Maḳām

حاجت	Maḵṣūd
جاه	Manşib
یاری	Meded
ستایی	Medḥ
سلطان	Melik
پروردگار	Mevlānā
رغبت	Meyl
مردن	Meyyit kılmak
اره	Minşār
عطار	Miskçi
بلا	Muşibet
مؤمن	Muvahḥid
خوار و بد نام	Müstaḥḳar rezīl
آینه	Mir'āt
ناروا	Nā-ehle
پیشمانی خوردن	Nādim olmak
دوزخ	Nār-ı caḥīm
مأ	Nās
پند	Naşihat
دمیدن	Nefḥ kerdn

خوشنود نیست	Nefret itmek
زیان	Nokşān
کاستن	Nokşān irmek
اب	Peder
آهن	Pūlād
آرام	Rāḥat
بحر الطاف تو	Rahmetin deryāsına
قوت	Rızķ
روزی	Rızķ
باد	Rūzgār
شاد	Şafā
درویش	Sālik
پیشه	Şan'at
خدا	Şāni'
امان	Selāmet
فلک	Semāvāt
حمد	Şenā'
گردن کشیدن	Ser keşīden
بقا	Sermedā
سید	Server

شایسته	Sezā
تندرست	Şihhat
طفلان	Şibyān
دل	Sīne
روز	Şubḥ
خاموش کردن	Sükūt kılmak
باده خوار	Şarāb içen
چینه	Şey'
استیزه	Ta'annütlik
حرص	Ṭama'
دق	Ṭa'n
سپاردن	Teslīm olmak
برهنه	Uryān
چشم داشتن	Ümīd eylemek
توان	Vus'
صحبت	Yārān
رفتن	Yürümek
محنت	Zahmet
روزگار	Zamān
پنداشتن	Zann

زیان	Ẓarar
مسکین	Zebūn
آرایی	Zeyn itmek
ثنا	Zıkr
ذکر پا	Zıkr-i ercül
یاد حق	Zıkr-i Hakk
ذکر لسان	Zıkr-i zebān
آرایش	Zīnet
منقش	Zīnetlū
جور	Ẓulm
ستم	Ẓulm
پرهیز	Zühd u taqvā
پرهیز گاران	Zühhād
شمار	Zümre

5.4.3. Gülşen-i Ahbâr'da, Kaynak Metindeki Kelimelere Anlam Verme Yollarından Biri de bu Kelimeleri Türkçe Asıllı bir Kelime ile Karşılmaktır.

تلخ	Acı
جوع	Açlık
گشادن	Açmak
باز شدن	Açmak
نام	Ad
گام	Adım
زبان	Ağız
درخت	Ağaç
زبان گشودن	Ağız açmak
گریان کردن	Ağladırma
گریان شدن	Ağlamak
اخر روز	Ahşam
نقد	Akçe
درم	Akçe
زر	Altun
جز	Ancak
ایشان	Anlar

مام	Anne
جستن	Aramak
ميانشان	Arasından
بعد	Ardı
پی در پی	Ardı sıra
گز	Arşın
افزودن	Artmak
پا	Ayak
اندك	Az
بی پدر	Babasız
بخشیدن	Bağışlamak
بندیدن	Bağlamak
ماهی	Balık
سر	Baş
سر بر کردن	Baş Çekmek
خوشه	Başak
همه روی زمین	Başdan başa
ما	Biz
به دریا کشیدن	Boğmak
وام	Borç

گردن	Boyun
یافتن	Bulmak
بزرگ	Büyük
سخاء	Cömertlik
گل	Çamur
کشیدن	Çekmek
زنج	Çene
برهنه	Çıplak
كودك	Çocuk
نیست	Değil
گفتن	Demek
ناقه	Deve
شتر مرغ	Deve kuşu
دوختن	Dikmek
زبان	Dil
خواستن	Dilemek
شنیدن	Dinlemek
دندان	Diş
در جنبش آمدن	Ditremek
ریختن	Dökmek

چهار	Dört
دام	Duzağ
افتادن	Düşmek
خم شدن	Eğilmek
ترش	Eğri
زشت	Eğri
کاشتن	Ekmek
کاستن	Eksilmek
دست	El
از دست رفتن	Elden gitmek
شوی	Er
مردی	Er
نان	Etmek
خانه	Ev
گذاشتن	Geçmek
عروس	Gelin
آمدن	Gelmek
باید	Gerek
باز آوردن	Gerü gelmek
چون	Gibi

روز و شب	Gice gündüz
رفتن	Gitmek
سایه	Gölge
دل	Gönül
نمودن	görmek
دیدن	Görmek
بر آوردن	Götürmek
سخت	Güç
خندیدن	Gülmek
روز	Gün
دور	Irak
درون	İçeri
دو صد	İki yüz
رنجاندن	İncitmek
شنیدن	İşitmek
کارها	İşler
نیکی	İyilik
امکان گریز نیست	Kaçacak yer yok
خیز	Kalk
در	Kapu

دربان	Çapıcı
سیاه	Çara
تاریك	Çara
زاغ	Çarga
شکم	Çarın
مور	Çarınca
برادر	çarındaş
خویش	Kendi
انقطاع	Kesilmek
ذره آتش	Çığıcım
بی کسی	Kimsesizlik
بوی	Çoğu
ترسیدن	Çorķmak
نهادن	Çoymak
کورهء انگشت	Kömürçi ocağı
پل	Köpri
بنده	Çul
گوش	Çulağ
گوش داشتن	Çulak virmek
خشك	Çurı

کرمان	Ꞑurt
باز رستی	Ꞑurtulmak
رستگاری	Ꞑurtuluş
قی کردن	Ꞑuşmak
مرغ	Ꞑuş
خُرد	Küçük
چیز	Nesne
فرزند	Oğul
برادر	Oğul
تیر	Ok
خواندن	Oğumak
نشستن	Oturmak
بازی کردن	Oynamak
کشتن	Öldürmek
عنکبوت	Örümcek
انگشت	Parmak
ریش	Şakal
با تو	Sana
با تو روی آوردن	Sana yüz tutmak
شماردن	Şaymak

جانب	Semt
تو	Sen
شادی کردن	Sevinmek
پشهء	Sivrisinek
سرد	Soğuk
پایان	Şon
پس	Şonra
پرسیدن	Şormak
گفتن	Söylemek
حدیث	Söz
تشنه	Şusuz
خاك روبه	Süprüti
چاروب زدن	Süpürmek
سودن	Sürmek
رانده شدن	Sürülmek
طعم	Ťad
شانه	Ťarağ
کبر خود فرو خوردن	Ťarğınlığı yutmak
خشم	Ťarğınlık
تتگدستی	Ťarlığı

شیرین	Ṭatlu
پاک کردن	Temizlik
صواب	Ṭoğrı
سیری	Ṭokluk
نه	Ṭokuz
گردیدن	Ṭolanmak
خاك	Ṭoprağ
لب	Ṭudağ
بقا داشتن	Ṭurmak
دومان	Tütün
پردن	Uçmak
بزرگی	Ululuk
خواستن	Ummak
زدن	Urmak
بیدار	Uyanık
خواب	Uyhu
خفتن	Uyumak
بر	Üst
بود و نبود	Var ve Yok
دادن	Virmek

قريب	Yakın
سوختن	Yakmak
دروغ	Yalan
سنگ خارا	Yalçın kaya
تنهایی	Yalnızlık
بر افروختن	Yandırmak
سوختن	Yandırmak
جراحت	Yara
ریش کردن	Yaramak
یاری دادن	Yardım eylemek
فردا	Yarın
نوشتن	Yazmak
باد	Yel
خوردن	Yemek
مار	Yılan
سالها	Yıllar
جای	Yir
برهم زدن	Yoğ itmek
ره	Yol
راخ	Yol kesmek

راه زدن	Yol kesmek
لقمهء دادن	Yutdurmağ
بار	Yük
پشمینه	Yün
دلّق	Yün
روی	Yüz
روی گرداندن	Yüz çevirmek

5.5. Tercüme Metodu

Siyâhîzâde'nin *Gülşen-i AHBâr* isimli tercümesindeki uygulanan tercüme stratejisine geçmeden önce klâsik Türk edebîyâtındaki tercüme usulü üzerinde kısaca durmakta fayda olduğunu düşünmekteyiz. Klâsik Türk edebîyâtında gerçekleştirilen tercüme faaliyetlerine bakıldığında, bu dönemde **harfiyen/aynen (kelime kelime/sözcüğü sözcüğüne)** ve **meâlen (anlama aktarma)** olmak üzere iki şekil tercümeden bahsedildiği görülmektedir. Bunlardan birincisine de **tahte'l-lafz** tercüme denildiği görülmektedir. **Tahtel-lafz** tercüme şeklini de kendi içerisinde ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisinde, kaynak metnin söz dizimi bozulmadan aktarım yapılırken ikincisinde, söz dizimi hedef metnin diline göre yeniden düzenlenir. **Meâlen** tercümelerde ise, kaynak metin hedef dile aktarılırken lafzın aktarımından ziyade anlamın aktarımına daha fazla önem verilmektedir. Bu nedenle kaynak metnin anlamı ve söz dizimi hedef dildeki anlam ve söz dizimine uygun olarak düzenlenir.

Kaynak metne bağlılık bakımından tercümelerin **sadık** ve **serbest** tercüme olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Sadık tercümede, kaynak metin her hangi bir eksiltme veya ekleme gibi bir duruma başvurulmaksızın hedef dile aktarılır. Serbest tercümede ise, durum daha farklı olup kaynak metnin aktarımında eksiltme, ekleme, özetleme, derleme, uyarılama, taklit gibi yollara başvurulur²³⁰.

Bu bilgiler ışığında, elimizdeki tercüme metninde bu tercüme şekillerinden birisinin uygulandığını söylemek hayli zordur. Zira mütercim, tercüme girişinde ne tür bir tercüme stratejisi uygulayacağına dair bilgi vermediği gibi beyit beyit karşılaştırmalı olarak yapılan okuma neticesinde de belirli bir tercüme stratejisi uygulandığı sonucuna varmak mümkün değildir. Yukarıda bahsi geçen tercüme şekillerinden herhangi birine bağlı kalmayan mütercim, kimi zaman aktaracağı ibarenin anlamını zihninde tasvir edip bunun hedef dilde hangi ibare ile ifade edildiğini bulup erek dildeki söz dizimine göre tercümesini gerçekleştirir. Kimi zaman da tercüme edeceği metindeki kelimelerin, metnin aktarılacağı dildeki birebir

²³⁰ Geniş bilgi için bkz: Sadık Yazar'ın, "Gırnâfî Seyâhatnâmesinin XVI. yy. Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb", başlıklı kitabı (İstanbul: Okurakademi, 2012), 54-80.

karşılığını bulur ve kaynak metnin söz dizimine uygun bir şekilde tercüme eder ki bu yolla **tahte'l-lafz** denen tercüme şekline başvurur. Ancak kaynak metin ile tercüme arasında beyit beyit karşılaştırma yapıldığında, tercümenin büyük bir bölümünün serbest tercüme usulüne uygun olarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Aşağıdaki örneklerde, **tahte'l-lafz/kelime kelime** tercüme usulü uygulanmıştır. Mütercim, söz dizimini bozmadan kaynak ibareyi hedef dile aktarır:

سید الکونین، ختم المرسلین

آخر آمد، بود فخر الاولین²³¹

Server -i iki cihāndur ḥātem-i peygamberān

Gerçi āḥir geldi ammā oldı fahr-ı serverān²³².

ای برادر، گر تو هستی حق طلب

جز به فرمان خدای مگشای لب²³³

Ey oğul sen eyler-isen Ḥaḡ rızāsını taleb

Emr-i Ḥaḡdan ġayrıya ġāyet şaḡın sen açma leb²³⁴.

گر ”بیر“ گویش، بگوید اُشترم

ور نهی بارش، بگوید طایرم²³⁵

Sen ki dirsın uç aña ol dir ki saña üştürem

²³¹ Pendnâme, 48.

²³² Gülşen-i Ahbâr, y. 95a.

²³³ Pendnâme, 52.

²³⁴ Gülşen-i Ahbâr, y. 96b.

²³⁵ Pendnâme, 65.

İster iseñ yük komağ şırtına dir ki tã'irem²³⁶

شد دو خصلت، مرد ابله را نشان

صحبت صبیان و رغبت با زنان²³⁷

İki haşlet oldı ahmağlar gürühında nişān

Biri şıbyān-ıla sohbət biri rağbet bā-zenān²³⁸.

دشمن بسیار و وام بی شمار

شغل بی حد و عیال با قطار²³⁹

Birisi düşmenleri çok borcı çok ikincisi

Birisi de şugl-ı bī-had çok 'iyāl dördüncisi²⁴⁰.

Yukarıdaki arz edilen örneklerde görüldüğü gibi mütercüm, kaynak metnin söz dizimine bağlı kalıp tercümesini gerçekleştirmiştir.

Kaynak metnin söz dizimine bağlı kalınarak yapılan tercümeler yanında, kaynak metnin, hedef dilin söz dizimine uygun olarak aktarıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Aşağıdaki beyitlerle tercümeleri bu duruma örnek verilebilir:

پاك دار از كذب واز غيبت، زبان

تا كه ايماننت نيفتد در زبان²⁴¹

²³⁶ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 100b.

²³⁷ **Pendnâme**, 80.

²³⁸ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 108b.

²³⁹ **Pendnâme**, 76.

²⁴⁰ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 106a.

²⁴¹ **Pendnâme**, 53.

Şāniyen bu kizb ü ğaybetden temizle dillerin

Tā ki noḡşān ırmeye ĩmānına kāmillerin²⁴².

عافیت را گر بجویی ای عزیز

می توانش یافتن در چار چیز²⁴³

İy ‘azīzüm āḡiriñ ḡayr olmasın ister isen

Arasañ anı bulursuñ dört ‘aded eşyāda sen²⁴⁴.

فقر خود را پیش کس پیدا مکن

محنت امروز را فردا مکن²⁴⁵

Faḡrını bildirme aṣlā şu cihānda kimseye

Çekme bugün zahmeti yarın içün kimler yeye²⁴⁶.

دیگر آن مهری که باشد از زنان

بی بقا چون صحبت نا جنس دان²⁴⁷

Bir beḡāsız daḡı oldur ki zenānıñ sevmesi

Biri de cins olmayan şahş-ıla yārān olması²⁴⁸

²⁴² *Gülşen-i Ahbâr*, y. 97a.

²⁴³ *Pendnâme*, 57.

²⁴⁴ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 98a.

²⁴⁵ *Pendnâme*, 62.

²⁴⁶ *Gülşen-i Ahbâr*, y. 100b.

²⁴⁷ *Pendnâme*, 72.

Yukarıda gösterilen örneklerde görüldüğü gibi, mütercim kaynak metnin söz dizimine bağlı kalmamakla birlikte kaynak metindeki kelimeleri birebir tercüme etme yoluna gitmektedir. Dolayısıyla bu örnekler de birinci tür tercüme, yani tahte'l-lafz tercüme örneklerinden sayılabilir.

Elimizdeki tercümede; kaynak metne bağlı kalınıp gerçekleştirilen tercüme örneklerinin yanında serbest bir şekilde gerçekleştiren tercüme örnekleri de tespit edilmiştir. Siyâhîzâde, kimi zaman serbest bir şekilde hareket edip kaynak metnin manasını aktarırken birtakım tasarruflarda bulunarak eksiltme ve ekleme yaptığı gibi kimi zaman da kaynak metnin anlamında az yada çok değişiklik de yapar. Bunun bazı örneklerini, eksiltme ve ekleme bölümünde arz ettik; burada ise bunların dışında kalan birkaç örneğe yer verilecektir.

Aşağıdaki örneklerde, mütercim serbest bir şekilde hareket ederek kaynak beyitte altı çizgi olan kelimeleri atlادığı ve yerlerine kaynak metinde bulunmadığı halde yeni kelimeler eklediği tespit edilmiştir.

با سخا باش وتواضع پیشه گیر

تا شود روی دلت بدر منیر²⁴⁹

Olagör Īrān u Tūrān'da saḥī-nām tā 'Irāk

İhtirāz eyle kibirden ol buḥuldan sen ırak²⁵⁰.

با زنان بسیار اگر خلوت کند

خویشتن را شاه بی هیبت کن²⁵¹

²⁴⁸ Gülşen-i Aḥbâr, y. 102b.

²⁴⁹ Pendnâme, 97.

²⁵⁰ Gülşen-i Aḥbâr, y. 114b.

²⁵¹ Pendnâme, 54.

Şālişen ‘ādet iden şāh ‘avret ile ḥalveti

Pādişāhlık süremez olur esīr-i şehveti²⁵².

با محبان باش دایم همنشین

تا توانی روی اعدا را مبین²⁵³

Dā‘imā dostlar içinde sen şafālar sür şafā

‘Ākil oldur ki kaçır görmez ‘adūsından cefā²⁵⁴

Yukarıda arz edilen örneklerde altı çizgili olan mısralara bakıldığında mütercimın, serbeset bir şekilde hareket edip kaynak metinde olan anlamı zihninde farklı bir şekilde kurguladıktan sonra yeniden yazdığı görülmektedir. Sonuç olarak elimizdeki tercümede, sadece bir tercüme usulünden ziyade birkaç tercüme usulünün kullandığını söylemek yerinde olur.

²⁵² **Gülşen-i Ahbâr**, y. 97a.

²⁵³ **Pendnâme**, 55.

²⁵⁴ **Gülşen-i Ahbâr**, y. 97b.

6. METİN

Bismillāhirraḥmānirraḥīm

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[Der-Sitāyış-i Hudā]²⁵⁵

[94b]

1 Her neḳāyışdan münezzeh Haḳḳadır ḥamd u şenā

Ḳudret-ile didi birsin bir avuç toprak añā

Ḳara balçıḳdan kurulmuş şūrete nefḥ itdi rūḥ

Ṭutdı şu dünyāyı tūfāndan ḥalāşı buldı Nūḥ

Rūzigārıla ḳavm-ı Hūduñ ḳahrını itdi murād

Oldı bir ānda helāk ol ḳavm-ı 'Ād-ı pür-'inād

Ol 'azīmü's-şān kemāl-i ḳudret izḥār eyledi

Āteş-ı Nemrūdı İbrāhīme gül-zār eyledi

5 Ḳuvvet-i Ḳahhār ile Cibrīl irişdi bir seḥer

Ḳavm-ı Lūṭı bir tüg-ile eyledi zīr ü zeber

²⁵⁵ Siyāhîzâde'nin Gülşen-i Ahbâr isimli tercümesindeki başlıklar, büyük oranda kaynak metinle farklılaşmaktadır. Bundan dolayı, metni hazırlarken öncelikle elimizdeki tercümede bulunan başlığa yer verilmiş, daha sonra da köşeli parantez [] içinde kaynak metindeki başlık kaydedilmiştir.

Dîn-i Hakkâ hâşm olan Nemrûd göge atmışdı ok
Bir topal sivrisinek cânına kıydı çâre yok

Boğdı sehğârân-ile Fir'avnı atı kem geve ?
Kudretiyle toğdı yalçın kayadan kuñlu deve

Ğadîr ü kayyûm Huda luğfıyla kılmışdı murâd
Hâzret-i Dâvûd elinde mum gibi oldu pulâd

Kıldı peygamber Süleymân[1] dahı sultân u hân
Dîv ü perrî hizmetinde cân u baş ile her ân

10 Cism-i Eyyûba düşen kırtıdan al 'ibret şabra bak
Yûnusı balığa yutdurmağda hikmet var bu hak

Hikmeti var bir kulınuñ başı minşârî giyer
Bir kulınuñ dahı başı tâc-ı hünkârî giyer

Mâlîkü'l-Mülk ancak oldur her ne dilerse ider
Ân-ı vâhidde helâk eyler cihân elden gider

Hükm anuñdur añā maḥşüş ğayrıda olmaḵ muḥāl

Bu nedür yā niçün oldı dimege yoḵdur mecāl

Bir ḵula māl u ḥazīne eyler iḥsān u kerem

Bir ḵulına daḥı bu dünyāda virmişdür elem

15 Bir ḵulına iki yüz kīse virür altın ṭolu

Bir dilim etmek içün virmekde cānı bir ḵulu

Bir ḵulı sincāb u semmūr içre müstaḡraḵ yatur

Bir ḵulı 'uryān perīşān tennūra çıplak yatur.

Kimisi kemḥā döşekde yorğan örtinmiş yatur

Kimi ṭopraḵ üzre açık yüz ṭutup ṭonmış yatur

[95a] Biri taḥt üzre şafā-yı şaltanatla muḥteşem

Biri açlıḵdan açılmış aḡzı nān yoḵ ide şem

Ḳādīr u Ḳahhār bir ānda bu cihānı yoḡ ider

Kim diyebilür ki niçün bunca cānı yoḡ ider

20 Gökde uçan ḵuşa deryādan balıḵlar yidirir

El ḵulın iken ider şāḥ tāk-ı devlet giydirir

Babasız oğul cihānda Hayy u 'Ādīl haḡ virür

Baş beşikde üç beş aylık bī-dile dil haḡ virür

Bi't-tamām cānsız yatan yüzyıl 'Üzeyre cān viren

Ol 'azīmü's-şāndır ancak ġayrı yokdur dirgiren

Bu Hudā-yı lem-yezel tīndan selāṭīn halkı ider

Necm anıldıkda şeyātīn-i melā'īn harḡ ider

Na't-ı Hāzret-i Resūl-i Ekrem Şallallāhu 'Aleyhi ve Sellem

Server-i iki cihāndur hātem-i peygamberān

Gerçi āḡir geldi ammā oldu faḡr-ı serverān

25 'Arşı-ile kürsī semāvāt oldılar mi'rāc āña

Enbiyā u evliyā rüz-ı kıyām muḡtāc āña

'Ālemīne rahmet ancak zāt-ı pāk-i Muşṭafā

Yir yüzi başdan başa oldu āña mescid şafā

Geldiler ki yār ola Bū-Bekr 'Ömer cānlar vire

Parmağıyla iki şakḡ oldu ḡamer düşdi yire

Vaqt-i hicret Bū-Bekir oldı refīķ-i yār-ı ğār
Niçe dem oldı 'Ömer ser-leşker-i nuşret-şî'ār

Aña şāhib idi 'Oşmānla 'Aliyy-i murtazā
Anıñ içündür velīlik bunlara irdi rızā

30 Hazret-i 'Oşmān hayā' ü hilm-ile mevsūfdur
Şehr-i 'ilmiñ bābı olmaķda 'Alī ma'rūfdur

Ol Resūl-i muhteremdir cümle halkıñ efđali
Hazret-i Hamzayla 'Abbās 'amm-ı pākidir velī

Gice gündüz dā'imā yüz biñ salāt-ile selām
Ol Resūle āline ashābına olsun müdām

**Der-Beyān-ı Evsāf-ı E'imme-yi Müctehid Raḥmetü'l-lāhī Ta'ālā
'Aleyhim Ecma'ın**

İctihād-ile imāmlar mezhebi dört kıldılar
Haķķa vāsıl olmağ-ıçün cehd ile sa'y itdiler

Biri Nu'mān ibni Şābit ki İmām-ı A'zam ol
Ümmet-i Peyğamberīde dürr-i pāk-i anzam ol

[95b]

35 Şad hezār elṭāf-ı Hākka bu imām olsun qarīn
Kendine şākirdine rahmet ide Rabb-ı mu'īn

Oldı şākirdi Ebū Yūsuf da kādī bi'z-zarūr
Şoñra kādī oldı Hārūna Muḥammed zār u zūr

Birisi de Şāfi hem biri Mālik-ile züfer
Bunlar ile şer'-i Aḥmed buldı ancaḳ zīb ü fer

Bunların ervāhına Hāk vire cennetde şafā
Anlarıñ 'ilimiyle revnaḳ bula şer'-i Muştafā

Niçe biñ kerre şalāt olsun ḥabīb-i ekreme
Āline aşḥābına etbā'ına olsun heme

Der- 'Özr-i Günāh u Taleb-i Mağfired Migüyed [Der-münācāt]

40 Ey 'azīmü's-şān Hudā luṭfuñla eyle mağfired
Biz günāhkār kullarına sensin iden merḥamet

Sen kerīmsin el-emān yā Rabb ḳabāḥat içreyüz
Ḥaddi yoḳ pāyānı yoḳ 'işyānda yatur zümreyüz

Bunca yıllar fışk içinde ğarķ-ı 'iřyān olmuşuz

İrtikāb-ı seyyi'āta hep peřīmān olmuşuz

Gice gündüz dem-be-dem her ān ma'āřı içreyüz

Ġāfiliz biz ğaflet-i *yu'haz navāř*²⁵⁶ içreyüz

Ayağı bend-i cürümde biz günāhkār kalmışız.

Nefs-ile şeytān elinde böyle nāçār kalmışız.

45 Üstümüzden bī-günāh ařlā ki sā'at geçmedi

Bir huřū'-ı ķalb-ıla hīç bizde tā'at geçmedi

Yüz süre geldi kapuňa cürm-ile kaçgın köle

Yüz-suyuñ dökmüş gelür āh iderek şaşgın köle

Mağfıret ümmīd ider mücrim kuluñ yā Rabb meded

Kesmezem ümmīdimi *lā taknaş*²⁵⁷ didiñ şamed

Raħmetiñ deryāsına hiç ĥadd mı var ğāyet-mi var

Dür olan raħmetden ancaķ kör la'ın ğayyā-ķarār

²⁵⁶ şair burada Kuran-ı Kerimden bir iktibāsta bulunmaktadır. Bkz: Kuran-ı Kerim, 55/41.

²⁵⁷ şair burada Kuran-ı Kerimden bir iktibāsta bulunmaktadır. Bkz: Kuran-ı Kerim, 39/53.

Yā Kerīm yolum kesenler nefis-ile şeytān la'īn
Kurtar anlardan beni sen rah̄metiñle yā Mu'īn

50 Eylerem ümmīd-i 'afvi sen rah̄īmden yā Ğafūr
Luṭfuñ ile mağfīret kııl olmadan defn-i kubbūr

Ol zamān ki nūş idem dest-i ecelden serbeti
Soñ nefes īmān-ile ḥatm eyle Aḥmed ḥürmeti

[96a] Ol ḥabībīñ Aḥmede olsun şalāt ile selām
Āline aşhābına tā ki ola rüz-ı kıyām

Der Vaşf-ı 'Aḳılān [Der-beyān-ı Muḥālefet-i Nefs-i Emmāre]

'Aḳıl oldur ni'met-i Ḥaḳḳa müdāmī şükr ider
Ārzū-yı nefsinı virmez cefāya şabr ider

Buğzı terk-ile yudıcaḳ ḡayzın olur merd-i ḥāş
Bu cihānıñ berzahından kendini eyler ḥalāş

55 Ğāyet aḥmaḳdır o kim uymuş hevāsına gider
Nefsiniñ ārzūsı-çün Māçīn-ile Çīne gider

Hâli bu ef'âli bu ammâ ki zann-ı kec-revî

Yarlıgar dir Hâk beni bilmez ki anıñ nâr evi

Gerçi gâyet güç olur dervîşlik ammâ dirmiş ol

Tuţ tarîk-ı müstaķîmi anı a'lâ bilmiş ol

Nefs-i bed-kârın çeküp toğrı yola kıldıkda râm

Gâyet 'âkıllardan olur alur anlar içre nâm

Her güneşden kaçmağ-ıçün nefse virse güş-mâl

Cürme hiç irmez eli toľansa da şağ u şimâl

60 Kim ki nefis ârzüsını virmekden itse ihtirâz

Hîç günâha olmaz anıñ ba'dezâ desti dırâz

İki 'âlemde selâmetde kılayım dir isen

Halkdan el çek yüz çevir râhat bulayım dir isen

Cümle halkı nevm-i ğaflet kaplamış uyğudadır

Uyanık geçdi cihânda uyuyan kayğudadır

Sehv-ile incididen 'özt eyler ise kıl kabûl

Mağfiret bulmağ dilerseñ tuţma kîn itme melûl

‘Āleme cev̄r eyleyen zālîm̄den olmaz rāzî Hāk
Mü‘min̄ isēñ kaç zulūm̄den olma nāra müstahāk̄k

65 Zulm-ile bir derd-mendiñ göñlini kim yaralar
Kend’eliyle²⁵⁸ yaralar kendi vücūduñ pāralar

Kim ki hātır yıķmağı itmiş ise kendine hūy
Bir yıķılmış yıķılır girdāba virmez taşra būy

Ey oğul sen kırma kalb incinmesūn mūr u meges
Sen rızā-yı Hākķa baķ hurd olmasun bir kalb-i kes

Kimi yād itmek dilersen hayr-ile kıl anı yād
Hāk ider ‘ālî vü halk içre bulursun eyü ad

[96b]

Çünkü eylik idemezsiñ bārī bedlik itme sen
Her ne itsen kendine eylersin olmazsın esen

70 Ğıybet itme kıpa ağızıñ çek dilin bağlayıgör
Eyledinse tevbe kıl sen şimdiden ağlayıgör

²⁵⁸ Vasl yapılmamış hali “kendi eliyle” şeklindedir.

Kim ki dil çekmezse ğaybet itmeden hāli yaman

Āhiretde kırtlu lāşe yir²⁵⁹ çağırır el-amān

Ğıybeti nehy itdi bārī hazret-i Kur‘ān ile

Bir günāh-ı ekber ancaķ kaçmalı baş cān ile

Ger ‘uķubetden ħalāş olmak dilerseñ yā aķī

İtme şimden girü ğaybet kimseyi sen bir dahı

Der Goften-i fevā‘id-i ħāmūşī [Der-beyān-ı fevā‘id-i Ĥāmūşī]

Ey oğul sen eyler-isen Ĥaķ rızāsını taleb

Emr-i Ĥaķdan ğayrıya ğāyet şaķın sen açma leb

75 Ĥazret-i Kur‘ān-ı Ĥaķdan sende var ise ħaber

ķıl sūkūtı ķalb gözün aç diķķat ile al ‘iber

Bu naşīhatlar ki didüm cān ķulaĝın aña tut

Ger necātı ister-isen söyleme çok ķıl sūkūt

²⁵⁹ Metinde “yir ü” şeklinde yazılmıştır; ancak bu vezni bozmaktadır..

Kim ki mālā-ya'nī ile giçüre evkātını
Yaralar hem qaralar ol qalbiniñ mirqātını

Ehl-i 'aqla hoş sükūt oldı 'adālet şan'atı
Laübālī sözle olmaqdır cehālet şan'atı

Kız ü gıybet itmemek vācibdür andan kıl hāzer.
Ahmaq oldur söyler ağızı 'aklı etrāfı gezer

80 Dilde zıkr it Hakkı dā'im kılma gayra iştiğāl
Ta'n içün hakkı dime izhār-ı Hakkda eyle kāl

İştılāhlar qullanup söz söylemekden sen şaķın
'Ömrini kılma telef vaķtı gözet geldi yaķın

Dürlü lāf urmaqla diri qalbini meyyit kılar
Ger sözüñ dürlü cevāhir olsa da bu qubhı var

Ehl-i sūq-ile nedür luţfı fezāhet itmenüñ
Bu da bir nev'idür ancaķ bed qabāhat itmenüñ

Var oğul yazıķ saña bunda belāğat eyleme
Halka şatma iştilāhı gel talāqat eyleme

85 Kendü 'aybın gör kaç andan düşme eller kaydına
Kendine kendiñ gerekse kendine gel kendine

[97a]

**Der-Beyān-ı Lüzūm-ı İhtirāz Ez-Ahlāk-ı Zemīme [Der-beyān-ı Şıfat-ı
Ehl-i İmān ve Der- 'amel-i Şālih]**

Kāmil īmān-ile mü' min olmağı iden taleb
Dördi dörtten pāk ider ol mü' min-i kāmil-edeb

Evvelā kalbiñ hasedden sen temizle gör işi
Şoñra şay sen kendini kāmil muvaḥḥid ey kişi

Şāniyen bu kizb ü ğaybetden temizle dillerin
Tā ki noḡşān ırmeye īmānına kāmillerin

Şālişen a' māl-ı ḥāliş kıl şaḡın itme riyā
Şem' -i īmānında artsun gün-be-gün nūr-ı zīyā

90 Rābi' an ḡarnıñ ḡarāmdan şakınup ol muḥteriz
Kimde var ise bu dörtler mü' min-i kāmil diriz

Kim ki bu evşāf-ile mevşūf olursa ey zarīf
Olur īmānı ḡavī zātı daḡı olur şerīf

Kim h ar amı yemeden ka maz  a ınmazsa eger
Y celenmez r tbesi  u b da  ok zahmet  eker

 tmez ise niyyet-i h li  ile a m lini
Yazık a m li  abe  kıldı telef a m rını

Kim h l   itmez  amelde hayf a a yazık a a
 ekdig  zahmet me a  at ber-hev dır ber-hev 

Der-Goften-i  n ki Padi  h n-r  Ziy n  verd [Der-s ret-i M l k]

95 Bu cih nda ey  arında  d rt h   lde var keder

P di  h na irer elbette ol d rtden zarar

Evvel  n s arasında g ler olsa p di  h

Heybet-i   h  gider dinmez a a   lem-pen h

  niyen her  n fa  r n-ile  oh bet-g r olur

 aymaz anı kimse h   g zden d  er tekd r olur

  li en   det iden   h  avret ile h lveti

P di  h lık s remez olur es r-i  ehveti

Rābi'an taht-ı mülūkānda cülūs idenlere
Halka zulm itmekden el çekmek de farzdır anlara

100 Pādişāhānda gerekdir 'adl ile inşāf ola
Tā ki 'adli 'ālemiñ ğammıñ atup dil şāf ola

Ger iderse zīr-i destānına zulmi pādişāh
Fā'ide virmez aña at u bisāt-ile sipāh

Çün 'adelet mūriş-i heybet itā' atdır şehā
Emr ü fermānı budur šāhiyyet içre sermedā

[97b]

Leşkerine pādişāh in'ām idüp bahş-ı ğıdā
Bir kılınıñ uğrına cümlesi cān eyler fedā

Der-Beyān-ı Ahlāk-ı Hamīde [Der-şıfat-ı 'Alāmethā-yı Büzürgī]

Dört 'aded hūy ululıġa geldi 'ālemde nişān
Kimde ki olsa bu evsāf olur elbette o şān

105 'İlme ta'zīm iderek üstāddan öġrense o zāt
Toġrıca virir cevāb itmez haṭā-yı türrehāt

Kim ki anda olsa iz'ân-ile idrāk u temīz

'Āqılānı 'ālimānı tutısar ġāyet 'azīz

Ey qarındaş sen 'akıldān-ı cihān isen tamām

Tatlu dillü ol yavaş hālķ-ile ülfet kıl müdām

Çehresi egri sözi bed olma şaķın tā-ebed

Yüz çevir dirsın ķamuya seni sevmez bir aħad

Kim ki düşmenden şaķınmaz kendini kılmaz hāzer

'Āķibet andan görür đürlü elemelerle keder

110 Sen şaķın a'dāya yol virme civārından geče

Düşmeninden ol ırāķ yaklaşmasun gündüz gece

Dostlarla sen otur kalkķ görüş anlarla müdām

Kaç 'adūdan görme sen yüzüñ anıñ ey nīk-nām

Dā'imā dostlar içinde sen şafālar sür şafā

'Āķil oldur ki kaçır görmez 'adūsından cefā

Ey oğul sen yolcısın lāzım saña yol azlığı

Sen biraķ şunı bunı soñra görürsün yazlığı

**Der-Beyān-ı Şıfāt-ı Ehl-i Dünyā [Der-beyān-ı Çār Çiz Ender Vey Hātar
büved]**

Ey arındaş bilmiş ol dört nesnede vardır hātar

Çünki vs'unda şakınmak eyle anlardan hāzer

115 Krb-ı şultandan şakın bedlerle lfet eyleme

Meyl-i dünyā itme 'avratlarla řoĥbet eyleme

Āteř-evřāf olur řāhāna yaklaşma yakar

Bed-edā řaĥř-ile lfet eyleyen cāndan çıkar

Çünki dünyā bir yılandır zehriñ ierden ttar

Zāhiri naķř-ı nigār aldar seni birden ytar

şöyle ki evvel baķıřda saña zībā görinür

şnra zehrinden ytanlar yüzi üzre srinr

Grinş zīnetl ammā zehri insān öldürür

Uĥramaz semtine 'āķil ĥonca glken soldurur

[98a]

120 Sen de şıbyān gibi bakma şakın al şüretlere
Rengine meyl itme şakın benzeme 'avratlara

Ƙocamış dünyā müzeyyen bir gelin duvağ-ıla
Tāze tāze niçe erler olmağda ağ-ıla²⁶⁰

Hīç anıñla çift olur mı tek durur 'āķil kişi
Üç talāk-ıla boşar başdan şavar kāmīl kişi

Ʀudağıyla er yanında hoş güler yüz gösterür
Dişleriyle ısıtır zahmı aña yüz gösterür

Der-Beyān-ı Delā'il-i ehl-i Sa'adet

Dört 'aded nesne cihānda baħtı hoş zāta nişān
Kimde [ki] bu dört olur şāhib-sa'adettir o cān

125 Aşlı nesli pāk olandır başı devletlū kiři
Bed-aşıllar ādem olmaz kanda tēc göre başı

²⁶⁰ Vezin eksiktir.

Bilmiş ol ki bahtı hoş olandır [o] re'yi řavāb

Re'yi toğrı olmayan kādır midir vire cevāb

Kim ki inkār-ile oldu Haq 'azābından emīn

Kāfir-i mutlaqdır ol olmaz karīn-i mü'minīn

şanki üç beş gün kadardır 'ömr-i dünyā yok ziyād

Ėāfil oldur ardın öñin saymayup itmeye yād

Qalbi pāklik yüce bahta bu dağı āhır delīl

Qalbi nā-pāk[lar] olurlar rüz-ı maşserde zelīl

130 Bu cihānīñ lezzeti fānīdür andan geçegör

Haq eri dāmenlerin tut qalb gözünü açagör

Nefsiniñ ārzūsı ardı řıra uyma yetişür

Dost dutunmaq bu Ėarābı nice saña yakışur

Bu Ėarābıñ zahmetin çekmekde var mı fā'ide

'Āķibet kabre giriş oldu muşarrağ kā'ide

Niçe yıl sürsen de 'ömri tende cān durmaz gider
Cümle a'zāñı bu toprak yir bütün kalmaz gider

Yok seniñ-çün virmemekde cānını bir çāre hīç
Nefs-i emmārendi aldar bilmedin bī-çāre hīç

Der-vaşf-ı 'Āfiyet ü Hayr-ı 'Āfiyet

135 İy 'azīzüm āhiriñ hayr olmasın ister isen
Arasañ anı bulursuñ dört 'aded eşyāda sen

Evvelā olmağ emīnlik şāniyen re'y-i 'iyāl
Şālişen şihhat bedende rābi'an fāriğ hayāl

[98b]

Çün hıyānetden emīnsin hānedānıñ gör gözet
'Ākıbet hayr olmağa 'ālī nişāndır ey düzet

Göñlini çek bu cihāndan ki olasın ten-dürüst
Arama dünyāyı ašlā diñle sözüm sen dürüst

Nefsiniñ ārzūsını kaṭ'an getürme sen dile
Düşmeyesin nefsinin duzağına bile bile

140 Nefsiniñ isteklerin sen al ayağıñ altına

Sen naşîbiñ aña az vir bakma anıñ hālına

Dā'imā yoldan çıkararı nefis ile şeytān la'ın

Çalışurlar ki atalar çāh-ı gayyāya hemīn

Nefsiniñ ur başına dā'im anı hor tutagör

İrtikāb-i her hārām itdirmesün tez atagör

Kim ki nefsin toyura tā burnına çıkınca ger

Anı kuvvetlendirür 'işyān için yağa çeker

Her nefis tatlu ta'āmı al boğazından geri

Dürlü emrāz u belāyādan olursun sen berī

145 Leb-be-leb karnın toyurma tağdaki hayvān gibi

Yime şığırlar gibi yatmayasın harvān gibi

Sen oruçlu gibi tur gündüz ta'āmı yi pek az

Manḍa mısın ki şikenbe tıldurursun tā boğaz

Der-beyān-ı Sālikān-ı Rāh-ı ʿUḫbā

Giceler tā şubḥa dek uyḥuda çeşmānıñ seniñ
Nefse rāḥat virme ki olmuşdı düşmānıñ seniñ

İy oğul kalk aç gözün Ḥaḳ yoluna sālİK isen
Ḳabrine yandır çerāğı kendine mālİK isen

Yemek içmek uyumaḳ sığır gibi ḥayvānadır
Böyle insān olmaz illā ki meger dīvānedir

150 Āḥiri ḳabre giriş var sen uyursun anda çok
Bunda at yorğanı kalk [sen] anda lāzım örtü yok

Bu ḳafāya bağlama gön̄lün be-ğāyet tiz geçer
Dāmeniñ devşir eliñ çek bunda olanlar göçer

Sen neden bağlandın āyā bu denī dūnyāya sen
Yok beḳā anda ne sende düşme gel ğavḡāya sen

Arḳada dürlü libāsla virme zīnet zāhire
Bāḫını nūrlandır uysun nūr-ı bedr-i bāhire

[99a]

Bu cihānıñ yoq beķāsı Őekl-i zībā arama
Cümlesi arda qalur atlasla dībā arama

155 Geç hevā ile hevasden Hāķķa qul ol Hāķķa qul
Cennet iķre hulle gey dūnyāda yamalu da ol

Yapağıdan yamaluca hırķayı ber-dūş qıl
Terk-i dūnyā Őerbetiñ 'aqlıñ elinden nūş qıl

Hırķayı yünden geyince olma mağrūr kendine
'Ucb-ıla kibri atagör dūşme Őeytān bendine

Ecr umarsan āķiretde ol palās-pūş-ı melāl
Böyle fānīniñ libās-ı fāķirinde yoq me'āl

Bu ĥarāb iķre bezenmek zaķmeti çekmek neden
Yıkılacaķ bāğ iķün dūrlü fidān dikmek neden

160 Söyleyin Őırtlarda dūrlü renkli eşvāb olmasun
Altıara qaba dōşek üstlerde zer-bāb olmasun

Ḳaba ḥāşır merd-i rāha bir ḳabā penbe döşek

Ḳabr içi toprak döşek olur ana yarın ne şek

Ḥaḳ ta'ālā ḥatm ide īmān-ıla İslām-ıla

Ola āḥir beytimiz cennet evi ikrām-ıla

Der-Beyān-ı Medḥ-i Muḥibbān-ı Faḳīrān-ı Şāliḥīn [Der-tevāzu' u Şoḥbet-i Dervīşānī]

Var ise sende 'aḳıl hem daḥı 'irfāndan nişān

Rāh-ı Ḥaḳḳa sālīk ol daḥı ḳarīn-ı sālīkān

Dīn ü īmānı ḳavī merd-i faḳīr ile otur

Böyle erden ḳaçma sen de zıkr u fikr-i Ḥaḳda тұr

165 Faḳra şābir şāliḥāndur cennetiñ miftāḥları

Bunlara buḡz ideniñ zaḥmet çeker ervāḥları

Böyle zātıñ ḥırḳasında yaḳa olmaz var delik

Neylesün dünyā libāsın geydügi yūñ gündelik

Merd-i rāh olan ayak ḳor nefsini baş üstüne

Ḥaḳḳa yol bulmaz o kim ḳor nefsini baş üstüne

Sālik-i ḥaḳ bu cihānda istemez köşk bāğçe bāğ
Derd-i uḫrā ile fikri sīnesi dāğ üzre dāğ

Ṭutayım dünyā serāyın sen çıkar tā āsümān
‘Āḳibet yir altına girür vüçūd olur nihān

170 Sen işitdin Rüstemi dārāt-metīn kuvvet-cebīn?

Yine Behrām gibi girdi toprağa yidi etin

[99b]

‘Āḳıl isen āḫiretten ġāfil olma gözüñ aç
Açma esrār kimseye sen itme ‘arz-ı ihtiyāç

Bu cihānıñ şiddet-i berzahlarına şābir ol
Sendeki ni‘metleri bil Ḥaḳқа dā‘im şākir ol

Şükr ile artar sa‘ādet olma küfrān ni‘mete
Şabra me‘lūf ol sükūt it kılma şekvā zahmete

Der-Vaşf-ı Bed-Baḥtān ve Der-Naşā‘ih-i Sālikān

Baḥtı bed eşḫāşa geldi dört eşer ki bed-eşer
Biri cāhillik ikinci tenbel olmaḳ bed beter

175 Kimsesizlikdir üçünci oldu dördünci hasıs

Kim ki bu dördün biridir aldadır iblīs desīs

Kim tekellüf kaydına düşerse ta'bır itmede

Kendine gelür nedāmet halkı tekdır itmede

Kim ki kendinde 'ibādet kaydı vardır dem-be-dem

Şüphesiz ehl-i sa'ādetdir uğurlu hoş-ka-dem

Nefsiniñ ārzūların alan ayağı altına

Varmış olur nefsinin burnını kıрмаğ semtine

Ekl ü şürbi pek niẓāmlu itmeye sa'y eyleyen

Ol kişidür ki şırâtı geçmede emekleyen

180 Kim ki yüz çevirse bu şürd'ardını²⁶¹ ārzūsına

İrdirür Hāğ āhiretde kendini ārzūsına

Bu cihānıñ kām-rānı ötede nā-kām olur

Zühd ü taqvā ile 'ābid āhiri nīk-nām olur

²⁶¹ Vasıl yapılmamış hali “şurda ardını” şeklindedir.

İy muvaḥḥid emr-i Ḥaḳḳı tut ma'āşiden şaḳın
Gitme nefsiñ ardu şıra olasin Ḥaḳḳa yakın

Oḳı Ḳur'āndan işit bil emr ile nehyi nedir
Añla ki dünyā degil şādlık yeri zaḥmḥānedir

Kim ki dünyā zevḳin itse āhiri cennet şafā
Kām-rānlık andadur bu dār-ı fānide cefā

185 Dāmen-i şer'-i nebīyi ḳoma elden pekçe tut
Şeyḥ-i kāmilden ta'allüm eyle ḡayrısın unut

İn Der-Zıkr-i Riyāzat ve Evşāf-ı Riyāzī

Rütbeñ 'ālī olmağı rāḡıb isen 'uḳbāda sen
Ey oḒul rāḥat ḳapusiñ ḳapa bu dünyāda sen

Kim ki rāḥat bābını dünyāda ḳaparsa tamām
Āḥiretde açılır kendine ḥoş *bābü's-Selām*

[100a] Ḓayr-ı Ḥaḳ her kim ki nāsdan diler-ise ḥāceti

Yol yañıldı 'âlem içre çok çeker o zahmeti

Ey karındaş terk-i 'izz ü cāh kıl haq yola gir

Kendini eyle sezā-yı mağfiret maḵsūda ir

190 Hor olur maḥşerde kim ki manşıba rāğıb olur

Kim ki ḵurbiyyet dilerse haq yola tālib olur

Bu cihānıñ rif'ati egri yola çekmekdedür

Ten-perest eyler seni 'ömrüñ telef itmekdedür.

Sen kaçan terk-i hevā itsen olur nefsiñ zebūn

Nefsinüñ sen bür ḵulağıñ ḵurd iken olur ḵoyun

Çünki dil zikr-i Hudāda olıcaḵ ḵalb nūr olur

Nefs-i emmāreñ çeker el ḥīlesinden dūr olur

Kim tevekkül ḵılşa Haḵḵa loḵmaya ḵāni' olur

Kim tama'la düşse hırşa yoluna māni' olur

195 Ḵısmet-i rüz-ı ezel her rüz saña gelmekdedür

Sen dilenme kimseden Haḵdan dileñ bitmekdedür

Hak ta'ālādur viren her kulların isteklerin
İster iseñ andan iste gayrılardan çek elin

Der-Zıkr-i Mücāhede-yi Nefs-i ğaddār

Nefsi öldürmek dilerseñ olmaz illā üç ile
Saña deyem anları der-hātır eyle güç ile

Hançer-i hāmūş taķın açlık kılıcını dutun
Yalñızlık mızrağıyla uyıuyı ürküt bütün

Kimde ki bu üç silāh mevcūd ise erdür o er
Nefs-ile şeytān pākılar bu silāhlarla gider

200 Kim ki yād itmez Hudāsın kaldı yād illerde o
Oldı şeytān aña yoldaş zemm olur dillerde o

Ehline dünyāyı İblīs gösterir zīnetde hoş
Yağlı tatlı loķmalar düşer bugün yarını boş

Kim ki kayd-ı sīm ü zer cem'inde olsa dem-be-dem
'Āķibet dürlü 'uķūbet çekmege başar ķadem

Ol kişi kim āḫiret sa'yı ola kārı anuñ
Her umūrında mu'ini ḫazret-i Bārī anuñ

Māl-ı dünyāyı denīler zümresine virdiler
Āḫiret baḫtını zühhād behresine virdiler

[100b]

Ey ḫarındař düşmeniñ şeyṭān la'ındur aç gözün
Boynuna āteř pülādın geçürür yaḫar yüzün

205 Müdbir oldur ki yüzün dünyāya döndürmek diler
Devlet-i 'uḫbāsını böyle kişi depmek diler

Ey oḡul Ḥaḫ zıkrine meřḡül olagör sıdḑ-ıla
Ġülyabānī-miřāl tut itme ülfet ḫaḫ-ıla

Der-Beyān-ı Şabr-ı Faḫr u Fāḫa

Faḫrını bildirme ařlā şu cihānda kimseye
Çekme bugün zahmeti yarın içün kimler yeye

Çün yarın cānı viren ḫaḫ rızkını da ol virir
Bir dilim etmek içün sen ḡamm yeme ele girir

Niceye dek sen arınca gibi oldu dne-ke

Sen er ise far-ı merdnı ek ol erlere e

210 Sen tevekkl zre ol ki andadır saa zafer

Rıznı ular gibi virr Hd itme keder

Ha d'im kr ider merd-i far olur abr

Bir dilim nn ise de [sen] ıl an'at ol ekr

Tutma zengin dmen eilme olup iki at

T ki sen olmayasın ehl-i nif-ıla yek at

Aniyadan slik in h olur mı 'r u nm

Eski pre pre hıra ho libsdır saa nm

Bu cihnda nmdrlı isteyen ayıda yok

H olur mı byle amalar havdan crmi ok

215 Zeyn-i dnydan fergat var ise sende eger

Nidesi atı bist at dernından gider

alb yzin nki hevdan ho evirdi ey gzel

yle bil ki H rızsın bulırsarsın b-bedel

Kim ki dünyā hırşın eylerse tama'-kār olarak
Bilmiş ol ki şüphesiz irmez aña hīç dād-ı Haķ

Aña bir deve ķuřıdır işbu nefis-i bed-'ayār
Ne devedir yük çeker hem ne ki ķuřdur hoş uçar

Sen ki dirsın uç aña ol dir ki saña üştürem
İster iseñ yük ķomaķ şırtına dir ki tã'irem

220 Zehr ağacı gibi reng-āmīz ü sermeddir nefis

N'eyleyem tadı acı ķoķusı pek beddür nefis

[101a]

Nefsi sevķ-ı tã'at itsen ķatı süstlük gösterür
Çengi vü çāģāneye çāpükle cüstlük gösterür

Nefsini yeñdir ki tařdīķ idesin cürm itmeden
Her ne emr iderse lāzımdır ki 'aksi gitmeden

Açlıģ-ıla hem řusuzluķdur kıran burnun anıñ
Rām olursa böyl'olur țoyurma ķarnını anıñ

Sen daķı üştür gibi gel yola yüki țoğrı çek

Ya'nī kim t̃ā'at yŭkŭñ ũštŭrce çek olma köçek

225 Kim ki serkeşlik ider bu yükleri çekmez gider

Nice anbār t̃oldurur la'net ile çeker keder

Çün ezel kıldın kabŭl işbu emānetler yŭkŭñ

Kime eylersin kime çekmekde minnetler yŭkŭñ

Çünkü evvel sen fuzŭlluk eylediñ bu hızm̃ete

Gerçi kıldınsa cehŭlluk gelmelŭsün t̃ā'ate

Pek çalış tenbellik itme çün dimiş idiñ belī

Hızm̃etiñ gel 'uhdesinden olasın t̃ā sen velī

Kim ki Hakkıñ t̃ā'atında ũşenŭr keslān olur

Doğrı yolun azıdır işin sonı hızlān olur

230 Korkulu gāyetde bu yol puşuda yollar kesen

Hoş kulağuz it tedārŭk kalmayasın yolda sen

Menziliñ katı ırakdır yŭk ise şırtda ağır

Sa'y ideğör kalma arda ses irişmez biñ çağır

Kim ağır yüklü ise şaşar kalur hayrân olur
Ol dem anıñ gözlerinden kanlu yaş bārân olur

Bu ağır lāşe vücūdlā kıl yüküñ sa'y it hafîf
Yolhsa yol şiddetlidir zahmet çekersin ol 'afîf

Hîç degil seniñ yükün bu cîfe-yi dünyâ-yı dūn
Anıñ içündür ki olduñ sen de bu yolda zebūn

235 Çünkü bu yolda meşakkat dürlü zahmet cāna var
Şimdiden görsen tedārük uymasan nefse ne var

Vaqt-i tã'at cüst ü çâpük olagör rüzgâr gibi
Aldadur dünyâ seni bakma katı mekkâr gibi

Der-Beyân-ı Ahlāk-ı Zemīnehāy

Ey güzel huylu kişi alçağ olur beş hūy ebed
Gerçi bed alçağ çok ammā cümlesinden bed bu bed

[101b]

Evveli olmak hasūd ikinci kīn tutan hağūd
Oldı üçünci 'ucub kendin gören şahş-ı tarūd

Rābi'ı tārğınlıgın yutkunmayup olan ğazūb
Bil ki beşinci baħıllıktır tamām oldı 'uyūb

240 İy oğul kaç git tolanma bu hışāl eṭrāfına
Alçağın alçağı bunlar uyma nefsiñ lāfına

Ğıllı ğışşı at derūnından ki ol pākī-şıfat
Evveliñ hāk ahiriñ hāk olagör hākī-şıfat

Hırşı at olma tama'kār tut kanā'at kūşesiñ
Āhiri var çün ölüm kılma harāb endīşesiñ

Dost-ı haqla hem-nişīn ol ehl-i şer'-ile görüş
Düşmenāndan kıl hāzer anlarla itme oturuş

Der-Mezemmet-i Müdbirān-ı Bed-kārān [Der-'Alāmāt-ı Müdbirī]

Dört 'alāmetdür ki geldi müdbirīn içün nişān
Tut derūnında anı belle hāzer kıl ey cüvān

245 Ahmağ-ıla meşveret kılmağ işinde birisi
Eyülik bilmezlere baħş ü 'atā ikincisi

Şālîşî dostdan naşîhat itmeyenlerdir kabûl

Bu da müdbirlik nişânıdır fuzûllanma fuzûl

Rabî'î dünyâdan 'ibret almayan müdbir olur

Böylelerden halk u 'âlem cümle müstenfir olur

Müşkilinde danışanlar aḥmak ile câhil-ile

Yol yañılmış kelb ider şeytân anı aldar hele

Mâlinı bezl iden eylik bilmeyen câhillere

Nice varır karışır böyle sefîh muḳbillere

250 Böyle aḥmak câhile altun viren bulmaz şeref

Nâzenîn altunı isrâf eyler ol kılar telef

Çünkü dostdan dinlemez aḥmak şaḥış dost pendini

Düşer âḥîr semt-i bâd-bâre kırar peyvendini

Aç gözini 'ibret al mekr-i zamāneden şaḥın

Olmayasın zümre-yi aḥmaḳlara sen de yaḳın

Kimde ki 'aḳl u başîret ola âgâhdır o zât

İhtirâz ider bu dörtden sâlik-i râhdır o zât

Der-Beyān-ı Evsāf-ı Berdegī [Der-beyān-ı Ān ki Ḥaḳīr Dāšten Ne-bāyed]

Bilmiş ol ki geldi dört nesne büyük hem mu'teber
Gerçi bu dörtde küçücükdür görünür evvel nazar

[102a]

255 Birisi düşmendir anıñ ol biri âteş olur

Ol biri de hastelikdir çekmesi pek güç olur

Oldı dördünci 'ilim ki şāhibiñ a'lā ider

Gözde bunlar küçücükdür şonları büyür gider

Düşmeniñ her kim görüp ḥor eylese gözde ḥaḳīr

Şoñra çok zahmet çeker andan fiğān eyler faḳīr

Bir kıgılcım atsa âteş göz anı ḥor şandırır

Ḳıza kıza bir 'alev olur cihānı yandırır

Her ne deñlü az olursa 'ilmi öğren tutma ḥor

Anıñ için ki 'ilimde var şeref artar o nūr

260 Cehli 'ilm eyler izāle andan az artmaḳdadır

Çoğı 'ilmiñ olur azdan cehli azaltmağdadır

Yüz karasıdur cehālet 'ilm-ile yüz ağ olur

Birikince azlar artar niçe kumdan tağ olur

Diz çok üstād karşusunda günde beş sâ'at olur

Şabr it ağırsa diziñ sen bulasın rif'at olur

Ger maraz az olsa da çāpük 'ilāciñ bulagör

Andan 'āciz olmadan sen düz mizāciñ bulagör

Bir sivilcüye 'ilāc gör ol büyür çıban olur

Şonı yaşdıķ ile döşek hem dahı yorğan olur

265 Sen şakın düşmen sözünden kendini eyle hāzer

Sürçmeden evvel ayağıñ eyler iken hoş güzer

Āteş az iken muķeddem kaṭre-yi āb söndürür

Ger 'alev aldıkda sönmez çok tolaylar döndürür

Hak Ta'ālā āteşi göstermeye her iki dār

Hıfz ide Bāri' Ta'ālā görmeye kulları nār

Hak Resûlün hürmeti-y-çün sen sırâtı tiz geçür
Şalli ve sellim 'aleyke havz-ı pākinden içür

Der-Beyān-ı Çizhāyī Ki Ez-[ānhā] Rüsivāyī Āyed [Der-beyān-ı Çār Çizī ki
Çār Çiz Diger-rā mī Zāyed]

Kimde ise dört zemīme bil muḥakḳak ey oğul
Andan āher dört dahı gelmekde muṭlak ey oğul

270 'Āķibet elbet rüsivāyılık lec itmeden²⁶²

Hem olur nādim o targin kişiler ger gitmeden

Şüphesiz kibr eyleyen eşhāşa düşmen çok olur
Tenbel ādem ḥor olur hīç aña rağbet yok olur

[102b]

Meclis içre lec ider ḥod-bīn 'inād itse zuhūr
Nefret ider 'ālem andan ellerin cümlesi yur

Uzadup targinlığın sürüp giden aḥmak cehūl
Soñra taşla dövünür pişmān olur ebter fuzūl

²⁶² Mısraın vezni bozuktur.

Kim ki burnuñ kaldırur kibr-ile göge ser çeker
Dostları düşmān olur hep cümlesi eller çeker

275 Kim ki 'ādet idine tenbelligi olur rezāl
Kendi ayağına balta kendüsi urur sefāl

Kim ki tārğınlıgını yuṭmaz ise ey cā-nümā
Anı insān şanma ḥardan alçaq olur dā'imā

[Der-Çār Çizī Ki Beḳā Nedāred] Ve Der-Beyān-ı Şıfat-ı Nā-cins Aşḥāş

Ey ḥoca dört nesne vardır anda olmaz hīç beḳā
Vir kulaq diñle anı tut ḥātırında ḥoş-liḳā

Pādişāh zulm itse bākī ḳalmaz aña şaltanat
Dostlar āzārı da sürmez hem de itmez bī-nüket

Bir beḳāsız daḥı oldur ki zenānıñ sevmesi
Biri de cins olmayan şahş-ıla yārān olması

280 Ger re'āyāsına zulmı eyler ise pādişāh
Şaltanatda az turur gelür geçer çün aldı āh

Ger iderse dostların ba'zan aralıķda 'itāb

Yok beķā tırmaz geķer gūyā ki ĥaıı-ı rūy-ı āb

Bir zamān itse muĥabbet zen saña yokdur vefā

Bir zamānı da olur aķız aķar eyler cefā

Ger ĥilāf-ı cins-ile tırsa otırsa bir kişi

Bunda da yokdur temel pek tez ĥarāb eyler işi

Baķ saña ķarķa ne bilsün 'ařķ-ı gūlden bī-ķaber

Būlbūle yaklaşmaz ařlā uzacıķ uķar gezer

285 'Ömrüñ eksildür kiřiniñ řoĥbet-i nā-cins pelīd

Cümle maĥluķ iķre ĥāl bu şanma ādem de vaĥīd

Ķarřuña nā-cins gelürse yüz ķevir baķma oĥul

Yel gibi geķ git yanından tırma eglenme şavul

Der-Şükr-i Ni'met Mî-güyed [Der-beyân-ı Çâr Çîzî ki Ez-çâr Çîzî Diger
tamâm Bâşed]

Oldı dört nesne cihānda yine dört şeyden tamām

Çün işitdin anı benden hoşça zabt it ey ğulām

Kişiniñ 'ilmi 'ağıldan bulısardur çün kemāl

Hem hūlūs-ı niyyet ile olur a'mālda cemāl

[103a]

Zühd u taqvā ile dīniñ dā'imā kāmil olur

Ni'mete şükr ile artar dem-be-dem şāmil olur

290 'Aql-ile hāşıl olur 'ilmle kemālâtı ziyād

'İlmiñ olursa 'amelsiz kimse itmez seni yād

Şükr-i ni'met arturur ni'metleri kat kat ider

Ġāfil-i şükri uyandur kendine gelsün yeter

Ni'mete şükr itmemek anuñ zevālin gösterür

Şākır-i eltāfa hoş ğāyet kemālin gösterür

İdemez tahşîl-ı 'ilmi başda 'aqlı olmayan

Cāhilān ile oturma soñra qalursun yayan

Kimde ki 'aql olmaya 'ilm-i şerîf aña muḥāl
Bil ki bir kuşdur 'ilim 'aql oldu aña perr ü bāl

295 Kim ki 'ilmi öğrenüp metrūk olursa ḥayf aña
Evvel 'aqlı var imiş soñra kaçırılmış bir yaña

'İlmi taḥşîl eyledinse sen ifāde eyle gel
Ders oḡut tekrār-be-tekrār sen i'āde eyle gel

Niçe kesler müstefîd olsun gidersün cehlîni
Nām u şānıñ arturur nāmdār ider 'ilm ehlini

Der-Ānhā ki [Çār Çizî ki Ānhā-rā] Bāz-Gerdāniden Muḥāl

Bilmiş ol dört şey ki var gitdikde ol dönmez geri
Çünkü gitdi elden ol dört hîç gerü gelmez yeri

Bir sözi ki söyledin çıkdı ağızdan nāgehān
Şanki bir oḡdur kemāndan çıkdı gitdi bî-gümān

300 Söylenilen söz gelür mi hîç gerü mümkün midür
Bir każā gelseydi hîç döndürmesi ḥaddin midür

Bir okı ki atmış olduñ çıkdı yaydan dönmez o
Buncılayındır geçen 'ömrüñ telefdır gelmez o

Şaymayup şonuñ fikirsiz söyleyen ahmağ dede
Şoñra çok pişmān olur didüğine gide gide

Söylemezden sözi evvel zabtına kādır idiñ
Çıkdı ağzından çıkan gizlenmek olmaz çün didiñ

'Ömrünüñ bākīsini şimdi ganīmet tutagör
Gitdi elden gidecek bākīye gayret tutagör

305 Bir kişi kādır degil ki bir kazāyı redd ide
Kim ola rāzī kazāya rütbesi a'lā gide

[103b]

Kim ki isterse selāmet hūyların kılsun hamīd
Ağzına mühr-i sükūtı uragörsun ol vahīd

Ger sezādır 'ömrini tutsan 'azīz sen ey 'azīz
Çün geçen geçmişdi bārī eldekini tut azīz

Der Zıkr-i Hāmūşî vü Seḥāvet [Der-şıfat-ı Çār Çızî Ki Ez-çār Çız-î dıger Mî-āyed]

Bil ki dört şeyden daḥı dört nesne ḥāşıldır oḡul

Anları benden alup zabṭ iden ‘āķıldır oḡul

Kim sūkūtı ‘ādet eylerse cihānda ol kişı

Cümleden olur emīn endīşede qalmaz başı

310 Çün selāmet var sūkūtde hem emīnlik ḥāsılı

Eylik eyle yād ider ‘ālem bu tarzı ‘āķılı

Kim yol-ıla ola cevmerd erler içre oldur er

Ni‘metiñ şükriñ bilür ol ni‘meti artar gider

Ni‘metiñ şükriñ bilüp²⁶³ bî-hüde sözden yumsa fem

Anıñ içündür selāmet artmada dürlü ni‘am

Ger dileseñ ki olasın dā‘imā ḥalkdan emīn

Yüri var eylikde ol eylik ile yād ol hemīn

²⁶³ Metinde “bilürse” yazılan kelime bu şekilde tamir edilmiştir.

Her kimiñ ki ‘âdeti olsa anıñ hâlka kerem

‘Âlem içre ol kişi olur ‘azîz u muhterem

315 Her kim eylik eyleye yâhûd ki bedlik eyleye

Kendine eyler anı hep her ne ide eyleye

Hakka kulluk eyle kulluk gice gündüz ey ahî

Sen şaķın olma bahîl cevmerdlik eyle ol sahî²⁶⁴

Der-Beyân-ı Ân ki Hârî Âred [Der-beyân-ı Hâşıl Şüden-i Çâr Çîz Ez-Çâr Çîz]

Bil ki dört şey’iñ dahı dört nesne olmış mîvesi

Añla sen bu nükteyi kim acı olur yenmesi

Kim ki andan ola şâdır işbu kâr-ı bed-eşer

‘Âkibet dörtten toğar dört derd-eşer dahı beter

Kim ki sonuñ şaymadan bir iş tuta egri gider

Âhiri nâdim olur soñra çeker gâyet keder

²⁶⁴ Metinde “صخی” şeklinde yazılmıştır.

320 Her kim itmez ihtiyâtı işlerinde hayf aña

Yüklenür gamm yüklerin yok fâ'ide sonı fenâ

Kim ta'annütlük iderse pâdişehle söner o

Qaldırır dünyâdan adın gelmemişe döner o

Kim ki bed-hûyluq ile uygunsuz olsaydı işi

Dostları andan kaçarlal döndürür yüz her kişi

[104a]

Kim ki bâgî ola tuğyân eyleye şah üstüne

Gündüzi olur qarañu vaqti âh âh üstüne

Kim ki kibr ile çeker baş kimse varmaz yanına

Qurt gibi yalnız qalur hayvân da gelmez yanına

325 Kim ki sâ'illikle halkı bezdirir avuç açar

Yanına uğratmaz anı kimse hep andan kaçar

Der-Zıkr-i Terk-i Zînet [Der-tevâzu' u Terk-i Tekellûf]

Başını zeyn itme altun servili destâr ile

Âdem isen bir gönül yap tuta dest ar ile

Sen ki itmezsın cihānıñ terk-i ʿizz u cāhını

Başına niçün geyersin terk-i cāh külāhını

Er degildir ol kişi kim kendini düzer koşar

Kaşd-ı cān itmiş olur ten besleyen ahmağ beşer

Her kişiniñ zātına aʿlā olur taqvā libās

Yüz çevir dünyādan ey sālīk derūndan gide pas

330 Kim ki fānī zīneti kaydındadur er olamaz

Ehl-i dünyā olsa sālīk maqşada yol bulamaz

Bu kıyāfet bozmanıñ çıkmaz sonı gel gir yola

Qalbini pāk eyle pāk taqvā tarīkıñ al qola

Kendini medh itmeden kaç oldur İblīs şanʿatı

Aşlı hāksın sen de hāk ol tā bulasın rifʿatı

Çünkü İblīs-i laʿīn Ādemden aʿlāyım didi

Tā kıyāmet oldu melʿūn-ı ebed kibr eyledi

Yaradılış hāk olan Ādem tevāzuʿ eyledi

Hiʿati nār olan İblīs azdı böyle söyledi

335 Dergeh-i Hâkdan sürüldi kibr ile İblīs fużül
İdicek Ādem tevāzu'la du'ā oldu kabūl

Hāzret-i Ādem 'azīz olmuşdı istigfār ile
Hōr haķīr oldu rezīl İblīs de istikbār ile

Dāne topraġa düşerken eller üzre tutılır
Baş çeken başaķ doğanda ayak altı sürtilür

Der-Zikr-i 'alāmet-i Eblehān

Dört 'alāmet-ile bilürsün cihānda eblehi
Ben saña bir bir deym hıfz it olasın āgehi

Biri oldur ki görünmez kendü 'aybı gözine
Āherin 'aybın arar kıtup şebīn gündüzine

[104b]

340 Bir de tohm-ı buhl eker tarlasına ol bed himār
Bu ekinden biçilen maḥşūlı cevmerdlik umar

Birisi de bed-edā andan ider halk nefreti
Hâk bu kim kimse kıtında olmaz anuñ raġbeti

Kim ki anuñ 'âdeti bed-hûyluğ itmekse müdām
Başa çıkmaz bir işi noğşān olur bulmaz nizām

Kötü hûylar kendüsine bir belā-yı cān olur
Bil ki bu bed-hûy ne hayvān hem de ne insān olur

Ağacı nār-ı cahīmdan buhl anuñ budağıdur
Hayye-yi gayyā bahīller içi tolu ağıdır

345 Hey 'aceb kıanda görür cennet yüzüñ āyā bahīl
Bil bahīl gūyā kıarınca başmış anı buhl-ı fīl

Kaç bahīllerden buhuldan ber-ıaraf ol ber-ıaraf
Çık o bedler şayısından sen şeref bul sen şeref

İn Baş Der-Zıkr-i 'āfiyyet Dāred u Refāhiyyet [Der-beyān-ı 'Ākıbet-
endiş]

Dü cihānıñ berzağından kıurtaram dırsen seri
İki şeyden kaç řaķın çek elini andan geri

Çek elin dünyādan eyle terk-i nefis ārzūsını

Her belâlardan emînsin kırtarırsın sen seni

Sen tãma'la derd-i hırşã ger olursañ mübtelâ

Saňa yüz tıtar cihânda şad hezârânî belâ

350 Ol kışi kim aķçe nâmiyla belinde yok kemer

Yolda çölde yalıñız yürür gezer itmez keder

Ya'nî kim hırş ile aķçe cem' iden aķmak pelîd

Gice gündüz râhatı gider olur kırkak pelîd

Kim yakasın nefs-ile dünyâdan eylerse halâs

Kırtulur dürlü hatardan hem olur hâş oğı hâş

Niçe kimse nefsinin ârzûsına olmuş esîr

Ėamm buķağusı ayakda boynı zencîrde keşîr

Nefsi ârzûsına düşmüş kışcağazlar tag aşar

Dâne hırşıyla gelür avcu duzağına düşer

355 Bulayım dirsene ki râhat tıt kanâ'at kûşesiñ

Bu cihânın varı yoğun çekme hiç endişesiñ

Qahr-ı Haqq-ıla 'azābdan sen şaķın olma emīn

Dīn qarındaşına āzār eyleme sen kaç hemīn

[105a]

Bir muşībet gelse hīç bir kimseden umma meded

Bil saña imdād iden Haq hem mu'īniñ ol Şamed

Her kimi incitdirirsen i'tizār eyle aña

Hātırını al ele iste helāl itsüñ saña

Ger ğanīlık isteyen Haqdan qanā'atda olur

Hem qanā'at eyleyenler bil selāmetde olur

Der-Zıkr-i Şıfat-ı Ğafilān mī-güyed [Der-beyān-ı Çār Çizī ki Şāhib-i
'Aql u Dāniş Ez-inhā Dūr Bāyed Büved]

360 Kim ki anıñ 'aqlı başında daķı 'irfānı var

İşbu dörtden kaçmak elzemdir bilür iz'ānı var

Kendü işün nā-sezāya açma aşlā söyleme

Er isen nā-ehle sırriñ āşikāre eyleme

Ger reşīd 'āķıl isen bed işlere meyl eyleme

Ağır ol yeynilik itme soñra vāveyl eyleme

Ger olasin cümleden a'lā zamāne içre sen
Sofranı eyle küşāde tā iresin ecre sen

Postunuñ vir hükmini icrāda 'ādil ol begim
Zir-i destānındaki dil-rīşe hoş-dil ol begim

365 Kim ki ğayra itdügi nuşh-ile 'āmil kendisin
İtdügi nuşhı tutarlar cān eliyle ğayrısın

Kim ki kendi sözlerinden yine kendi uşanur
Ğayrılar ol sözleri hīç diñlemez (?) şatur

Ėanķı şey ki hāzret-i şer'-i nebīde nā-pesend
Anıñ eṭrāfıñ ṭolanmaz kaçar andan hūş-mend

Bir kitāb-ı fıkḥ içinde yazılan ḥaķ mes'ele
Kendini uydur aña ṭut yazdıģınca al ele

Yohsa anı kendine uydurma şaķın ey püser
Bu ḳapalu yola gitme çarpılır dīvāre ser

370 Ğafil olma aç gözün şer'-i şerīfe uyagör
Gir bu kapudan içerü taşrada kalmayagör

Der-Zıkr-i Şıfat-ı Zindegānī [Der-şıfat-ı Restgārī]

Şüphesiz var kurtuluş üç dürlü şey'de anı bil
Ben saña bir bir deym sa'y eyleyüp hıfzında kıl

Evvelā havf eyle kim haqdır 'azāb-ı zü'l-celāl
Şāniyen gāyet ara kendiñ için rızk-ı helāl

Şālişen sālīk isen tođrı yūri haq yola git
Kırtaran ancak yağa bu yolda taqvādır yigit

[105b]

Ger tevāzu' eyler isen dost olur halk-ı cihān
Tağdaki hayvān dađı mūnis olur ol hemān

375 Başın egme ađniyāya sen tabaşbuş eyleme
Dīn gider elden hāzer kıl bunu maşşūş eyleme

İtme altunı için medh-i ganī kılma riyā
Sālīk iseñ sālīke pesdir haşş-i būriyā

Ağniyâyı şatma kim anlar diri hep mürdedir
Mürde-dillerle olan her rûz u her şeb mürdedir

Ṭotalım altunla cevher bî-nihāyet cem' ola
Ḳabre vardıñ ol cemi' den ḥasret ancaḳ nef' ola

Sen anı sevmedigin çok kerre var git didigin
Bu bize mîrâş deyü yaḡmā ider cem' itidiḡin

Fî-Beyân-ı Zikrihî Sübhānehû ta'ālā

380 Zıkr-i Ḥaḳḳı eyle dā'im aç gözüñ ḡaflet yeter
Rûz-ı maḥşer 'adl-ı Ḥaḳḳı nefsine añlat yeter

Ḳalbi ihyā'eyle zıkrü'l-lāh ile her şubḥ u şām
Kendine şırtın üzere atmadan bu rîḥ-i sām

Zıkr-i Ḥaḳdır ehl-i tevḥîdın ḡıdāsı rûḥına
Merhemi ancaḳ budur ol sîne-i mecrûḥına

Mûnis-i cāndur Ḥudānıñ zıkrıñ eyle rûz u şeb
Bu lezāzetle olunmaz köşḳ ile eyvān taleb

Nevm-i ğafletde yatur anda zikir anda namāz

Hem-dem-i şeytān odur Bārīsine ılmaz niyāz

385 Mü'min-i dil-pāk olan Hā zikrini itmekdedür

Hāa tā' atda olanlar yüzi a gitmekdedür

Zikre tertīl ile ihlāş üzre eyle ber-devām

Zikr aña dirler dürüst ola riyāsız *ve's-selām*

Bil zikriñ nev' i üçdür al derūna gözüñ a

Cān ulağın tut baña diñle anı ıl imtizāc

Birisi zikr-i zebāndır ki 'avāmlar zikridir

Biri de dille derūnı ol havāşşlar zikridir

Zikr-i hāşu'l-hāş üçünci sırr-eşer maḥfī güzer

Kim ki hāāñi zikir bilmez sen andan ıl hāzer

390 Sālike şartı oldu evvel zikre ta'zīm eylemek

aşr ile meddini icrā ile tekrīm eylemek

[106a]

Zikre ta'zīmi oyup laḥn eylemek bid'at durur

Mevzi' -i aşrında medd-ile dimek bid'at durur

Mu'temed rāvī rivāyet kıldı her bid'at dālāl
Bu dālālet rāha rāhī ola mı hīç ehl-i hāl

Görmedin mi 'Abd-ı Kādir²⁶⁵ gibi Gılānī eri
Hāzret-i fahr-ı cihānıñ işiginde baş yeri

Fahr-ı 'ālem dāmeniñ tutdı girüp bu Hāk yola
Vāşıl-ı maķşūd olan zātıñ biri de bu ola

395 Biri gözi biri kulaķ bir'aķız²⁶⁶ biri beden
Biri ayak biri leb biri daķı ķalb u cenān

Zıkr-i eldür 'ācizāne bil i'ānet eylemek
Zıkr-i ercül aķribāsını ziyāret eylemek

Hāzret-i Kūr'ān'a 'ibret baķışı göz zıkridür
Hem Hudā havfından aķıtmaķ yaşı göz zıkridür

²⁶⁵ Metinde “Abdulkādir” şeklinde imla edilen kelime bu haliyle vezni bozduğundan “'Abd-ı Kādir” şeklinde düzeltilmiştir.

²⁶⁶ Bir'aķız: vasl yapılmamış hali “biri aķız” şeklindedir.

İstimâ'-ı Һazret-i Ƙur'ân ƙulağın zikridür

Böyle ezkâre duruşmak yüzi ağı zikridür

Şevkını artur vişâle zühd ile ol ƙalb-i şâf

Һaƙƙa tâ'at fikridir ƙalb zikri itme i'tisâf

400 Kim ki Һumƙ-ı cehl ile şubħ u mesâ itse günâh

Ƙalb ƙararmış aňlamaz o lezzet-i zikr-i ilâh

Oƙumak Ƙur'ân-ı Һaƙƙı ol daħı zikr-i lisân

Kim oƙımasa anı oldu ƙarîn-i müflisân

Ni'met-i Һaƙƙıñ be-her-ân şükri elzem her ƙula

Dem-be-dem şâkirleriñ ni'metleri müzdâd ola

Һaƙ Ta'âlâya şenâyı idegör Һamd ile sen

Âteş-i nâdimlige yakma vücudı ol esen

Zikr-i Һaƙƙıñ ğayrıya aşlâ dudak oynatma sen

Ehl-i zühde Һâdim ol aħmakla ƙalkup yatma sen

Der-Zıkr-i Ānhā Ki Mürîş-i Zā'fî Şüde [Der-beyân-ı Çār Çîzî ki Ādemi-râ Şikest Āred]

405 Bil ki dört nesne cihānda ādemi eyler [şi]kest

Ben saña anı diyem tüt ezberinde Hâk-perest

Birisi düşmenleri çok borcî çok ikincisi

Birisi de şuglı bî-had çok 'iyāl dördüncisi

Vāy kim ol derd-mende borcî tâ boğaza dek

Ġamm çeker yazdan kışa [vü] kışdan tâ yaza dek

[106b]

Kim ki anıñ düşmeni çok ola bî-had bî-'aded

Gözleri dünyâyı görmez dir ki dem dem el-meded

Her kimiñ ki ola eşğālî cihān içre keşîr

Kārî āh efkārî āh olmuş 'iyāline esîr

Der-Zıkr-i Şıfat-ı Ziyān [Der-beyân-ı Çār Çîzî ki Ez-hatāhā Est]

410 Dört hataļu nesne var dünyāda ġaflet eyleme

Cān kulağıñ tüt baña diñle melālet eyleme

Evvelā ummaḵ zenānden bu cihān içre vefā
Şāf-derūn olan ricāle bu ḥaṭādır bu ḥaṭā

Bed kişilerden emīn olmaḵ ḥaṭānıñ ekberi
Hem daḥı şıbyān-ıla ūlfetde eşna' ekseri

Bir daḥı ol nefsi sū'üñ maḵşadıñ itmek husūl
Düşmenini beslemekdir itme ārzūsuñ ḵabūl

İşbu dörtden ihtirāz it sen şaḵın gitme²⁶⁷ şaḵın
Elzem ancaḵ ictinābı bil bunu 'ilme'l-yaḵīn

Der-Zikr-i [Çār Çiz ki Ez] 'aṭāyā-yı Ḥaḵ Celle ve 'alā

415 Bil ki dört şey' Ḥaḵ Ta'ālāden 'aṭādır ol 'aṭā

Ben deyem bir bir saña toḡruca tūt itme ḥaṭā

Farz-ı Ḥaḵḵı yirlü yerince getür erkān-ile

Vālideyniñ eyle hoşnūd luṭf-ile iḥsān-ile

²⁶⁷ Metinde “gitmedin” şeklinde imla edilen kelime vezin icabıyla bu şekilde tamir edilmiştir.

Bil üçüncisi anıñ şeytân-ile itmek cihād
Oldı dördüncisi itmek nā-murādı ber-murād

İtmek İblīsle cihād igvāsını qarşulamaq
Hīlesiyle aldadur ister seni dārūlamaq

Her kaçan kındırsa 'ısyāna anı sen işleme
Gösterür hayrāt fidānıñ n'eyleyem şer işleme

420 Nā-murādı ber-murād itmek demek bil ey kişi

Bir faķır ü şābire eyle kerem bitsün işi

Der-Zıkr-i tezāyüd-i 'Ömr-i Kesān [Der-beyān-ı Çār Çiz ki 'Ömr-rā
Ziyāde Mī-küned]

Bil ki bu dört ile artar 'ömr-i insān ey püser
Hoşça diñle başqa başqa söyleyem ben ser-be-ser

Oķuna lahn-ı 'Arabla hoş şadā na't-ı Resūl
'Ömri arturmaz da n'eyler cāna te'sir ider ol

Hüsn-i Yûsuf lehce sünbül zülfe serv-i kad ile

Bir 'iyâle mâlikin artmaz mı 'ömri medd ile

Mâlına emniyyet ile cânına olan emîn

Nesneden hîç gammı yok artmağdadur 'ömri hemîn

[107a]

425 Her ne ki itse murâd âsân olur anı ele

Hilâti ahlâkı pâkiñ 'ömri de artar hele

Gerçi bu dört zâhirâ eşğâl-i dünyâ gösterür

İnbisât-ı rûh için ervâha rü'yâ gösterür

Çün beşer kendini dâ'im şıkmağ olmaz açmalu

Böyledür hâl-i beşer şıkındıdan ki kaçmalu

Ger anı şıkışdırırsan yolda kalur yük atar

Menzile irmez gerüler ayrılır yoldan şapar

**Der-Zıkr-i Tenâkuş-ı 'ömr-i Beşer [Der-beyân-ı Penc Çiz ki 'Ömr-râ ez-û
Be-kâhed]**

'Ömre nokşân irgürür beş nesne añla ey kişi

Didigim de hoşça diñle hâtırında tut beşi

430 İhtiyârlıkda niyâz u ihtiyâçdur birisi

Ġurbet ilde kimsesiz kalmak beşin ikincisi

Bil üçünci Ġurbet ilde hasta kalmaktır Ġarīb

Rābi`i maşlūba ya maḍrūba bakmak ey lebīb

Hāmisi düşmenlerinden havf idüp çekmek elem

İşbu beş nesne virir `ömrine noķşān ey dedem

Kim ki a`dādan çeker bī-ḥad elem korķar gezer

Dürlü dürlü her daķıķa çekmede Ġāyet keder

Kıl tesellī nefse di takḍīr-i Ḥaķķ olmaķdadur

Ḥazret-i Mevlādan ol düşmen cezā bulmaķdadur

435 Korķu Ḥālīķdandır ancak korķ Ḥudādan dem-be-dem

Düşmeniñ maḥlūk olunca kırtuluş var çekme Ġamm

Ḥaķķ `azābı ḥaķķdır andan korķ ki `işyān eyleme

Ḥaķķ-ı kıldan pek şaķın zulm-ile giryān eyleme

İn Der-Zıkr-i Ānhā Ki Āb-ı Rūyet Be-rīzed [Der-beyān-ı Penc Çiz ki Āb-ı
Rūy-rā be-rīzed]

Sen ırak ol beş hışālden kıl hāzer gāyet hāzer
Āb-ı rūyuñ dökme ye tā kim seniñ hīç bir beşer

Evvelā kaṭ'an dime hīç kimseye kizb ü hılāf
İ'tibārıñ gider elden şuçuñ itmezler mu'āf

Eyleyen lecc ü 'inād büyükler-ile aldanur
Yıkılur elbette 'ırzı olsa ey itdim şanur

440 Meclis-i erlerde her kim eylese terk-i edeb
Yıksalar 'ırzıñ anıñ var mı aña şāhib 'aceb

Ey oğul sen erler ile karşılaşma diñle söz
Gāyet erkānsız edebsizlik budur sen aña söz

[107b] Ger bu 'ālemde saña 'ırzıñ gerekse ol ḫalīm
Kimseye bed dime ḫūb-ḫūy olıgör ḫalb-i selīm

Yeynilik itme ağır ol ḫūylarıñ eyle ḫamīd
Āb-ı rūyuñ dökme böyle ḫıffet-ile ey ḫafīd

Doğru söyle doğrudan ayrılma yalan söyleme

Pāymāl itme yalanla 'ırzıñı kesr eyleme

445 Sen hilāfdan hem hiyānetden ırağ ol sen ırağ

İ'tibārıñ ola müzdād ola yüzüñ dağı ağı

İsterisen kim diye 'ālem saña yahşi kişi

Kimseye bed-hūyluğ itme böyledir erler işi

Çekmeyem dirsen bu dünyā içre hıç guşşayla ğamm

Sen hased göziyle halka bakma görmezsın elem

Der-Zıkr-i 'alāmet-i imān

Altı şeydür mü'miniñ imānıña olan nişān

Cān u dilden diñle anı söyleyem bir bir 'ıyān

Altınıñ üçü yaqındür hem dağı havf u recā

Dağı üçdür tevekkülle muhabbet hem hayā

450 Kimde ki nūr-ı yaqın 'ilme'l-yaqın hāşıl ola

Şāhib-i ĩmān odur albine nŭr vaşıl ola

Defter-i a' mālde 'işıyān koymasa a bir yeri
Raĥmet-i Hadan ũmĩdũñ kesme şābit ol yŭri

Kimde ki Haa tevvekŭl olmaya yazık aña
Ni' meti at at virŭr ol ĥazret-i Rāzık aña

Ol denĩ bed-merd ki anda ĥubb-ı Bārĩ olmaya
Rŭzigārdan ġayrı a' mālinde varı olmaya

Haa ul ol ulluğunda şıd u aĥlā-ıla ol
Ha 'azābı ĥadır anı bil muĥaa ince yol

Bil ĥayā' ĩmāndan oldu bĩ-ĥayā' şeytān olur
Nice ādāb-ı şeri' de olmayan insān olur

455 Faĥr-ı 'ālem şer'ini muĥkem metĩn tŭt mŭslim ol
Dŭ cihānıñ berzaĥından bul ĥalāşı sālīm ol

Der-Zıkr-i fevā'id-i āb-ı Rŭyı [Der-beyān Penc ız ki Āb-ı Rŭy Ez-ān
Mĩ-fezāyed]

Arturur beş nesne insāna oğul 'ırz u vaqār
Ġāfil olma hoşça diñle olasın tā hisse-dār

Kendine vācib olan a' mālī itdükde edā
Āb-ı rüyuñ arturursun yüzüñ aqdır sermedā

[108a]

Hem saḡī cevmerd kişi 'ırz u vaqārın arturur
Ol baḡīl nā-kes şaḡış ḡalkıñ firārın arturur

Kim ki maḡlūka iderse merḡamet ādem odur
Āb-ı rüyı olmada zā'id mübārek-dem odur

460 Sen devām üzre şabūr ol 'ahdine eyle vefā

Sen yine kendü yüzinde göresin şad şad şafā

Şakla sırrıñ söyleme bir dostı daḡı anı geç
İḡtimāldür anı düşmen duymasun virür ḡaleç

Sen eliñle ḡomadıḡın şey'i ḡaldırma püser

ḡalk içinde tā ḡacālet üzre ḡalmaya çü ser

Perde-yi halkı şaķın yırtma ki yırtarlar seni

El yamandur nīze ile şoñra dūrterler seni

Göñlüñüñ ārzūsı ile eyleme zinhār işi

Şoñra pişmān sen olursun yine kendin ey kişi

465 Dil-dırāzlık itme dostum dille halkı haşlama

El ayak remz-ile nāsı hicve şaķın başlama

Şol kişi kim olmaya bir kes yanında kıymeti

Şayma anı dirilerden sen dağı bu meyyiti

Kim ki anda olmaya şükr ü şanā'atdan nişān

Ol ganī olmaz elinde olsa da māl-ı cihan

Düşse fırsat düşmeniñ katlinde bulduķda zafer

Sen yine afv it suçundan geç olasın mu'teber

İdegör her dem tevāzu' 'ādetiñ olsun edeb

Ehl-i takvā meclisinde olmağı eyle taleb

470 Şabr ile me'lūf olup āzār-ı nāsdan kıl hāzer

Tā bu evşāflarla nāmıñ ide eflāke güzer

‘Ālim ü fāzıl olan erler durur tiryāk-ı cān
Cāhil ü nā-dānlar ise zehr-i mār-ı bī-emān

Bil bu tiryākdan bulurlar cān helākinden necāt
Zehr-i kātıl nūş idenden kılmaya kaṭ’an ḥayāt

Şabr-ile ‘ilm ü ḥilim bunlar kulüb tiryākıdır
Hırş-ıla buğz u hıķıd tā cāna dek zehr aķıdır

Cümle a’māl efḍalı bezl eylemek nān u ṭa’ām
Rūy-ı dostāna küşād it bābını her şubḥ u şām

[108b]

475 Her ne deñlü ‘ilm ü fazl-ıla hüner sende ola
Ṭut yine kendini ednā ḥalk saña bende ola

Der-Zıkr-i nişān-ı eblehī ki Ğayrı Ez Mā-Zükir [Naşā’ih]

İki ḥaşlet oldı aḥmaqlar gürühında nişān
Biri şıbyān-ıla şöḥbet biri rağbet bā-zenān

Ḥalk-ıla ülfetde bed-ḥūyluķ iderse bir kişi
Kendü bed-ḥūyı beter kendüsüne bitmez işi

Ol kişiyle olmaya anıñ içün hulk-ı hamid

Sen diri şanma anı mevtā gibidür ol pelid

Kim seniñ 'aybıñ diye tenhāda şarşu yüzine

Aldı zulmetden seni nūra kulaķ tüt sözine

480 Kim şarık-ı müstaķımı göstere kāmil odur

Sözini tüt eyle ta'zīm cümleden fāzıl odur

Der-Zıkr-i Nařā'ih-ı Müşk-i Fevā'ih-i řettā [Nařā'ih]

Kendü hāliñ söyleme itme iki ādemden nihān

Birisi hāzık tabıbdür biri řādık dost olan

Mümkin olduķça zenānla şohbet itmek isteme

Kendü esrāriñ dahı anlara řaķın söyleme

şer'-i pāk-i müstaķimde nā-pesend olanları

Ġāyetü'l-ġāye hāzer kıl itme hergiz anları

Her ne ki kıldı harām Hāķķ işleme hiç anı sen

İhtirāz eyle uzak kıl kendiñ andan ol esen

485 Çünkü açdı bâb-ı rızkî Hâk Ta'âlâ kullara

Sen dahî kalbiñ tut açık atma cismi yollara

Ol güleç yüzlü vü tatlu sözlü âdem ey ahî

Halka lutf-ile hâzer kıl sen buhuldan ol sahî

Sen ölüm gammıñ yimezsın mi heves-kâr-ı hevâ

'İllet-i mevte kılamaz olsa da Loqmân devâ

Vaqt iricek bir daķıķa olmaz ilerü girü

Yolcısıñ yolda gerek a'mâlini gör ilerü

İçerüni sen temizle ğıll u ğışdan eyle pāk

Tutma aślā kimseye kîni seni eyler helāk

490 Sen tayanma itdüğüñ hayrâta kılma i'timād

Rahmet-i Mevlâ Ta'âlâyı recâdur istinād

Cümle 'âlî şeyleriñ a'lâsı ahlâķ-ı hamîd

Cümle halk hulkı hasen zâta olur dost ey vahîd

[109a]

Yüri var eyle tevāzu' dā'imā sen ey cüvān

Bil tevāzu'dur viren zīnet kişiye bī-gümān

Kim ki zīr-i dest-i şehvetde olur ise esīr

Gerçi hürri ise de haqqā ki esīrdir o faķīr

Yüce manşıblarda daħı sen görürsen nā-kesi

Hācetiñ 'arz eyleme andan ise de bitmesi

495 Başma nā-kes bābına hergiz şaķın aşlā ayak

Bir haber sorma görürsen kaçagör andan uzak

Düzme koşma ahmaķıñ hīç bir işin ğāyetle kaç

Ger saña buyrursa bir iş şavmasına gör 'ilāç

Der-Zıkr-i İhtirāz-ı Düşmenān [Der-beyān-ı Ān ki Ez-dü kes İhtirāz Mī-bāyed kerd]

İki kişiden hāzer kıl hergiz ey uşlu kişi

Tā zamāne berzaħından kırtarasıñ sen başı

Evvelā kıl ihtirāzı ol 'adūdan ki 'inād

Şāniyen dost ola cāhil kıl hāzer ğāyet ziyād

Kendini düşmen yanından sen ba'îd eyle ba'îd
Dost ola cāhil ola mehcūruñ olsun ey sa'îd

500 Halka sert sert sen ğazūbāne edā söz söyleme
Arķa çevriler saña 'ālem bu tavrı eyleme

Sen bilür misin nedir hūblarda hūb a'lā ḥasen
Ġayra inşāf eyle umma ğayrıdan inşāfı sen

Ya'nī ğayra zulm ideydin ol da zulm itse saña
Ġayrınıñ inşāfı budur eyledi senden saña

İşte bu inşāfı umma ğayrıdan sen ey kişi
Da'imā inşāf u 'adl üzre tutagör her işi

Sen faķīre hoş nüvāzişle sözi tatluca di
Bu aña hoşdur ḥarīrden ḥırķa geydiren idi

505 Hażm-ı ğayż itmek ulular hūyıdır itmelüdü
Gerçi hażm itmek acı sonı şekerden tatludur

Kim ki dirlik itmeye halk-ıla dünyāda şehā
Kendünün de dirliği elbet olur acıca hā

Bir kişi kim bī-edeb ola hayāsı olmaya
Bilmiř ol ki ařlı nūrsuzdur ziyāsi olmaya

Levm-i 'ālemden emīn olmak dilerse sen emīn
Hem-nişin-i řālihīn ol hem-nişin-i 'ālimīn

[109b]

Der-Zıkr-i şıfat-ı Āverden H'ārī [Der-beyān Ān ki H'ārī Āverd]

Niçe ahlāk-ı zemīme var ki erbāb-ı rezīl
Kimde andan var ise yüzi kıara gündüz ü leyl

510 Da'vet olmadık ta'āma kıonma sen sinek gibi
Kimse bakmaz yüzine sūķ içre havlar seg gibi

Bir de kendü kendiye bir hānede kaħyālanur
Aña sen kimsin deyen yok ol yine maħyālanur

Bir dahı bu iki nā-dānlar söziyle iş tıtan
Ol da ġāyet ħor olur dirler aña uçan uçan

Bir dahı ol bed-liķā şadr-ı şudūr üzre geķer
N'eyleyem ķalk dinilince ķuyruķuñ bķker ķaķar

Bir de bir meclisdesin ki yok sōzũñ diñler tıtar
Sōylemek lāzımsa da sen sōyleme o sōz baķar

515 Bir dahı dūşmene iş ısmarlamak ĥorluk odur
Bundan özge ĥorluk olmaz varısa ĥorluk budur

Bir de aşlı nesli şoysuz şaĥşa 'arz itme murād
Bir ĥaķāretdir bu ki olmaz dahı bundan ziyād

Sen zenān-ile çocukla oynama hergiz oyun
Bu rezālet dūşürür āķir seni yūzi ķoyun

**Der-Zıkr-i Şıfathā-yı Yār-ı Muvafıķ [Der-beyān-ı Şeş Çizī Ki Bih-kār
Āyed]**

Altı şey' vardır cihānda bilmez anı biñde bir
Evvelā ki bir ögün itmek ta'āmı günde bir

Bir dahı dostuñ saña uyķun ise ĥoşdur laķıf
Bir de şefķatli efendi ola hem ĥāyet zarıf

520 Bir daḥı ol söz ki ٲođru ola daḥı şağ olur²⁶⁸

Ėāyet a' lādır ki gereceklerde yüzler ağ olur

Bir daḥı ġāyetle dünyāda üç yüzdür kıymeti²⁶⁹

Līk ağırdır hoşdur a' lā 'aql-ı kāmīl rağbeti

Düşmen-i [Ḥaqqı] gerekmez ki anı dost dutasıñ

Nic'olur dīvān-ı Ḥaqqda anı öñe kıatasıñ

Bir kişinüñ 'aybıñı maḥfice göstermek gerek

Ṭatlu dille hoşca ta'bīr ile bildirmek gerek

Bilme misin²⁷⁰ laḥm olur mı anda bezler olmaya

Böyledür insān daḥı 'aybsızca anlar olmaya

525 Her ne istersen yūri var Ḥaqqdan iste ey pūser

Hīç benī Ādem elinde yokdur ařlā nef' ü đarr

[110a]

Ḳullara yardımcı yok illā ki yardımcı Ḥudā

Yardı mı sen Ḥaqqdan iste ġayrıya itme nidā

²⁶⁸ Metinde “ola” şeklindedir

²⁶⁹ Mısrada vezin fazla gelmektedir.

²⁷⁰ Bu kelimeden sonra vezne fazla gelen “ki” bağlacı vardır

Kim ki gāyet havf ide kahr u 'azāb-ı Hākdan o

Cümle 'ālem karkar andan çekmeye gamm halkdan o

Kim ki bed sözden dilin çekse lisānın bağlasa

Zir-i destine alur şeytānı gülse ağlasa

**Der-zıkr-i Ān-kesānī Ki Ez-ī šān Hāşılı Ne-kerd [Der-şifat-ı Penc Kes Ki
Penc Çiz Ez-ışān Ne-yāyed]**

Beş kişiden gelmeye beş şey' vücūda ey püser

Bu nefes nāşihdan oldı bunda vardır hayr eser

530 Evvelā olmaz mülūkuñ dostluğı umma şakın

Bu sözi ehl-i sülūkdan bileler ehl-i yakīn

Aşlı bed süflī gürūhden sen mürüvvet gözleme

Nesli bedler zümresinden hīç ululuğ özleme

Her kim eller mālına emlākine eyler hased

Būy-ı rahmetden dimāğı şemme görmez ey veled

Ol ki kezzābdur yalanı söylemekde her zamān

Böyle de olmaz şadākat bī-vefādır kaç hemān

Der-Zıkr-i Ehl-i Sa'ādet

Kimde ki bu üç 'amel her ān āña 'ādet ola

Bu cihānda kendü şād bahtı küşād rif'at bula

535 Luṭf u iḥsān itdiginde olmaya hīç imtinān

Tā olasin rahmet-i Ḥaḳḳa sezāvār ey cenān

Bir kesi ki göresin ol tutdığı yol nā-şavāb

Ṭoğrı yola çek anı tā bulasin ecr ü şevāb

Bir kişiniñ 'aybını görmezlenüp geçmek gerek

İtme levmi urma yüze tevbeyi itmek gerek

Kendü ağırlıklarınla ğayra sıklet eyleme

Yüklerin yükletme zinhār ḥaḳḳa zahmet eyleme

Der-Beyān-ı Restegārī

Sen olam dirsten eger dünyāda her ğammdan berī

Sa'y idüp üç nesneden döndürme gel rûy u seri

540 Evvelā sen bil ẓazā-yı Hāḳ Ta‘ālādan hemīn

Şāniyen gelmiş ẓazāya ol rızāda sen metīn

Şālişen itme eziyyet kimseye ẓılma cefā

Ṭut bu nuşhı her dü ‘ālem sürmek istersen şafā

Kimde k’ola ‘aḳl-ıla idrāk u iz‘ān ma‘rifet

Hāḳ rızāsı-çün virür ummaz sivādan mekremet

[110b]

Kim riyā ile gedāya eyleye baḥş-ı ‘atā

Hāḳ ẓabūl itmez anı ḡāyet ḥaṭādır bu ḥaṭā

Her ‘amel ḥālīş gerekdir ẓorlu ḥāş altun gibi

Olsa altun ẓālīb an‘alur²⁷¹ mı var ẓurşun gibi

545 Ger olursan aḡniyādan mālını ḥayrāta vir

Nefsiñ ārzūsına virme anı arda at devir

²⁷¹ an‘alur: vasl yapılmamış hali “anı alur” şeklindedir.

İn Baḥş Der Zıkr-i İḥsân-ı Ḥazret-i Bārī ‘Azze ve Celle [Der-beyân-ı Çār
Çizî Ki Ez-kerāmât-ı Ḥaḳ Est]

Ḥazret-i Bārī Ta‘ālādan olan elṭāfa baḳ
‘Āḳıl-isen tūt anı hıfzında al benden sebaḳ

Evvelā şıdḳ-ı lisānıñdır seniñ sözde müdām
Şāniyen hıfza emānetdir bunı añla ğulām.

Şālişen olmaḳ şehāda bu daḥı fażl-ı Ḥudā
Fażl-ı Ḥaḳḳı fażl-ı Ḥaḳ bilmek daḥı fażl-ı Ḥudā

Vüs‘unı şarf eyle zinhār olmayasın sūd-h‘ār
Olur ‘āsī Ḥaḳḳa yok anda rızā-yı Kirdigār

550 Kim ki bu dört ḥaşlet anda ola mevcūd ser-be-ser
Mütteḳī dīndār muvaḥḥid böyle mü‘mindir püser

Kim ki esrārıñ seniñ fāş eyleye ‘ālemlere
İḥtirāz eyle görüşme hem-dem olma anlara

Kim ki ‘öşr-ile zekātı virmeye ‘işyādadur
Kılmayan beş vaḳtini nār içre o büryādadır

Böylelerden sen şaķın her-dem şaķın olma şaķın
Mü'min ile kâfiri fark beş vaktidir bil yakîn

Bir vakt terkinde yetmiş yıl yanar ğayyâda o
Haķ 'azâbından kaçan kılsun namâz dünyâda o

555 Farz namâzı kıl diyü Qur'ânda âyât katı çok
Emr-i Haķ tekrâr-be-tekrâr terkinin hîç 'özri yok

Karşu karşu kâfir ile cenk kurulmuşken o dem
Emr olundı farz edâsı vakt irince ey dedem

Ceng-i küffâr olunurken kılıç elde kıl namâz
Râhatındayken vatandaş nic'olur terk-i namaz

Kalb kararmış yüz şararmış önce gir kalıp kalıp
Anda âb-dest yok cahîme gitmede dalıp dalıp

Rahat istersen oğul âb-desti al sen kıl namâz
İki cihânda yüzi aķ olmağı eyle niyâz

[111a]

Der-Zıkr-i Nasā'ih-i Müte'allika Ber-hıṣāl [Der-çihār Haşletī Ki Terk-
kerden Mī-bāyed]

560 Geç bırak git dört hūyı andan hāzer ister hāzer

Yanmasun āteş gibi dırsen derūnuñ ey püser

Lezzet-i 'ömr ister isen sen bu dünyāda eger

Olma tārğın hem mehālik semtini senden gider

Oldığın yir halkınıñ tavrı saña uymaz ise

Sen uy anlara eger şer'a zarar olmaz ise

Ey karındaş devlet-i dünyāya kılma i'timād

Bu sözi tut hātırında eyleme hergiz 'inād

Fā'ide virmez kaçarsan Hāḡ kazāsından oğul

Olagör rāzī kazāya isterem senden oğul

565 Def'ine kim kādir anıñ yok rızādan ğayrı hoş

Var mıdır şekvāda hāşıl cümlesi bī-hūde boş

Kim ki hoş hoş geçine dünyāda aḥbābı ile

Kendi maḡşūdunca biter işi erbābı ile

Der-Zıkr-i Bî-vefâ-yı Cihânî

Dâr-ı dünyâda olagör ey oğul sen mu'teber

Ol kişi kim mu'teberdir ırmeye aña hatar

Şol kişi kim bî-vefâdur itmeye 'ahde vefâ

Kimseler itmez muhabbet çekmede da'im cefâ

Ol kişi kim rûz-ı gammında saña olmuşdı yâr

Rûz-ı şādide anıñla sen görüş semtine var

670 Devletinde her kime eylik ider iseñ eger

Vaqt-ı gamlik miñnetinde eyliği ol dost ider

Haq Ta'âlâdan bulunca devleti vaqtâ ki sen

Dostlarını hoş gözet tâ olasın sen de esen

Kim seniñ gammıñ gününde ol dahı gamlansa ger

Dost odur pek tut anı kim kıymeti dünyâ deger

Der-Zıkr-i Şenâ-yı Ma'rifet [Der-beyân-ı Ma'rifetillâh]

Zıkr ü fikr-i Haqda ol hâşıl kılasın ma'rifet

Ḥaḳḳı ḥaḳ bilmek gerek ki sen bulasın ma'rifet

Kim ki Ḥaḳḳa ma'rifet ḥaḳḳ üzre ḥaşıl itmeye

Ḥayf aña kim kendini maḳşûda vâşıl itmeye

575 Kim ki Ḥaḳḳı olmaya 'ârif degildir o diri

Raḥmet-i Ḥaḳdan berî olanların nârdur yiri

Nefsini maḥlûḳ bilenler var bilürler ḥālîḳı

Birdür ol ḥālîḳ Ta'âlâ cümle zî-rûḥ rāzîḳı.

[111b]

'Ârif 'ârif ol kişilerdir ki anlar Ḥaḳ-şinâs

'Ârif olmayan kişiler oldılar nâ-cins-i nâs

'Ârifîñ 'indinde yoḳdur çirk-i dünyâ kıymeti

Hîç ki dünyâya baḳış yoḳ ḳanda ḳaldı raḡbeti

Ma'rifet ancaḳ bu yolda kendini fânî ḳılar

Olmayan fânî ne bilsün ma'rifetden bî-ḥaber

580 Himmet-i 'ârif muḥaḳḳaḳ bil liḳâ-yı Ḥaḳḳ olur

Anıñ içün kendüsi de fânî-yı muṭlaḳ olur

Der Zıkr-i Mezzemmet-i Dünyā-yı Denī

Dirseler dünyā neye beñzer sü'āline cevāb
Di ki bir düş gibi şey'dir görünür ol vakt-ı hāb

Ger uyansa uyğudan vaktā ki kaldırdıduğda baş
Gördigi düşden eşer yok bulunan yorgan firāş

Böyle bilürken cihānı yok 'amel irdi ecel
Bu fenā dārdan beķāya yok ayağdaşı 'amel

Her kimiñ ki şālīh a'mālı ola hayrāt ile
Rāh-ı 'uķbāda hemīn hem-rāh odur ol zāt ile

585 Bil ki bu dünyāyı benzer hūb zen-i maħbūba çün
Kendüye virmekde zīnet ehli meyl itsün içün

Ğucağında besler ehliñ aldadur dünyā-yı bed
Hīlesinden şīveler eyler tabaşbuş bī-'aded

Ğaflet içre bulsa dünyā ehlini yatmış uyur
Düşürür semt-i helāke dir ki yol budur buyur

Ey 'azîzim saña irsün Hâk Ta'âlâdan kerem
Mekr-i dünyâdan halâş itsün seni ol muhterem

Der-Zikr-i Şıfat-ı Vera' u Taqvâ ü Şalâh

Her harâmdan şüphe olardan dahı sen kııl hâzer
Hâk katında halk yanında sen olursun mu'teber

590 Bu vera'la hâne-yi dil olmada ma'mûr bil
Dînini eyler harâb kendin tama'dan dūr bil

Kim ki 'ilm-ile vera'dan ders ala ol pîrden
Emr-i Hâkkı tutsun ol geçsün havâ-yı deyrden

Bil vera'dan hâşıl ancağ havf-ı Hâkdır bî-gümân
Olmayan şâhib-vera' rüsvâ-yı 'âlemdir her ân

Ger vera' taqvâ nedir dirlerse di yime harâm
İtme şürbi de harâmdan hem libâs giyme harâm

[112a]

'İlm ile sen olup 'âmil hem vera'la müttakî
Böyle hüsn-i hulûk-ıla çekmez elem olmaz şakî

595 Yiyecek kadre kanā'at kıl dağı olsa helāl

Ehl-i takvānıñ katında artıgı olur vebāl

Ġāfilāne bir günāhı işleyince sen sen ol

Der-'aķab kıl tevbe a'mālında ey yār aķsen ol

Çün günāhı sen peşin itdin peşindir fānī dār

Viresiye tevbeden aślā saña olmaz medār

Tevbede tenbellik itmek bil haṭadır bil haṭā

Eyleme tūl-ı emel gelür ecel baka tuta

Der-Zıkr-i Hızmet-i Merdān [Der-beyān-ı Fevā'id-i Hızmet]

Ḳudretiñ mādām ki vardır hızm̃eti kıl ihtiyār

Esb-i maķsūd çün egerlü menzile sür ol süvār

600 Hızmet-i merdān iden ķul iriserdir menzile

Hızmetinde dönmelüdür anıñ eflāk remz-ile

Hızmet-i erlerde kim ki eyleye şedd-i miyān

Bulur āfāt-ı denī dünyāda ol emn ü emān

Her kişi kim řālihīniñ hizmetiñ eyler müdām

Hak Ta'ālā āña ihsān idiser 'ālī maķām

Hizmet iden zātlarıñ olur yeri cennet me'āb

Rūz-ı maḥşer hizmet ehli bī-hisābdur bī-'iķāb

Hizmet ehli rütbede aḥbābına olur şefī'

Anlarıñ yiri cinānda ġāyet olmaķda refī'

605 Hizmet-i merdān içün her kim ki bağlaya kemer

Ol dıraḥt-ı ma'rifetde devşire a'lā şemer

Der-Zikr-i Ta'zīm-i Mihmān

Ey karındaş-ı 'azīzim tut 'azīz mihmānını

Tā bulasıñ sen daḥı hoş rahmet-i Raḥmānını

Ol muvaḥḥid ki tutar ġāyetde hoş konuķlarıñ

Rahmeti kapusın açar Hak Ta'ālā ol kuluñ

Ol kiři kim gelse bir konuķ āña olur melūl

Ol kiřiden olmaya rāzī Hudāsı hem Resūl

Kim ki hizmet ile mihmānını ağırlar ola
Kendini lutf-ı Hudāya irgüre rahmet bula

610 Kim güleç yüzle edā-yı hizmet-i mihmān ider
Bī-hisāb elṭāf u en'ām ḥazret-i Raḥmān ider.

[112b] Ey müsāfir alıcı zāt ol tekellüfden ırak
Tā ki sıklet gelmeye yok iktizā-yı tūnturāk

Hāneye gelse müsāfir bil 'atā-yı Haḫdır o
Hem müsāfirden kaçanlar abṭal-ı muṭlaḫdır o

Ḳıl ḥazet al şofrasına çökme şaḫın ey ağā
Kendine gelse müsāfir şaḫlanursuñ bu cefā

Kim ki geldikde müsāfir eyleye ikrām be-kām
Olur elbette o kimse bu cihānda eyü nām

615 Sanā kim olsa müsāfir ger ḥavāşş u ger 'avāmm
Anıñ öñüne getürmek isteyüserdür ṭa'ām

Her ne mevcūd ise [de] ḫo hīç tekellüf itme sen
Bulunandan az u çok al gel getür budur ḥasen

Haḡ rızāsı-çün dir ancaḡ açlara nāndan dilim
Cennet-i ‘adn oldu me‘vāsı didi ehl-i ‘ilim

Bir faḡır ‘uryān ise giydir aña lāyık libās
Luṭf ider raḡmet berātiñ eyler iḡsān Rabb-ı nās

Kim ki eşvāb-ile ‘uryān geydirir ise eger
Dü cihān Haḡdır mu‘ini görmeye aṡlā keder

620 Dār-ı dünyāda bitürse ḡacet-i muḡtācı ol
Baḡtı açılur geyer başa sa‘ādet tācı ol

Kime ki tāli‘ eger ki ḡoş ola devlet ile
Gizlüde hem āşıkārde uzanur ḡayrāt kıla

Der-Zıkr-i Meẓemmet-i baḡl-i Nā-cins

Ey oḡul yeme ṡaḡın nān-ı baḡlī kıl ḡazer
‘Ömriñ içre hīḡ oturma ṡofrasına var keder

Etmegi cevmerdleriñ küllī devā yok anda ḡamm

Bil bahîlîñ etmegi cümle marâzdır hem elem

Varma da'vetsiz ta'âma kendini çek kûşeye

Kerkenes kuşu gibi konmuş olursun lâşeye

625 Umma âdemlik hasîsden i'timâd itme aña

Yıkılırsa da tuvarıñ bir direk virmez saña

İtdüğün eylikleri sen bilme kendinden anı

Gördüğün işi temiz gör görme alçağ sen anı

Der-Zıkr-i 'Alāmethā-yı Ahmak

Üç 'alāmet bil ki ahmaqlardadır²⁷²

Evvelā zıkr-i Hudāyı dilde terk itmekdedür

[113a]

Şāniyen bil 'ādetidir çok yemek çok söylemek

Şālişen tenbellenüp düşkün 'ibādet eylemek

Ey oğul ahmaqlanup sen kalma aç cāhil gözün

Zıkr-i fikr-i Hākda ol gice seher hem gündüzün

²⁷² Mısrada veznin son tefilesi eksiktir.

630 Kim ki Hakkıñ zikri fikrinden eger gâfil olur

Bil hamâkat rāhına düşmüş olup 'âtıl olur

Aç gözün fermān-ı Hakkdan hiç çevirme gerdeni

Almağ-ıçün borç fakīrdan şıkma dirme dāmeni

Bâtıl olan şahşa cānā boynun egme uyma sen

Erlerin esrārı naqdın ahmaķāna virme sen

Sen ki taķdīrāt-ı Hakkda dem urup açma ağız

Herkesi gör ilerüde tutma girü bilesiz

El uzatma pek şaķın gāyet şaķın nā-mahreme

Māl-ı eytām semtine varma harāmdır sen yime

635 Sırrını görüşdüğün dostlarına şaķın dime

Kendü nefesine daķı şaķla o sırrı söyleme

Ğammdan āzād olayım dirseñ daķı baķtı küşād

Kaç tama'dan hırşsı terk it olasın her demde şād

Der-Zıkr-i Evşāf-ı Fāsıķān

Oldı üç haşlet nişān-ı fāsıķīn²⁷³

Evvelā içi tolu fitnedür anıñ bil yakīn

Halkı incitmekdür anıñ şan'atı dā'im hemān

Doğrı yolu terk idüp egridedür ol her zamān

[Der-beyān-ı 'Alāmāt-ı Şakī]

Üç 'alāmet dahı vardır her şakīde el-'iyāz

Şürb-ile ekli harāmdan kej-'aķīde el-'iyāz

640 Āb-dest almaz Hudāya secdesi yok bī-namāz

Gün doğar kalķar yataķdan semt-i 'ilme varamaz

Kaçma 'ālim meclisinden luţf ide Rabb-i Raķīm

Yakmaya tā kim seni kibrīt gibi nār-ı caķīm

Pek şakın bir zāta hiç bed söyleme alçaķlama

²⁷³ Beyitte bit tef ile eksiktir.

Kendini medh eyleyüp bir kimseye zemm eyleme

Ma'rifet olmak dilersen urma altuna döküm

Konuğa kapu kapama kendini sen itme güm

Āb-desti dā'imā kendine 'ādet idegör

Qabr 'azābını gönülden atma sen fikr idegör

[113b]

Der-Zikr-i 'Alāmethā-yı baḥlān

645 Her baḥlāda bellüdü bil āşikāre üç nişān

Anları bir bir deyim sen idegör ḥātır-nişān

Görse bir sā'il kaçır bucaḳ bucaḳ korkar durur

Gitmesün param diyü aḥşama dek aç oturur

Akrībāya rāst gelürse yolda yā aḥbābına

Yel gibi gider kılup bir merḥabā erbābına

Yok anıñ mālında aṣlā kimseye bir fā'ide

Ādeme bir loḳma virmez gökden inse mā'ide

Der-Zıkr-i Hâcet Hâsten

Çehresi egri kişiden hâcetiñ kılma taleb
Var güleç yüzlüden iste çekmeyem dirsens ta'ab

- 650 Mü'mininden biriniñ düşer ise saña işi
Sen huşûla gelmesi-çün eyle sa'yı ey kişi
- İste maşşûdını şâhdan ğayrıya 'arz eyleme
Çünkü bitmekdir işin hîç kapucıya söyleme
- Düşmene irse ecel aşlâ sevinme kıl hâzer
Bir kişiden bir kişi yanında şekvâyı gider

Der-Zıkr-i Kanâ'at u Ğayrihâ

İdegör dâ'im kanâ'at ey oğul kıl şükri yâd
Her ne deñlü yoğ-ısa acı faķırdan izdiyâd

Kalkup istiğfara tır vaķt-i seher ol tevbe-kâr
Fırşat eldeyken kaçırma olagör sen rütbe-kâr

655 İtme aḥbābını ğıybet ḳanda ğıybet ğayrısın

La'neti şeyṭāna eyle itme la'net ğayrısın

Her gice gündüz cedīd olduḳda bu 'ālemde bil

Müştağıl ol tevbe-yi 'iṣyāna istiğfār ḳıl

Kimde ki Ḥaḳ ḥavfı yok ise 'iyāzen bih emān

Ḳorḳıdır Bārī anı her şey'-ile elbette her ān

Ḥācet-i miskīni kim ki bitirüp ḥāşıl ḳıla

Ḥācetiñ vire Ḥudā-yı lem-yezel nā'il ḳıla

Cümle mālīk olduḡın māl 'āriyetdir vir ḥisāb

Girüye ḳaldıḳda yaḡmāya gidersen çek 'azāb

660 'Āriyet olan gerü ıṣmarlanup ḳalur gider

Kimi gördüñ ḳabre bile ala gide sīm ü zer

Ḳalacak kendiye ne hem alacaḡıñ ey la'ın

Ṭoḳuz arşın bez ile hem iki üç arşın zemīn

[114a]

Her ne ki Hâk yolına virmiş idin ey nâzenîn
Anı bulursun gerü kalan olur âh u enin

Kim ki Hâkdan aza kâni'dir rızâda bulu[nu]r
Hâkdan anıñ hâceti bil ki kazâda bulunur

Bil ki bu fânî cihân olmuş durur kaṭre-mişâl
Geç²⁷⁴ bu fânîden ki elde tutdığın zerrece māl

665 Hânesin köpri başında kim binâ kılar sa ger
Dimez 'âkıll böyle şaḥṣa her gören dīvâne der

Hâk ta'âlâdan ğınâyı istemek lâyıḳ degil
Sâlike virür ğınâ emrâz anı berḥazde bil

Bir devâ-yı cân revâ faḳr oldu dervîşe şifâ
Anıñ içün ki virür ol sâlikîne hoṣ şafâ

Māl-ı dünyâ ile evlâd bil ki düşmendir saña
Her ne deñlü māl u evlâd gözde rüşendir saña

²⁷⁴ Bu kelimededen sonra vezni bozan “ki” bağlacı vardır.

*İnnemā evlādüküm*²⁷⁵ naşsıñ tamām añla püser

Bu cihānıñ māl u mülki yel gibi gelür geçer

670 Bu cihānıñ varlığından fā'ide yok sālike

Yokluğundan yok elem belki şafā çok mālīke

Sālik-i haqq ki şadākat üzre dil-şāfī ola

Hırka ile loğma zātında aña kāfī ola

Der-Zıkr-i Eshiyā-yı Hoş-hayā [Der-beyān-ı saḥāvet]

Çalışagörsen seḥāya ey qarındaş ol saḥī

Tā bulasın niçe şiddetden ḥalāşı ey aḥī

Bağlayugör kendini cevmerdlige sen kıl seḥā

Anıñ içün ki cehennem yüzi görmez eshiyā

Çehresinde her saḥīnıñ yalıyor nūr-ı şafā

Cennet içre oldığı-çün o qarīn-ı Muştafā

675 Bāb-ı cennet üzre yazılmışdur okursan anı

²⁷⁵ Şair burada Kuran-ı Kerimden bir iktibâsta bulunmaktadır. Bkz: Kuran-ı Kerim, 63/9.

Eshiyānıñ yiri cennetdir ki görürsün anı

Ehl-i buḥluñ 'ādeti kārı anıñ telbīs olur

Hem cehennem içre anıñ yoldaşı İblīs olur

Görmeye nā-kes baḥıllar rüy-ı cennet el-emān

Belki cennet ḳokusını göremez ḥālī yamān

[114b]

Oḳudukları bize yazdıkları nār-ı saḳar

Ehl-i kibre ehl-i buḥla ol cehennemdür maḳar

Sen hemīn cevmerd olagör hem tevāzu' idegör

Çehre-yi ḳalbiñ ola tā ki mücellā maḥẓ-ı nūr

680 Olagör Īrān u Tūrān'da saḥī-nām tā 'Irāḳ

İhtirāz eyle kibirden ol buḥuldan sen ırāḳ

Der-Zıkr-i Ef'āl-i Şeyṭān [Der-beyān-ı Çār Ḥaşletī ki Kārḥā-yı Şeyṭān]

Dört 'aded ḥaşlet cihānda fi'l-i şeyṭānīdir o

Ḳaçınur bilür anı her kim ki raḥmānīdir o

Esnemekdir kār-ı Şeyṭān hem daḥı ḳuşmaḳ yeñin

Ağsırık geldikde geçse girdi Şeytân el çekin

Ey efendi ol münâfıkdan ırak çekil kenâr

Varacağı yir cehennemdir yatağı oldu nâr

Üç 'alâmet oldu zâhir kim nifâk ehli ola

Anıñ içündir ki irmiş kahr-ı Kâhhâr ol kula

685 Va'desi anıñ müdâm olmağdadır her ân hılâf

Sözlerinüñ rabtı yokdur yâ yalandır yâ ki lâf

Ol münâfık mü'minîne kem nazâr itmekdedür

Bir emânet kónsa hâ'in bir keder itmektedür

Va'desinden olmaya anıñ vefâ aslâ vefâ

Qalbi paslu lehce pus çehre 'abûs kârı cefa

Şanmayasın ki münâfık ola dünyâda emîn

Şerr ü şûmundan hâlâş olsun anıñ rûy-ı zemîn

İhtirâz eyle şağın kendin münâfıkdan şağın

Bileyüp sen hançerin katli içün yola yakın

690 Bir münāfıkla eger ki ola yoldaş bir kişi
Menzili gayyā-yı dūzah ters olur anıñ²⁷⁶ işi

Der-Zıkr-i nişān-ı Müttakī

Ehl-i takvānıñ nişānı didiler ki geldi üç
Kandadır ehl-i şakā uysun takīya pekçe göç

Mürtekiblerden kaçır takvā ile mevsūf kişi
Şakınur kendüyi bedlikden pesendide işi

Olmaya vāki' mekārih dimeye kat'an yalan
Sādır olmaz bir muḥālif nesneye açmaz yaman

Şüphe olar şöyle tursun şāf ḥelāllardan geçer
Kanda kaldı ki ḥarāmıñ semtine varmaz kaçır

[115a]

Der-Zıkr-i Ḥaşlet-i Ehl-i cennet

695 Her kimiñ ki ḥilqatında ola üç ḥaşlet anıñ
Bil maḳāmıdır bilā-şek 'ākıbet cennet anıñ

²⁷⁶ Metinde “bānıñ” şeklinde imla edilmiştir.

Ni'met-i Mevlāya şükr idüp belāya ol şabūr
Kālbiniñ āyīnesin eyler mücellā bil Ğafūr

Dem-be-dem 'iṣyānına her kim ki istiğfārdadur
Görmeye nār-ı caḥīm her dem şafā envārdadur

Her kişi kim Hālîkından ide ḥavf u ḥaṣyeti
Eyler istiğfār günāha Hāḳdan umar raḥmeti

Gice gündüz her seḥer müstağfirīnden olagör
Bed-zebāndan müfsidāndan kendini dūr eyle dūr

**Der-Zîkr-i Ḥayrāt-ı Ḥasenāt Berā-yı Fuḳarā'-ı Şābirīn [Der-beyān-ı
Şadaḳa Dāden]**

700 Ḥayrî eylersen eliñle kıl ḥayātında hemān
Ḥayrını vaḳf eyle dervîṣāna bul ḥayr ol zamān

Sen ki bir aḳçe virirsin sen eliñle anı vir
Ğāyet a'lādır ki ardınca bulunsa yüz virir

Kendü eliñle virirsen dāne-yi ħurmā-yı ter
Bu daħı a‘lādur artdan vireler mişkāl-ile zer

Anı kim bağışladın itme şaķın andan rücū‘
Faķr u fāķ-ıla ayaķdan düşer isen de küyū‘

Virdigini girü almak şöyle beddir ey oğul
Ķuşduğunı ağza girü almağa beñzer fużül

705 Bu cihānıñ şādumānı ģamdadur başdan başa

Sūrı mātemdür hemīşe ağular қатар аша

Āyet-i *lā tafraḥ ūy*²⁷⁷ cān қulağıyla ішіт
Bu sevinç yiri degildir қalb göziyle бақış it

Her ferih ile faḥūrdan olmaya rāzī Ḥudā
Böyle aldık dersimiz üstādlara cānlar feda

Faẓl-ı Ḥaķķ ile feraḥlan sen feraḥlanur isen
Bu denī dünyādan aṣlā hīç feraḥ isteme sen

²⁷⁷ Şair burada Kuran-ı Kerimden bir iktibâsta bulunmaktadır. Bkz: Kuran-ı Kerim, 57/23

 ulların azıkların d ny da  amdur  amm elem

Bu cih n i re fera  isteklisi  ekmekde  amm

710 Her kimi  ki   iret fikri der nda olmaya

Aya ına urd  ı bal a yiri o ulmaya

[115b]

 a  Ta'    var id p yokdan seni bil ki ni  n

 ullu unda  ul olup  a  a 'ib detler i  n

Kudreti  m -d m yiter  ullu da ol ma'b duna

Ol se   ile  ay da iresin ma   duna

Yey p i mekde ge  rme uyuma da ' mrini

Gice g nd z eyley  r dil ile  a  zikrini

Der-Z kr-i Esb b  ki ez   n Fa r  yed [Der-na  'i ]

Va t-i sub  oldu da uy udan  azer  ıl uyuma

 ift s ren gibi yime hirre mi  li g z yuma

715 A  am  sti  ıl  azer d 'im  azer itme men m

Yumma a  amdan mu addem uy uya g z ey  ul m

Hikmet erbābı atında geldi āyet nā-avāb

Uyumak uyhu meyān-ı gölge ile āfitāb

Bāb Der Zikr-i Naā'ih-i Mūteferria-yı ū Vācibetü'l-İstimā'[Der-naā'ih]

Sen sen ol başlu başına eyleme yalnız sefer

Yalnızca yola gitmek ey oul āyet aar

ineñ altından dayanma ollarına oldu ūm

Cān ulaın vir bu sōze didiler ehl-i 'ulūm

Gice aın bakma mir'āte aadır bu aā

Gündüzin baksan eger yokdur aar oldu revā

720 Yalnız yatma arañu gice evde ıl hāzer

Bir ayakda al da yat görmeyesin hī keder

Ne yanaıñ hem ne ineñ altına urma elin

āyetü'l-āye souk 'add itdi burun 'āılın

At deve atır eek geer iken aar aar

Arasından geme anların hāzer ıl zīnhār

Kıymetinle  adrini artura Mevl  dir isen
 Gice g nd z ol du ada kıl niy zı H k a sen

  mr n  arturmak dilersen bu cih n i re eger
 Y ri sen var gizl  gizl  eyle ihs n ey p ser

725 Dir ise  eksilmeye rızku  eger c n-ı peder
 Ma  yetden  ek elin itme k   [d] sen kıl h zer

Kim ki  i y n-ıla fı   i re ge  rse s lini
 H k Ta  l  ide no   n rızkını g r h lini

S yleme a l  yalanı ol da ı rız  eksid r
 Ger egine de inanmazlık iden kendisid r

[116a]

Fa r u f    eyler  r   uyumak uy uyı  ok
 Az uyu uy uyı sen az burnına da  olma  ok

D  eginde yatma  ury n aya ı  alv rlı ol
 K ismetinde olmaya no   n hem       rlı ol

730 Sen tebev  l itme  ury n rız a  arlık get r r
 Hem da ı  ok  ok  asalar i tiy rlık get r r

İhtirāz eyle cenābet yime ašlā sen ʔaʻām
Berzahı bī-ḥadd didiler her ḥavāşş ile ʻavāmm

Sen saçup dökme ayaklar altına nān ufağın
Niʻmet istersen Ḥudādan tevbe dirsens ocağın

Giceler didi süpürme ḥāneni ehl-i yakīn
Kıl ḥazer süprünti koma kapu altına şağın

Adlarıyla çağırırsan anan ile pederin
Niʻmet-i Ḥaqqı ḥarām itdiñ saña nārdır yerin

735 Dişlerin karışdırırsan çöpler ile ey püser.
Düşürür fakra seni bil çekdirir saña keder

Ellerin toprağ-ıla çamur ile yuma kaçın
Kabrde dağı şu arasan ellerin yumağ için

İşigine kapunuñ oturmayasın bilmiş ol
Rızkını noğşān ider dersini erden almış ol

Āb-dest alma ḥalāda eyleme gusli dağı

‘Ömriñ eksildir gider yazık saña yazık ahî

Hem dağı dayanmayasın kapu çerçevesine

Dinler isen söz irersin ‘ömrinüñ mîvesine

740 İhtirâz eyle libâsın dikme arķanda iken

Al edeb erkânı erden bu beden cānda iken

Silme yüzün dāmeniñle el-ḥaz̤er şümme'l-ḥaz̤er

Ellerine tarlık ırās ider elden rızķ gider

Çārşuya bāzāra gitme gider isen tezce dön

Fā’ide virmez bu belki kısmetinden el yudun

Püf deyü söndürme mumı ihtirâz it el-emān

Mum fitili tütününden kaçmaludur ḥāl yaman

Sen şakalın şānesin kullanmayasın müşterek

Her kişi maḥşûş tarağıñ kendi kullanmak gerek

[116b]

745 Sen faķīrān etmegi ufāķların yemeyesin

Anıñ için ki faķīrlık gelür elbet bilesin

Sen örümcek aķların boz ki temiz ola büyüt

Rızkların nokşân kılar tutduḡda beyti ‘ankebūt

Maşrafıñ endāzeden taşra ziyāde eyleme

Ḳurı ḡuruya taraḡ-ıla şaḡalıñ elleme

Ḳün eli yiter ḡanīsın eyleme el tarlıḡı

Ḳün ki eşkinsin yüri var eyleme aḡmaḡlıḡı

Der-Zıkr-i Fevā‘id-i Şābirī [Der-beyān-ı Şabr]

Sen ḡürüh-i şābirīnden olayım dırsen eger

Yüri var zahmet meşakḡat çekmemekden ḡıl hāzer

750 Sen ki ekşildir isen ḡalka yüzün egri baḡa

Şayma kendin şābirīnden nefis elindedir yaḡa

Ḳün belāya ḡatlanup ber-ḡazde şābir olmadın

Ḳavli şādıḡlar ḡatında sen de şākir olmadın

Derde şekvā eylemezsen böyle şabr olur cemīl

İtme hıḡ aşlā şikāyet def‘ ider Rabb-ı celīl

Ḳulluḡunda bulunan ḡul āḡiri bulur şafā

İdegör ta'zīm-ile ikrām-ıla zıkr-i Hudā

Der-Zıkr-i Vaşf-ı Tecrīd ü Tefrīd

Sürmek isterseñ şafâyı at bu dārı fāriğ ol

Başda 'aqlıñ var ise qalbde başiret ey oğul

755 Geç birağ at sen gerü da'vā-yı varlık eyleme

Añla kim tecrīd budur kendüye tarlık eyleme

Aşl-ı tecrīdi şorarsan terk-i şehvetdir şehā

Belki külliyyen kesilmek ez-cihān-ı bī-behā

Şehvet-i dünyāya virdikde talākı boş olur

Kūşe-i tecrīdde ol ān nev şafā-yı hoş olur

Terk idegör bu cihānı āhıret için hemīn

At libās-i fāhıri sen ol berāzıñdan emīn

Bulayım dırsen sa'adetden eger yüce maqām

Şāhib-i tecrīd olagör geç bu dārdan ve's-selām

760 Ellerin yu bu cihāndan al ele Hağdan rızā

Fāriğ ü āvārelikden hoş geçer hük-m-i kazā

Yüri var tecrīdde ol 'uzletde ol sen dā'imā

Cümleden 'ālī olursun rütbene irer nemā

[117a] Kim kömür-ci ocağı etrāfını tolansa ol

Kaftanı olur tütünden kara hem yüz sağ u sol

Ol kişi kim miskçiye ola yakın ol bulmalu

Nāzikāne hoşları hoş şafāda olmalu

Şālihīn ile konuş anlarla ol sen ey püser

Ayru düş kaç fāsıkīndan eyle anlardan hāzer

765 Varma zālīm semtine meyl itme anlara şakın

Sen de anlardan olursın olsan anlara yakın

Yüri var ehl-i zulūmden kaçagörsen ey fakīr

Tā ki yakmaya seni nār-ı cahīm-i şu'le-gīr

Meclis-i şālihde ol ki sen de şālih olasın

Eşkiyā ile oturma sonra tālih olasın

Sen sen ol rāh-ı şeri'den ayrılup çıkma oğul
Aşlına irmek dilerseñ fer'ını tutmağla yol

Ger şeri'den taşra sen ki vaz' ider isen kadem
Yoluñ azdırdın batup balçığı ekdāre o dem

770 Yoluñ azdırup dalālet yolına gitse eger
Ol yola ancak cehāletle beṭāletden gider

Hakkı isteyüp ara bāṭıl kişiden ol ırāk
Ol saḥī er oğlu er nāmıñ gide şark u 'Irāk

Kim ki muḥtārı degil anıñ şırāt-ı müstaḳīm
Āhiretde bil 'azāb içre kalur gider muḳīm

Rāh-ı Şeyṭāna şakın atma adım ādem isen
Tā ki müstaḥḳar rezīl bed olmayasın nāmda sen

Sālik-i rāh-ı ḥaḳīḳat mesleki dürüst kişi
Gice gündüz ḳahr-ı Ḥālīḳ ḳorḳusu anıñ işi

775 Nefsiniñ arzūların virme aña yūri ḥilāf

Tā seni düşürmeye nār-ı caḥīme öyle lāf

Der-Zıkr-i Ānhā ki Dost-rā Nā-şāyed [Der-beyān-ı Ān-kes ki Dostī-rā Nā-şāyed]

Dost ziyān-kār ise anı kendine dost eyleme

Dostluğına olma tāmı' atıvir hīç söyleme

Kim ki söylerse seniñ 'aybıñ idüp o ḥalka fāş

Şayma dost anı konuşma kırsa da pāyına baş

Kaç şarāb içinde dostluk eyleme kaç tırma kaç

Buncılayın kimseden kendin şakın oturma kaç

[117b]

Kañkı zengini ki gördüñ vermeye māl dan zekāt

Kendin andan kıl ırak mādām ki tendedür ḥayāt

780 Akçe ribḥıñ ekl idenlerle konuşma ey oğul

Anlarıñ ḥaşmı Ḥudā'dur hīç görüşme ey oğul

Kendini eyle ırak andan ki ister ribḥ-ı māl

Ger sürerse de yüzüñ ayağına di bu muḥāl

Kim ki halka ribh-ıla mālın virüp yirse ribā

Sen görüşme hīç anıñla itme dağı merhabā

Hasta mü'min yanına var hātırıñ eyle sü'āl

Sünnet-i Hayru'l-beşerdür haqq-ı mü'mindir bu hāl

Der-Zıkr-i Pend-i Hādimānī vü Ri'āyet-i Yetīm [Der-beyān-ı Ri'āyet-i Yetīm u Neşā'ih-i Diger]

Çün gücün yiter şusuzları ilet şu başına

Meclis-i erlerde hizmet eyle bakma işine

785 Hatır-ı eytāmı eller üzre al oğşa başın

Tā 'azīz ide seni Haq ola āsān her işin

Bir yetīm ağlar olıcağ 'arş-ı Haq ditrer o dem

Didiler bu mu'teber kavli muhiqqın ey dedem

Bir yetimi zārı zārı ağladırsa bir kişi

İde biryān āhiretde anı dūzağ āteşi

Hasta vü öksüzceyi handān ider isen eger

Açılur cennet kapısı saña ey cān-ı peder

Ṭutagör 'izzetde pīrini idegör hizmeti
Sen daḥı 'izzet bulursun irişür pīr himmeti

790 Şefkat idersen sezā nā-çāra Ḥaqqā ki vara
Sīret-i hūb-ı velīdir şefkat-ı her bī-nevā

Ṭok iken ḵarnıñ yeme enfes ise de ol ta'ām
Ḷalbiniñ gider hayātı mevt irişür ey ğulam

Dürlü emrāz oldı ḥāşıl eylemekden çok ta'ām
Burnına çıkınca yemek bil ḥarām oldı ḥarām

Ol nuḥūset bed ḥasūd içün cihānda yok şafā
Kizb-ile me'lūf olan eşḥāş içün olmaz vefā

İçerüsi taşra uymaz şahşı düşmen tut kaçın
Görme yüzüñ tutma sözüñ yūri kaçın u kaçın

795 Şāf-dīn olmaqlığı ister isen mişl-i zülāl
Ekl ü şürbünde tedārük idegör ḵūt-ı ḥelāl

[118a] Ol kimesene ki ola kıtđ harām ardđ şıra

Karalar kıalbi vücūduñ bağla durmuyor nāşıra²⁷⁸

Der-Zıkr-i Şıla-yi Raḥm u Vaşl-ı Akrībā

Yūri var şor akrībānıñ ḥātırın eyle şıla

Arturur 'ömriñ Hudā kıalmaz derūnuñ paş-ıla

Akrībādan kim çevirse çehresin itme gümān

Eksilür 'ömri anıñ yıllar gibi geçer hemān

Ol kışı kim ey pūser terk-i eķārib eyledi

Bilmiş ol ki kendini kıt-ı 'aķārib eyledi

800 Her ne deñlū akrībālar eşkiyālar ilḥāķsa da²⁷⁹

Raḥmı kıat' itmekden alçaķ olmaya alçaķsa da

Ol kışı kim akrībāsından kesilür yād olur

Anıñ adı yir yüzünde bedlik ile yād olur

²⁷⁸ Vezinde bir hece fazladır.

²⁷⁹ Mısrada vezin bir hece fazla gelmektedir.

Der-Zıkr-i k̤unūt u T̤ā'at

Ādemiyet bil nedir erlik nedir diñle beni
Havf u haşye[y]den Hudā'dan var iden oldur seni

Gel günāhdan evvel istiğfāra bend eyle miyān
Bil ki istiğfārda t̤ā'atdır gözün aç sen uyan

Kim ki erler 'ādetiñ itmek diler ise püser
Hem fakīre hoş nazarla hizmetine koya ser

805 Er olan merd-i Hudā dünyāda in'ām itmede
Tarlıgı vaḳti seḫāvet ile ikrām itmede

Meclis-i şālih̤lere gel ey oğul ādem isen
Tā iresin Faẓl-ı Haḳḳ'a anlar-ıla hem-dem ol

İstemez çün merd-i şālih̤ düşmeni ola helāk
Yola gelsünler diyü olmaḳdadırlar sīne-çāk

Merd-i şālih̤ istemez ğaddārdan 'adli gitmede
Her ne deñlü cev̤r iderler ise de şabr itmede

Kim ²⁸⁰ayağı rāh-ı merdāne koyup giderse ol

Olmaya ašlā ‘aceb dünyāyı terk iderse ol

810 Ey oğul fānī cihānda maḫşūdı terk idegör

Terk-i dünyādır selāmet rāhı aña gidegör

Der Zıkr-i Faḫr u Haşlet-i Fuḫarā’ [Der-beyān-ı Faḫr u Şoḫbet-i Dervīşān]

Sen bilürsin mi faḫır didikleri āyā nedür

Ben saña diyem anı bilmez isen ki yā nedür

Her ne deñlü olsa da dervīş ‘abālu hırḫadan

Ağniyādan göstürür kendüsini ol fıḫradan

[118b]

Ḳarnı aç olsa daḫı kendüsini toḫ gösterür

Düşmenine dostluḫ eyler her cefāyı götürür

Her ne deñlü olsa da bī-çāre ḡāyetde za’īf

Vaḫt-i ṭā’atda olur elbette aḫvā-yı ḫarīf

815 Gerçi gözi toḫ velīkin boşdur anıñ elleri

²⁸⁰ Bu kelimedden sonra vezne fazla gelen “ki” vardır.

Kendini bildürmez ašlā zikre meşğūl dilleri

Böyle dervīşāna teslīm ol inan aqvāline

Hıfz ide Mevlā inanma bātılanıñ kālīne

Her faķır ü şālīh ile kim ki ūlfet eyleye

Hak Ta'ālā yirlerini bāğ-ı cennet eyleye

Der-Zikr-i İntibāh ez-Ġaflet

Dā'imā zikr it Hudāyı olma ġāfīl ey püser

Ġaflet ile tutmayasın rāh-ı bātıl ey püser

Hırş-ıla karınca-veş her cānibe yelme şakın

Cān kulağıyla işit bu nuşhımı atma şakın

820 Ağlayacak yir bu dünyā gülmege yokdur mecāl

Sen geçür vaktin sükūtla kalb gözün aç 'ibret al

Ey oğul çocuk degilsin niçün oynarsın oyun

İşini şeytān-ıla ortağ idüp egme boyun

Kaç günāhı işlemekde nefse yardım eyleme

‘Ömrini virme yile azgunluğa şey paylama

Gitme töhmetlü yire olma hevānıñ rākibi

Gider isen rāh-ı Hākka gitme a‘mālar gibi

Şekk ü şüphe itdügin düşmenden olma tā emīn

Bir saķıf ki olmaya anıñ sūtūnı kaç hemīn

825 Rāh-ı fışķ-ıla hevā-yı nefse yildirme atın

Kendini şeytān la‘īne maşhara itme şaķın

Çünkü yolcısın hāzırla ilerüye sen azık

‘Ömrini başdan başa ber-bād ider olduñ yazık

Ey oğul fikr eyle ağıl-ı caķīmı kıl hāzer

Nefs-i emmāre habīşi depmele çigne (?) yiter

Қahr-ı Hākķ-ıla ‘azābı fikrine almaķ gerek

Yaķmasun nār-ı cehennem çāresin bulmaķ gerek

Çün bu dünyāya gelenler göçmelüdüñ ‘āķibet

Şād olacaķ yir degil saña gerekse ‘āfiyet

[119a]

830 Şiddet-i nār-ı caḥīm ḥātırından çıķmasun²⁸¹

Bu 'azābıñ ḥavfını kıl tā ki ol nār yakmasun

Niçe yoķuş var bu yolda yük ise ğāyet ağır

Ġayrılardan yoķ meded ister çağır ister bağıır

Çün muḥakkaķdır kıyāmet günü ḥaķ kopsa gerek

Bir kaçacak yer mi var a'māl ḥisāb olsa gerek

Şer'-i pāk-i ḥazret-i Peyġamberi tut yola gir

Nefs-i bed ārzūların terk eyle sen terk ey ḥaķīr

Ḥaķķıñ emrin tut şaķın nehy etdiginden sen şaķın

Tā olasın cennet-i a'lāda ğılmāna yakın

835 Ḥükm-i Bārīden çevirme boynunı eyle ḥazer

Qalmayasın rüz-ı maḥşerde 'azāb içre püser

Sen cinān içre bulayım dir isen yir kendine

Ḥalka şefkat merḥamet eyle 'ilācı kendine

Cennet-i Dārū's-Selāmda bulayım dirsens maķām

²⁸¹ Mısrada vezin bir hece eksiktir.

Her fakirce vü gedāya gice gündüz çek ta'ām

Hasta yatan kimseniñ ahvālını sor hātırın

Gerek ola dir isen firdevs içinde hoş yerin

[Hātimetü'l-kitāb]

Bu naşihatlar gerekdir hıfz-ı hātır ola hep

Kim tuta bu nuşhı çekmez iki 'ālemde ta'ab

840 Sen ki erhamsin ilāhī eyle rahmet cümleye

Mağfıret eyle kerem kıl sen 'ināyet cümleye

Ni'metiñ şükrine 'āciz cürm ise hadden ziyād

Yarlıgayan sensin ancak gayrıdan yokdur murād

Kullarız hükmine rāzı sen kerem kıl yā Kerīm

Her ne ki kıldıñ kazā teslimdeyiz biz yā Raḥīm

Ol kişiniñ ruḥına rahmet ide Hāk ḥazreti

Oğuyup bu pendı cümle hıfza ide gayreti

Ḥayr-ı her maqşūda nā'il ola lutf-ı Hakk-ıla

Kim ki bu pendlerle 'āmil ola cāndan şıdķ-ıla

845 Bu kitāb-ı pendî kim ki okuyup ezberleye

Hak Ta'ālā cennet-i a'lāya idhāl eyleye

Çün bî-hadla Hudādan lutf-ıla ihsān-ıla

Āhire irişdi nazmım şad hezār nokşān-ıla

Pend-i 'Atţār çün mütercem nazm-ıla oldu tamām

Bu kitāba *Gülşen-i Ahbār* deyü virdi nām

SONUÇ

Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Pendnâme*si, ortak İslam kültürü alanında geniş kitlelerde rağbet görmüş bir eserdir. Manzume, telifinden günümüze kadar birçok tercüme ve şerh için önemli bir kaynak teşkil etmiş ve etmeye de devam etmektedir. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Siyâhîzâde Alî Efendi'nin, başarılı bir tercüme örneği olduğu sonucuna vardığımız *Gülşen-ı Ahbâr* adlı tercümesi *Pendnâme* kaynaklı bu çalışmaların bir örneği olup çalışmamızın esasını teşkil etmiştir.

Bu çalışmada, öncelikle İslam edebiyatındaki (Arap, Fars ve Türk Edebîyatları) nasîhatnâme, *Pendnâme* gibi isimlerle bilinen edebî türün gelişimi kısaca ele alındı. Bundan sonra; Attâr'ın hayatı, eğitimi, tasavvufî görüşleri, mezhebi, edebî kişiliği ve eserlerinden bahs edildi. Bu bölümde *Pendnâme* isimli manzumenin Attâr'a aidiyeti noktasındaki tartışmalara değinilerek İranlı ve Türk eleştirmenlerin bu mesele hakkındaki görüşleri değerlendirildi ve bu manzumenin Attâr'a ait eserlerden biri olduğu sonucuna varılarak bu kanıya dair kanıtlar öne sürüldü. Bu bölümde ayrıca, eserin tanıtımı, müşterek İslamî edebîyattaki yeri ve edebî değeri üzerinde durulurken eserin biçimsel özellikleri ile tercüme edildiği önemli diller ve el yazma nüshaları hakkında da bilgiler verildi.

Siyâhîzâde'nin kim olduğu, ne zaman yaşadığı ve eserlerinin ne olduğu konusu, bu çalışmamız vesilesiyle ulaştığımız en özgün sonuçlardır. Klâsik biyografik kaynakların çoğunda yer almayan, kendisine yer veren tek kaynak durumundaki *Bâğçe-i Safâ-Endûz* adlı eserde ise hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgilerin verildiği Siyâhîzâde üzerinde yapılan tek bir çalışma tespit edilebildi. Tab'î mahlasıyla yazdığı şiirlerini konu alan bu çalışmada, hiçbir araştırma yapılmadığından dolayı Siyâhîzâde'nin hayatı hakkında oldukça eksik bilgiler verilirken Dîvân'ı dışındaki eserleri ise tespit edilememiştir. Bunun yanında çeviri yazımı yapılan Dîvân metninin ise, kendisinden istifade etmeyi imkânsızlaştıracak derecede hatalarla dolu olduğu görülmüştür. Hâl böyle olunca şairin hayatı hakkında önemli bilgilerin yer aldığı Dîvân'ını kaynak alırken, bahsi

geçen bu çeviriyazımdan değil de el yazmasından hareket ettik. Öte taraftan çalışmamıza konu olan *Gülşen-i Ahibâr* adlı *Pendnâme* tercümesinin, yegâne nüshasının kayıtlı olduğu Süleymâniye Kütüphanesi'nde, hatalı olarak XVI. yüzyıl âlimlerinden Sipâhîzâde Mehmed b. Alî'ye (ö. 1589) atfedildiği ve bu hatanın birkaç kitapta da eynen tekrarlandığı görülmüştür.

Müellifinin bizzat kendi eseri ve hayatı hakkında oldukça sınırlı bilgiler verdiği elimizdeki bu tercüme metninden önceki sayfada yer alan ve büyük bir ihtimalle mütercim tarafından yazılan iki adet kayıt, eser ve mütercimi noktasında çok önemli bilgiler sunmuştur. Bu kayıttaki bilgiler *Bâğçe-i Safâ-Endûz*'da yer alan bilgilerle karşılaştırılarak, elimizdeki tercümenin tarihi ve mütercimin gerçek kimliği tespit edildiği gibi XVI. yüzyılda yaşamış olan Sipâhîzâde'ye nispet edilmesinin kesinlikle hata olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu tespite göre, elimizdeki *Gülşen-i Ahibâr* isimli *Pendnâme* tercümesinin XVIII. yüzyılda yaşamış olan Siyâhîzâde Alî Efendi adlı biri tarafından 1197 (1782/1783) yılında yazıldığı anlaşılmıştır. Elde edilen bu yeni bilgilerden hareket edilerek tarafımızdan yapılan araştırmalarda, Siyâhîzâde Alî Efendi'nin "Tab'î" mahlasıyla şiirler yazdığı ve bu şiirlerini bir divanda topladığı tespit edilmiştir. Bu dîvânda verilen bilgiler sayesinde, şairin kendisi ve babasının ismi başta olmak üzere, meslekî gelişimi, hâmleri ve edebî kişiliği hakkında bilgiler çıkarılırken doğum ve ölüm tarihi hakkında tahminî bilgiler verme fırsatı elde edilmiştir. Araştırmalarımızı derinleştirdiğimizde ise, Siyâhîzâde'nin tek nüshası Suudi Arabistan'daki Kral Abdülaziz Kütüphanesi'nde bulunan *Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* isimli başka bir eseri daha tespit edilmiştir. Bunların dışında, *Bâğçe-i Safâ-Endûz* ile elimizdeki tercümenin başında yer alan kayıttan hareketle, Siyâhîzâde'nin *Gülistân*'ı şerh edip Türkçeye tercüme ettiği, İmâm Zeynelâbidîn hakkında meşhur Arap şairi Ferazdak'ın kaleme aldığı *Kasîde-i Mugazzele*'sini de şerh ettiği anlaşılmakla birlikte bahsi geçen bu eserlerin nüshaları tespit edilememiştir. Ayrıca divanındaki bir tarih manzumesinden anlaşıldığına göre, Siyâhîzâde'nin *Şerh-i Mefâtihu'd-Düriyye* adlı bir eseri de bulunmaktadır. Ancak bu eseri de tespit edemedik.

Çalışmamızın üçüncü bölümü ise, elimizdeki tercüme metninin kaynak metin (*Pendnâme-i Attâr*) ile yapılan karşılaştırmalı incelemeye ayrılmıştır. Bu inceleme neticesinde, klâsik Türk edebîyatı tercüme geleneğinde birçok tercüme örneğinde

olduğu gibi, mütercimın tercümesinde uygulayacağı usul hakkında bilgi vermediği gibi tercümesinde belli bir usul takip etmediği de anlaşılmıştır. Bu bağlamda kaynak metne sadakat noktasında mütercimın bazen serbest bir tercüme üslubu benimsediği görülürken bazen de klâsik Türk edebiyatı tercüme geleneğinde “tahte’l-lafz” diye kavramsallaştırılan kelime kelime/motamot (Word-for-word) tercüme biçimine meyl ettiği anlaşılmıştır.

Kaynak metinle tercüme metni, biçimsel eşdeğerlik açısından incelendiğinde ise şu sonuçlara varılmıştır:

1) Siyâhîzâde kaynak metnin mesnevî biçimini erek metinde korumuştur. Yani mesnevî nazım biçimiyle yazılan kaynak metni tercüme ederken de aynı nazım biçimini kullanmıştır.

2) Kaynak metin remel bahrinin fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün kalıbı ile yazılmışken mütercim-şair, tercümesinde aynı bahrin fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün şeklindeki bir tef’ile daha fazla olan kalıbını kullanmıştır. Kaynak metnin anlamını rahat bir şekilde aktarmayı amaçlayan mütercim, her bir mısraya dört hecelik bir tef’ile daha eklerken, bazen bir belagat kusuru olan haşivden kendisini kurtaramasa da genellikle bu vezin tercihindeki amacına uygun olarak hareket edebilmiştir.

3) Tercüme sırasında, kaynak metindeki kelimelere karşılık verme şekilleri incelendiğinde ise, mütercimın Türkçe kelimeler kullanmaya özen gösterdiğini ve olabildiğince Arapça ve Farsça kelimelerden kaçınmaya çalıştığını mülâhaza ettik. Hatta tercümede kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu kez Türkçeleştirildiğini ve bazılarının ise az da olsa Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinlerinde kullanılan kelimeler olduğunu, dolayısıyla tercümede Türkçe kelimelerin çoğunlukta olduğunu gözlemledik.

4) 424 beyitten hareketle yapılan inceleme neticesinde, Siyâhîzâde’nin 51 beyitte kaynak metnin kafiyesini aynen koruduğu görülmüştür ki bu, incelemeye alınan beyitlerin %12’sine tekabül etmektedir.

5) Kaynak manayı aktarmak ile yetinmeyen ve sıradan bir tercüme ortaya çıkarmak istemeyen Siyâhîzâde, genelde serbest bir şekilde hareket ederek, hedef dile aktaracağı ibarenin anlamını zihninde tasvir edip o şekilde aktarmıştır. Bundan

dolayı tercümesini gerçekleştirirken kaynak metinden eksiltme veya kaynak metne ekleme yaptığı görülmektedir. Bu eksiltme ve eklemeler; beyit, mısra ya da bir veya birkaç kelime düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Eksiltmeler genelde yakın veya aynı manadaki beyitlerinden biri veya daha fazlasını tercüme etmemek biçiminde zuhur etmiştir. Kaynak metinden yapılan kimi eksiltmeleri de, mütercim dinî ve kültürel hassasiyetine hamletmek mümkündür. Kimi eksiltmelerde, mütercim kaynak beytin birinci mısraını tercüme ettikten sonra ikinci mısraını atladığı, bu mısraın yerine kendi zihninde kurguladığı bir anlamı ikinci mısraın yerine koyduğu görülmektedir. Kelime düzeyindeki eksiltmeler ise bir veya birkaç kelimedenden oluşmaktadır. Elimizdeki tercümede, oldukça serbest bir tercüme usulü benimsediğinden mütercim birçok kelimeyi de atladığı görülmektedir. Kaynak metne yapılan ve yukarıda bahsi geçen eksiltmelere nispetle örnekleri daha çok olan eklemeler ise, tespit edilip incelendiğinde; bazılarının kaynak metnin daha iyi anlaşılması çabasına yönelik açıklama ve açıklama tarzı eklemeler olduğu görülmektedir. Bu eklemelerin bazı örnekleri de, kaynak metindeki bir beyti iki beyitle tercüme etme temayülünün bir neticesi olarak ortaya çıkar. Kimi zaman Siyâhîzâde, kaynak metindeki bazı beyitlerin havi olduğu manayı (özü) daha rahat ve açık bir şekilde hedef dile aktarmak için bir beyti iki beyit ile tercüme eder. Kaynak metne kimi eklemeler de dua etmek veya Hz. Peygamber'e salavât getirmek amacıyla yazılmış olduğu görülmektedir. Kaynak metne yapılan beyit düzeyindeki eklemelerin yanında, mısra düzeyinde de eklemeler tespit edilmiştir. Bu türden eklemelerin beyit düzeyindeki eklemelere nispetle daha fazla olduğu görülmüştür. Bu tür eklemelerin bir kısmında, mütercim kaynak beyitteki manayı (özü) bir mısra ile hedef dile aktardıktan sonra ikinci mısraı kaynak metinde doğrudan karşılığı olmayan; ancak kaynak metnin manasını destekleyen, açıklayan, açımlayan ve şerh eden bir tarzda oluşturur. Siyâhîzâde'nin tercümesindeki eklemelerin bir kısmı da kelime ya da kelime grubu düzeyinde ortaya çıkan eklemelerdir. Daha evvel ifade edildiği üzere, mütercim tercümesini gerçekleştirirken kaynak metindeki manayı rahatça aktarabilmek için olsa gerek, kaynak metinde kullanılan aruz kalıbına iki tef ile daha eklemiştir. Bu tercihten dolayı Gülşen-i Ahbâr'ın birçok beytinde, tercih edilen aruz kalıbının hece sayısını yakalamak için kelime düzeyindeki eklemelere başvurulmuştur.

6) Son olarak kelime kelime karşılaştırma neticesinde, mütercimın tercümesini gerçekleştirirken kaynak metindeki kelimelere karşılık vermede nasıl bir üslup benimsediği incelendiğinde, mütercimın belirli bir üslup benimsemediği tespit edilmiştir. Fakat karşılaştırmalı okuma neticesinde ortaya çıkan malzeme göz önüne alındığında, kaynak metindeki kelimelere karşılık vermede üç ayrı yola başvurulduğu görölmektedir. Mütercimın kaynak metindeki kelimeleri karşılariken başvurduğu yollardan biri, kaynak metindeki bazı kelime veya ibareleri, değiştirmeden olduğu gibi erek metne alıp kullanmasıdır. Kimi zaman da, kaynak metindeki kelimeleri karşılamanın bir şekli de, tercüme metindeki sözcükle aynı olmayan Farsça veya Arapça sözcüklerle karşılamaktadır. Bazen de, kaynak metindeki kelimeleri Türkçe asıllı bir kelime ile karşılmaktır.

KAYNAKÇA

Abu'l-bakâ', **Külliyât Abû Al-bakâ'**, thk: Adnân Dervîş Muhammed al-Masry (Beyrût, Mü'ssetü'l-Risâla).

Attâr, Ferinüddin. **Esrâr-nâme**, çev: Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012).

_____. **Evliya Tezkireleri**, çev. Süleyman Uludağ ve diğ (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012)

_____. **İlahinâme**, çev. Abdülbaki Gölpınarlı (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1992).

_____. **Mantıku't-Tayr**, çev: Ahmed Metin Şahin (İstanbul: Ravza Yayın Evi, 2011).

_____. **Pendnâme**, çev. Nûrî Gencosman 4.bs (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968).

_____. **Pend-nâme**, thk: Silvestre de Sacy (Tahran: İntişârât Esâtîr, 1373).

Canım, Rıdvan, **Dıvan Edebiyatında Türler** (İstanbul: Kitapyurdu, 2010).

Çağrııcı, Mustafa, "Nasihat" **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.32 (İstanbul:2000).

El-masry Hüseyin Mucîb, **Beyne'l-adebü'l-'Arabi ve al-Farsî ve al-Türkî** (Al-Kahire, 1985).

Emre, **Tercüme-i Pendnâme-i Attâr**, haz: Azmi Bilgin, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998)

Fürûzânefer, Bedî'u'z-zaman, **Divân-ı Attâr** 2. bs, (Tahran: İntişârât Nigâh, 1377).

Güzel, Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı**, 4.bs (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009).

Hidâyet, Rızâ Qalîhân, **Mecme'ü'l-Foşahâ**, haz. Mażhar Moşaffâ, (Tahran: Kaknûs, 1339).

İbn-Abdrabbü, **Al-'Ukdu'l-farîd**, c.1 (Beyrût: Dâru'l-Kutub, 1404).

Kandemir, Yaşar; Lütfi Çakan, İsmail; Küçük, Raşit, **Riyazü's-Sâlihîn**, c.2 (İstanbul: Erkam Yayınları, 2014), s. 51.

Kaplan, Mahmut, “Diyarbakırlı Emîrî ve Nsaihat-nâmesi” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar dergisi**, c:5 (yaz 2012).

Mehmed Efendi, Esad, **Boğçe-i Safâ-endûz**, hzl: Rıza Oğraş, (Burdur: T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2001).

Nefisî, Sa’îd, Tarih-i Nazm u Nesr der-İran u der-Zebân-ı Farsî tâ-Bâyân-ı Kârn-ı Dehüm Hicrî, c.1 (Tahran 1344).

Nejla KAYA, “ **Tab’î, Hayatı, Edebî kişiliği ve Divanı**” , (Afyonkarahisar: yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi, SBE 2009).

Pala, İskender, “Nasihat-nâme”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.32 (İstanbul:2000).

Rızâ Zâde Şafağ, **Tarih Edebiyat-ı İran** (Tahran: İntişârât Emîr Kebîr, 1342).

Semerķandî, Devletşâh, **Tezkereti’s-Şü’ara’**, haz: Muḥammed ‘Abbâsî (Tahran: İntişârât Kitabfürûşî Bârânî, 1337).

Şahinoğlu, Nazif, “Attâr, Ferîdüddin”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.4 (İstanbul:2000).

Yazar, Sadık, **Gırnâtî Seyâhatnâmesinin XVI. yy. Yapılmış Bir Tercümesi Tercüme-i Tuhfetü’l-Elbâb ve Nuhbetü’l-A’câb**, (İstanbul: Okurakademi, 2012), 54-80.

Yekta, Saraç, **Klâsik Edebiyat Bilgisi“Biçim, Ölçü, Kafiye”**, 6.bs (İstanbul: gökkubbe Yayın Evi, 2012).

_____, **Klâsik Edebiyat Bilgisi “Belâgat**, 9.bs (İstanbul: gökkubbe Türk Dili ve Edebiyatı Dizisi. 1, 2011).

Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, “Muhassıl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 31, (İstanbul 2006).

Zebîḥu’l-lâh Şafâ, **Genc-i Soḥen-i Şâ’irân-i Bozorg-ı Pârsî-gûy u Munteḥeb-i Âşâr-ı Ânân** c.2, 4.bs.

ÖZGEÇMİŞ

REDA MOHAMMED ABDELGHAFAR HAMADA

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Reda HAMADA

Doğum Yeri ve Tarihi: Mısır-23/8/1980

Cinsiyet: Erkek

Medeni Durumu: Bekar

İkamet Adresi: Güngören-İstanbul

Eğitim Durumu:

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı içerisinde Eski Türk Edebiyatı alanında yüksek lisans yapmaktayım.

2007 yılında, Minufia Üniversitesi, Doğu Diller Bölümünden birinci olarak mezun oldum ve şu an şimdiye kadar aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalışmaktayım.

-